

düzeltilmesi kaktüsün tarafından yapılmıştır

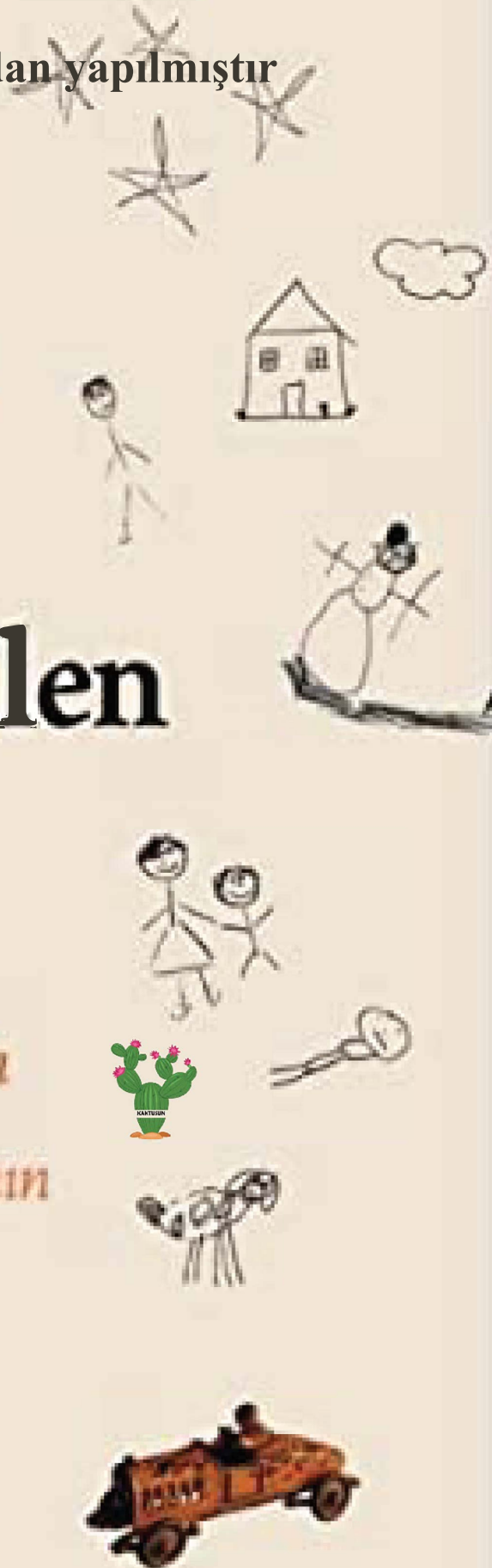
Alice Miller

İhmal Edilen Anahtar

Yaratıcılık ve Yıkıcılıkta
Çocukluk Travmalarının
İzini Sürmek

Almanca'dan çeviren: Süreyya Taşhan

© Suhrkamp Verlag Frankfurt am Main 1988.

© Profil Kitap

Yazar / Alice Miller

*Kitabın Adı / İhmal Edilen Anahtar -
Yaratıcılık ve Yıkıcılıkta Çocukluk Travmalarının İzini Sürmek
Orijinal adı / Der gemiedene Schlüssel*

Genel Yayın Yönetmeni / Münir Üstün

Almancudan Çeviren / Süreyya Turhan

Editör / Zeynep Tuğçe Özcan

Kapak Tasarım / Ömer Faruk Yıldız

İç Tasarım / adengenel.com

Baskı-Cilt / Mega Basım

*Cihangir Mahallesi Güvercin Caddesi No: 3/1
Baha İş Merkezi A Blok 34310 Haramidere, İstanbul*

Tel: +90 (212) 412 17 00

Sertifika No: 44452

1. Baskı: Kasım, 2021

978-625-8498-07-3

Kültür Bakanlığı Yayıncılık Sertifika No: 45359

PROFİL: 898

PSİKOLOJİ: 09

Necip Fazıl Bulvarı Keyap Sitesi G1 Blok No: 112

Yukarı Dudullu - Ümraniye / İstanbul

www.profilkitap.com / bilgi@profilkitap.com

Tel: 0 216 365 70 91 (pbx) Faks: 0 216 365 70 94

Profil Kitap Maviyağaç Kültür Sanat Yayıncılık Tic. Ltd. Şti. markasıdır.

© Bu kitabın Türkçe yayın hakları Suhrkamp Verlag Berlin aracılığıyla Profil Kitap'a aittir. Yayıncının izni olmadan herhangi bir formda yayınlanamaz, kopyalanamaz ve çoğaltılamaz. Ancak kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

İHMAL EDİLEN ANAHTAR

Yaratıcılık ve Yıkıcılıkta Çocukluk
Travmalarının İzini Sürmek

Alice Miller

Almancadan Çeviren: Süreyya Turhan

Alice Miller

1923'te Polonya'da doğan Alice Miller 1946'da İsviçre'ye geldi ve Basel'de felsefe, psikoloji ve sosyoloji öğrenimi gördü. 1953 yılında doktorasını tamamlayan Miller, 'Zürich' te psikanaliz eğitimi aldıktan sonra 20 yıl psikanalist olarak çalıştı. 1980'den itibaren tedavi ve öğretim faaliyetlerini bırakarak kendini yazarlığa adanmış. Çocuk eğitiminde zor kullanmanın yetişkinlikteki yaşam ve toplum üzerindeki etkilerini ele alan kitaplar yayımladı.

Süreyya Turhan

Denizli, Isparta, Ankara, Berlin ve Hamburg'da öğrenim gördü. Türk dili ve edebiyatı, pedagoji, tarih ve Türkoloji okudu. Almanya'da lise ve dengi okullarda yabancı dil ve tarih öğretmenliği yaptı, çeşitli üniversitelerde çalıştı. Uzun süre Berlin Öğretmenler Sendikası yönetim kurulunda aktif görev alan Turhan, Hamburg ve Kuzey Almanya'da yirmi yıl yeminli tercüman olarak simultane, ardışık ve konferans tercümanı olarak çalıştı. Türkiye'ye döndükten sonra Datça'ya yerleşti. Çevirinin yanı sıra aynı zamanda bir *literaturscout*(edebiyat araştırmacısı) olarak yayınevlerine danışmanlık yapıyor. Tutkuları edebiyat, sazı, Kangal köpeği Yıldız ve İtalyan mutfakları.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	7
1. YAŞANMAMIŞ HAYAT VE BİR YAŞAM FILOZOFUNUN ESERİ	9
2. MALAGA'DA DEPREM VE ÜÇ YAŞINDA BİR ÇOCUĞUN RESSAM GÖZLERİ	61
3. ANNENİN ÖLÜ MELEKLERİ VE KIZIN ANGAJE ESERLERİ	75
4. ÇOCUĞA KÖTÜ MUAMELEYE KAHKAHALAR VE KENDİNE HÂKİM OLMA SANATI	87
5. DESPOT MU SANAT İNSANI MI?	95
6. İSHAK KURBAN MASASINI TERKEDERSE	113
7. İMPARATORUN YENİ GIYSİLERİ	121
LİTERATÜR	136

ÖNSÖZ

Ne zaman yaratıcı insanlara dair yazılan bir biyografi kitabını elime alıp sayfalarını karıştırmaya başlasam, kendi işimde bana fayda sağlayacak olan bilgilere daha ilk sayfalarda rastlarım. Bu bilgiler çocuklukla ilgili birkaç olaya atıfta bulunan bilgilerdir ve izleri tüm eser boyunca takip edilebilir; kırmızı bir ip gibi sayfaların arasından belirgin bir şekilde geçer. Yine de bu bireysel olaylar biyografi yazarı tarafından pek fark edilmez. Bu durum tıpkı kime ait olduğunu bilmediğiniz ve sahibinin uzun süredir başka bir evde yaşadığından şüphelendiğiniz, sonuç olarak kaybolan anahtarlarla en ufak bir ilgisi olmayacağını düşündüğünüz, işinize yaramayan bir anahtarlığı bulmaya benzer.

Peki benim kapı kapı dolaşarak hangi anahtarın hangi kapıya uyduğunu bulmaya, o evde uzun zamandan beri bekleyen yaşamı keşfetmeye hakkım var mı? Bana ait olmayan bir evin kapısını açıp orada oturmuş bir ailenin öykülerini karıştırmam saygısızlık olarak görülebilir. İnsanların birçoğunun anne-babalarını idealleştirdikleri gerçeği de göz önüne alınacak olursa, yaptığım şeyin terbiyesizlik olduğu söylenebilir. Her şeye rağmen bunu yapmamın bir gereklilik olduğunu düşünüyorum. Çünkü, kapalı kapılar arkasında inanılmaz derecede şaşırtıcı bilgiler olduğuna, bu bilgilerin o insanları tehlikeli ve vahim sonuçlar doğuracak uykudan uyandıracağına ve kurtuluşlarına önemli katkılar sunacağına inanıyorum.

I. YAŞANMAMIŞ HAYAT VE BİR YAŞAM FİLOZOFUNUN ESERİ

(Friedrich Nietzsche)

“Hepimiz hakikatten korkuyoruz.”

Ecce Homo

Altı yıl önce gerçekleşen bu araştırmayı kitap olarak yayımlatmak için yeniden gözden geçirdim. Zaman içerisinde motivasyonum değiştiği ve konuya olan ilgim yeni bir yöne kaydığı için bu revize gerekliydi. O dönemde yazarların ve ressamların eserlerinin yetişkinliklerinde hatırlamaları mümkün olmayan çocukluk travmalarının bir çeşit sembolik dışavurumları olduğunu kanıtlamak istemiştim. Kendi resimlerimde (krş. A. Miller 1985, s. 11 vd.) ve Franz Kafka'nın yazılarında (krş. A. Miller 1981, s. 307 – 373) bunu keşfedince diğerlerinin yaşam öykülerini de tetkik etmek istedim. Bulgularımı uzmanlarla paylaşmak istedim. Fakat ne biyografların ne de psikanalizcilerin kanıtlarımı anlamadıklarını gördüm.

Sunduğum malzemenin kanıt gücü konusunda hiç şüpheye düşmemekle beraber, örneğin Kafka'da olduğu gibi, bilimsel kanıt sunma ilgim kayboldu. Öncelikle uzman bilim insanlarının o ana kadar olan görüşleri sorgulandığında kanıtların mantığını anlamakta büyük zorluk çektiklerini

gördüm. Bu nedenle araştırmamı yayımlamamaya, bulgularımı kendime saklamaya karar verdim. Resim yapma ve kendi çocukluğumla yüzleşme gibi farklı faaliyetlere giriştim. Süreç içinde toplumun ve bilim insanlarının körlüğü nedeniyle uğradığım hayal kırıklığının aslında kendi körlüğümle doğrudan ilişkisi olduğunu gördüm. Kendimi bir şeyleri kanıtlamak zorunda hissediyordum; fakat bilincimin bir bölümü buna inanmak istemiyor, itiraz ediyordu. Anne ve babamın zafiyetlerini, farkına varmadan beni yaraladıklarını çoktandır biliyordum; fakat onları çocukluk dönemimdeki idealleştirmelerim henüz çözülmemişti. Safça bir inanç ve güven duygusuyla Hitler, Kafka ve Nietzsche'nin biyografilerinde bulgularımın kanıtlandığını zannetmiştim.

Bu mümkün değildi, çünkü yasak bilgiler sunmuştum. Anne ve babamı çocukluğumda idealleştirmiştim. Hayal kırıklığının ortaya çıkmasıyla idrak edebildim, bu idealleştirmeye ne denli bağlı kaldığımı. Umudumu yitirmemişim. Günün birinde anne ve babam sorularım hakkında benimle tartışacak, kaçamak cevap vermeyecek, üzerine fikir yürütecek, tüm bunların bizi nereye götüreceğini düşünmeyecek, korkmayacaklar diyordum. Çocukluğumda bunun yokluğunu çekmemiş, çoktan geride bıraktığımı düşünmüştüm. Uzmanların, başka bir deyişle, benden daha çok bilgiye sahip olduklarına inandığım insanların, tepkileri karşısında düştüğüm hayret; akıllı, cesur, olgular ve gerçeklerle ikna olan anne-baba hayaline hâlâ bağlı kaldığımı gösterdi. Tüm bu ilişkilerin bilincine vardığımda araştırmamı yayımlama ilgimi kaybettim. Buna rağmen yayımlamamın nedeni başka bir motivasyondan kaynaklanıyor. Edindiğim bilgileri gerçek olgularla yüzleşecek insanlarla paylaşmak istiyorum. Bu insanların uzman olmaları gerekmiyor. Araştırmalarımın bu

insanlarda Nietzsche'yi okuma isteği uyandırmayı, edindik-leri intibaları kendi yaşam tecrübeleri bağlamında görme-lerini sağlamayı hedefliyorum.

Bulgularımı başkaları ile paylaşma isteğim tek moti-vasyonum da değil. Yazmak benim için bir zorunluluk ve zevk; ama yayımlamak değil. Yaralanan bir çocuğa karşı toplumsal vurdumduymazlığın insanlık için büyük bir teh-like olduğunu, bilhassa Nietzsche olayı gözler önüne seri-yor. Yine de bu yükün altına girme zorunluluğunu hisset-tim. Dilsiz bir çocuğun şifreli dili, yani söylenen şeylerin ne olduğu gerçekte bilinmiş olsaydı, Nietzsche'nin eserle-rindeki bazı cümleler faşizme ve insanların imhasına bir destek olarak yorumlanıp asla kötüye kullanılmazdı. Dev-let hakimiyeti altında ezilip kıvranan ahlakın ve geleneksel değerlerin imhası olan ideoloji, aslında gerçeğe susamış bir çocuğun yumruğuydu. Gencecik insanlar bunu bilseler as-ker çantalarını sırtlarına sarıp bu parolalarla asla savaşı yü-rümezlerdi. Otuzlu ve kırklı yıllarda Nasyonal Sosyalistle-rin ölüm getiren yürüyüşlerinin dolaylı olarak Nietzsche'nin sözleri ile beslendiğini bizzat gördüm. Bu sözlerin, düşün-celerin ve duyguların nasıl olduğunu ve kaynağının ne ol-duğunu bulup gözler önüne serme zahmetine katlanmamın zamanı geldiğine inanıyorum.

Kaynağı idrak edilmiş olsa Nietzsche'nin fikirleri Nas-yonal Sosyalistlerin işine yarar, kullanılır mıydı? Kuşkusuz hayır. Toplum bu kaynağı idrak etmiş olsa Nasyonal Sosya-list ideoloji düşünülemezdi veya en azından böylesine yay-gınlaşması mümkün olmazdı. Çocukların maruz kaldığı sıradan şiddet ve kötü muamelenin bilinmesinin insanlığa çok şeyi açıklayacağı, savaşlardan koruyacağı görülmüyor. Bunlar sarılıp sarmalanıp sembolik formda sunulduğunda

beklenmedik büyük ilgiyle karşılanıyor, angaje olunuyor. Çünkü sarılıp sarmalanmış öykü, çoğu insan tarafından bilinen öyküdür. Fakat sembolik dil, acı duyulmaması için bunların unutulmalarını, bilinç altına atılmalarını garanti etmelidir. Bu nedenle tezim: Nietzsche'nin eserlerine, istememiş ve bilincinde olmamış da olsa, çocukluğunun yaşanmamış duygu, beklenti ve trajedileri yansımıştır. Olasılıkla tezimde en büyük çelişki bu bağlamda görülecektir. Bu tez her şeye rağmen doğrudur, doğruluğu aşağıda kanıtlanacaktır. Kanıtlar ancak, yetişkin perspektifini belli bir süre terk edip kendisini çocuğun yerine koyarak kendi duygularını hissedebilecek, kayıtsız şartsız ciddiye alabilecek kişiler tarafından anlaşılacaktır.

Kastedilen çocuk nasıl bir çocuk? Bu çocuk okula gidip bir şeyler öğrenen, sanki gerçekten yokmuş gibi davranıp insani duygularını sürekli bastıran çocuk. Ya da her gün genç annesi veya ninesi veya halası tarafından "tam bir erkek" olması için terbiye edilen çocuk. Ya da "aklını kaybeden" babasıyla on bir ay aynı evde yaşayan çocuk. Veya zaman zaman babasıyla oynamasına izin verilen daha küçük bir çocuk. Ama babası tarafından acımasızca cezalandırılan, karanlık odalara kapatılan çocuk. Sözü edilen çocuk bazen bu çocuk, bazen başka çocuk değil. Hiçbir duygusunu dile getirmeyen ve hatta hissetmesine izin dahi verilmeyen, tüm bunlara katlanmak zorunda kalan aynı çocuk.

Friedrich Nietzsche tüm bunlara, lise yıllarında yakalandığı aralıksız baş ağrılarına, romatizmaya, yüzlerce hastalığa rağmen sağ kalır. Biyograflar nedenlerini araştırmadan bunları sayıp dökmüş ve sonunda nedenini "zayıf bünyeye" yüklemişler. On iki yaşında tuttuğu günlük uyumlu, makul, terbiyeli, yetişkin birisinin tutabileceği bir günlük. Bastırdığı

duygular gençlik yıllarında patlar, eserlerine yansır. Kırk yaşına geldiğinde yalnızlığına tahammül edemez olur. Yaşam öyküsünü ve yaşam öyküsünün çocukluğundaki nedenlerini görmesine izin verilmediğinden aklını kaybeder. Artık her şey açıktır: Tarihçiler bu trajik sonucu gençliğinde bulaşan belsoğukluğuna bağlar. Ahlak anlayışımıza göre ceza kaçınılmazdır: Çektiği hastalık, geç de olsa, gençlik yıllarında genelevine gitmenin ölümcül cezasıdır. Bunlar bize günümüzün Aids hastalığına ilişkin spekülasyonları hatırlatıyor. Her şey açık seçik olsa gerek: Burjuvanın ahlakı yerine geldi. Nietzsche'yi eğitenlerin çocuğa neler yaptıkları öyle bulunamayacak kadar uzak şeyler değil. Üniversite öğrencileri bunları keşfedebilir, kız kardeşi ve annesinin mektuplarını okuyabilir, doktora tezleri yazıp son eserleri: *İyinin ve Kötünün Ötesinde*, *Deccal*, *Böyle Buyurdu Zerdüşt*'te anlatılan durumları yeniden gözler önüne serebilirler. Bunu yapabilecek öğrenciler, çocukluğunda şiddete maruz kalmamış veya gördükleri şiddetle yüzleşebilmiş, kendilerini çocukluğunda dayak yiyen, şiddete maruz kalan insanların yerine koyabilecek, acılarını hissedebilecek öğrencilerdir. Fakat profesörleri hiç de coşkuyla karşılamayacaklardır bunu. Profesörlerin coşkularından feragat etmeleri halinde, çocuklara uygulanan şiddetin gün gelip tüm insanlığa yöneleceğini kanıtlayacaklardır. Nasıl ve hangi yollardan bunun mümkün olduğunu da açıklayabileceklerdir.

Aile Ocağı

Nietzsche'nin çocukluk yıllarına ait olgu ve verileri ararken şu gerçeklerle karşılaştım:

Hem annesi hem de babası papaz ailelerden geliyor ve atalarında birçok teolog var. Babası, büyükanne ve

büyükbabasının ikinci evliliğinden olan çocukların en küçüğü. Otuz yaşına gelince on yedi yaşında bir kadınla evlenir, iki ablasını da yanına alır. Evliliğin üzerinden bir yıl geçtikten sonra Friedrich Nietzsche dünyaya gelir. Nietzsche iki yaşındayken kız kardeşi, kısa bir süre sonra da erkek kardeşi doğar. Erkek kardeşi babasının ölümünden sonra iki yaşında ölür.

Anlatılanlara göre duygusal, yumuşak kalpli ve şefkatli birisi olan Ludwig Friedrich Nietzsche oğlunu doğduğu günden itibaren çok sever, hayaller kurup piyanoda “doğaçlama yaparken” onu sıklıkla yanına alır. Genel olarak disiplinli yetiştirmesine rağmen bu önemli tecrübe ve babasının yansıttığı sıcak duygular, çocukluğunda çok derin duygular yaşamasının bir sebebi olarak görülebilir. Ancak bazı duygular bu ailede yasaktır. Ailede çocuklar hırçınlaştığında bir daha hırçınlaşmaması için çok katı disiplin uygulandığı söylenir.

Janz’ın kapsamlı biyografisinden bu konuyla ilgili bazı bilgiler edinmek mümkün: “Friedrich konuşmaya yeni başlamıştır, babası boş zamanlarını onunla geçirir. Annesinin söylediğine göre, babası çalışma odasında çalışırken çocuğun ‘sessizce ve düşüncelere dalmış’ orada durması babasını rahatsız etmez. Babası piyanonun başına geçip ‘hayallere daldığında’ çocuk neredeyse kendinden geçer. Herkesin Fritz olarak hitap ettiği bir yaşındaki çocuk, arabasında ayağa kalkıp gözlerini babasından ayırmadan ve çıt çıkarmadan babasını dinler. İlk yıllarında hiç de uslu bir çocuk değildir Nietzsche. İsteddiği bir şey olmadığında kendini sırtüstü yere atıp öfkesinden tepinmeye başlar. Babası çok sert müdahale eder fakat çocuk uzun süre inadından vazgeçmez, istediği bir şey olmadığında söz dinlemez. Yine de nihayetinde isyan etmekten vazgeçer ve tek kelime etmeden ya bir

köşeye çekilir ya da tuvalete kapanır; orada kendi öfkesiyle savaşıır.”(C. – P Janz 1978 s. 48)

Biyograf için bu “hesaplaşma” ne anlama gelmiş olursa olsun, “tuvalette” bastırıp öldürdüğü duygular filozofun son eserlerinde açıkça görülür. Hayırseverlik faaliyetlerinin yanı sıra öncelikle Nietzsche’nin terbiyesi ile ilgilenen ninesi ve genç iki halasının da aynı evde kaldığının unutulmaması gerek. Nietzsche henüz dört yaşına girmemiştir. On bir ay boyunca çektiği ağır bir hastalık sonucu babası vefat eder. Babanın hastalığı olasılıkla beyin tümörüdür. Nietzsche sonraki yıllarda babasının “beyin yumuşamasından” öldüğünü söyler. Beyin hastalığı yüz karasıdır. Yüz karasını hafifletmek için, aile içinde babanın bir kaza sonucu hastalandığı söylencesi dolaşmaya başlar. Tıbbi anlamda hastalığın ne olduğu günümüzde de hâlâ açıklığa kavuşmamıştır.

Örnek aldığı sevgili babası (annesi henüz değil) beklenmedik bir anda beyninden hastalanmıştır. Dört yaşına bile girmemiş çocuğun neler hissettiğini biz yetişkinlerin anlaması imkânsız. Ama büyük bir şaşkınlığa düştüğü kesin. Babanın önceden az da olsa öngörülebilir olan tepkileri birdenbire hesaplanamaz hale gelir. Hayran olunan o kocaman baba aniden “aptal” oluvermiştir. Babanın verdiği yanıtlar nedeniyle aile utanır, çocuk da utanır, fakat babasını çok sevdiğinden utancını bastırmak zorunda kalır. O güne kadar kendisiyle gurur duyan baba, artık ona eşlik edemez oluvermiştir. Babasına bir şey anlatması, sorması, onu örnek alması, tepki ve yankı beklemesi mümkün değildir, ama baba fiziken vardır.

Babanın ölümünden kısa bir süre sonra küçük kardeşi de vefat eder. Friedrich artık tamamen kadınlardan oluşan ev halkının içinde tek erkektir. Ninesi, iki halası, annesi ve

küçük kız kardeşiyle birlikte yaşamak zorundadır. Bu kadınlardan birisi bile kendisine şefkat, sıcak ve gerçek sevgi göstermiş olsaydı sonuç iyi olabilirdi. Ama kadınlar çocuğa kendine hâkim olmayı ve Hristiyanlık erdemlerini öğretme yarışına girerler. Hayallerinin doğallığı ve sorularının gerçekliği onların ahlak anlayışıyla uyuşmaz. Çocuğun rahatsız edici merak duygularını ve sorularını sıkı kontrol ve katı bir eğitimle susturmaya çalışırlar.

Böylesi bir yönetim ve eğitime maruz bırakılan çocuk uyum sağlamaktan, gerçek duygularını bastırmaktan başka ne yapabilir? Friedrich de aynen bunu yapar: Örnek bir çocuktur, okulda da örnek bir öğrenci olur. Nietzsche biyografisinde Janz, *kendini inkârın* boyutlarını gözler önüne seren bir olaydan bahseder. Okuldan eve dönerken kuvvetli bir yağmura yakalanan Nietzsche hızlanmaz; dimdik, aynı hızda adımlarla sakince yoluna devam eder. Nedenini, “Okuldan çıkarken sakın ve terbiyeli yürümem gerektiği söylendi. Talimatın gereğini yaptım.” diyerek açıklar. (C.-P. Janz 1978) Çocuk nasıl bir terbiyeye maruz kaldı da bu davranışı sergiledi acaba?

Çocuk çevresini inceler, içinde eleştirel duyguların oluşmasını engelleyemez. Dinî olmayan tüm diğer duyguları bastırmak zorunda olduğu gibi, bu duyguları dile getirmesi de yasaktır. Yakın çevresinde durmadan Hristiyanlığın yardımseverliği ve merhamet duyguları vaaz edilirken günbegün kendisine hiç merhamet edilmediği tecrübesini edinir. Dayak yediğinde çektiği ıstırapı gören olmaz. Çevresindekilerin hepsi Hristiyanlık erdemlerini ve ahlâkını hatim edip uygularken ona acıyan olmaz. “Bu erdemler neye yarar?” diye sorar kendisine. “Ben onların ‘diğerkâmlarından’ biri değil miyim, hak etmiyor muyum?” diye sorar. Ama bu

ve benzeri sorular bile tekrar dayak yemesine neden olur. Kimseyle bunları konuşması mümkün değildir. Öyleyse bu soruları kendine saklamaktan, onlarla baş başa kalmaktan başka ne yapabilir ki?

Bu sorular unutulmaz. Daha sonra, çok sonra, 20 yıl boyunca içinde hapsettiği duygular patlar, çünkü artık öğrenimini bitirmiştir; üzerinden otoriteler kalkmıştır, korkması gereken profesör yoktur. Artık Nietzsche de profesör olmuştur. Artık, ikame nesne bulan duygular meşruiyet kazanır. Eleştirileri öfkesinin gerçek nedenleri olan halalarına, ninesine ve annesine değil, filolojinin o zamana kadar tüm filologlar için kutsal sayılan değerlerine yöneliktir. Eskiden kendisi için büyük önem taşıyan, fakat çevresinin saygı duymadığı değerleri de eleştirir. Örneğin “hakikat” onun için Sokrates’in kişiliğinde vücut bulur. Ergenlik çağına gelinceye kadar sevdiği, kıymet verdiği değerlere karşı yeni yetmeler gibi saldırıya geçer, ergenlik devrimini hiç yaşamayan Nietzsche. Yeni değerler kazanmak ister. On iki yaşında tuttuğu günlüğünde dile getirdiği, içinde doğup büyüdüğü kültüre 25 yaşında saldırır, alaya alır, absürt-saçma olarak tanımlar. Üstelik silahları yeni yetişkin bir delikanlının silahları değil, filoloji ve felsefe profesörünün çok gelişmiş entelektüel silahlarıdır.

Kullandığı dilin etkili olmasına şaşmamak gerek. Söyledikleri beylik devrimci parolalar, boş laflar değil, daha çok, bir filologda nadiren karşılaşılan, anlaşılması kolay olan şiddetli duygularla orijinal düşüncelerin bir kombinasyonudur.

Yaşam felsefesinde Schopenhauer’in etkisinde kalmış geç romantizm temsilcisi. Nietzsche için alışılmış bir yaklaşım. Yetişkinliğimizde kimin etkisi altında kalmamız tesadüf olamaz? Nietzsche’nin dünyasının Schopenhauer’in

dünyasıyla olan benzerliği sebepsiz değildir. Schopenhauer'ın başyapıtını okumaya başladığında kapıldığı coşkuyu anlatış tarzı buna bir kanıttır. Ailesi duygularını gençliğinde serbestçe dile getirmesine izin vermiş olsa Nietzsche olasılıkla Schopenhauer'e, Germen kahramanlarına, Richard Wagner'e ve "Sarışın Canavar"a (Blonde Bestie) gereksinim duymazdı. "Günbegün zincire vurulmaya tahammül edemiyorum, yaratıcı gücümün imha edilmesinden korkuyorum" der Nietzsche. Kendi dilini bulur, farklı kavramlar kullanır: "Onları kurtarmak, bunlara dayanmak için tüm enerjimi kullanıyorum. Anlayabileceğiniz söz yok söyleyebileceğim. Bu dar, bu yalanlar dünyasında yaşamam mümkün değil. Ama sizi bırakıp gidemiyorum. Sizden vazgeçmem mümkün değil, henüz çocuğum, size ihtiyacım var. Aslında çok zayıfsınız, buna rağmen ve bu nedenle karşı konulamayacak kadar güçlüsünüz. Yaşamamı engelleyen bu dünyayı ezip parçalamak için insanüstü güce ve kaliteye sahip bir kahraman olmam gerek. Bu güce sahip değilim, zayıfım ve size acı vermekten korkuyorum. Fakat içimdeki zafiyetten ve acıma duygularımı kamçılayan zafiyetinizden nefret ediyorum. Yaşamama engel olan *zafiyetin her türlüşünden nefret ediyorum*. Yaşamımı zorunluluklarla ablukaya aldınız, okulla ev arasında hiçbir özgürlük yok. Tek istisna müzik ama o da yetmiyor. Konuşmak, sözcükler kullanmak, sözcükleri haykırmak zorundayım. Ta başından beri içinde boğulduğum zindan, sizin ahlak anlayışınız ve aklınız." Söyleyeceği o kadar çok şey vardı ki! Nietzsche bütün bu sözcüklere boğazına kadar batmıştır. Çocukluğunda, bilhassa da okul döneminde, başının sürekli şiddetli ağrmasına, boğazının iltihaplanmasına, romatizma ataklarına şaşmamak gerek. Dile getirilip dışa vurulmayan ne varsa vücudunda sürekli gerilim yaratır. Eleştirel düşünceleri sonraları kültür, Hristiyanlık, zevksiz kişilik,

Friedrich Nietzsche 1861 (Ulstein Bilderdienst)

burjuva değerleri gibi soyut kavramlara yönelir. Artık eleştirileriyle birilerini öldürme tehlikesi kalmamıştır (nk terbiyeli her ocuk, kötü sözlerin birisini ldreceğinden korkar). Bu tehlikeye kıyasla, soyut toplumun eleştirisi, temsilcileri buna kızsalsa bile zararsızdır. Kızanlara karşı çaresiz,

suçlu çocuk değildir artık Nietzsche. Entelektüel argümanlarla kendini savunabilir veya saldırıya geçebilir – çocukluğunda Nietzsche'nin de yoksun olduğu, çocukların sahip olmadığı araçlardır bunlar.

Kültür sistemini, Hristiyanlık ahlakını ve şiddetli öfkeyi görüp analiz etmek Nietzsche'nin felsefi analizleri değildir, çocukluğunun ta ilk yıllarına dayanır. Çocukluğunda kölesi olduğu ve aynı zamanda sevdiği, ıstırabını çektiği sistemi analiz eder. Kin beslediği ahlak zincirlerine çocukluğunda vurulmuştur. Sevgi ve şefkatlerine ihtiyacı olan insanlar tarafından acı çektirilmiştir. Hristiyanlığa yönelik öfkesinin üstesinden gelmenin tek yolu tabii ki bu değildir. Ama onları çocukluğunun gerçekliğiyle acımasızca yüzleştirmenin çok büyük korkuya neden olacağını bilir. Baba evini, anne-babasını idealleştirmesini korumak ister. Bu nedenle soyut kavramlar ve ilişkilerle dile getirir düşüncelerini. Çocukluğundaki gözlemleri sayesinde olayları o zamana kadar olduğundan farklı görebilmeleri için birçok insana yine de yardımcı olmuştur. Çocukluk döneminde içselleştirilen aile sistemi ve eğitimle ilgili titiz, dikkatli, bireysel gözlem ve tecrübeleri, sübjektifliklerine rağmen tüm toplumu temsil edebilir niteliktedir.

Şaşkınlık

Yukarıda belirtilen olumlu yönlerinin yanı sıra Nietzsche'nin çocukluk yazgısıyla “yüzleşme” biçiminin bir başka yönü vardır: Onu rahatsız eden şeyleri tüm dünyaya karşı silah olarak kullanmıştır; vahim ve yıkıcı bir etkiye sahiptir silahı. *Şaşkınlık*. Çocukluğunda babasının aniden hastalanması, vaaz edilen ahlak, aile fertlerinde ve okulda gördüğü tahammül edilemez davranışlar çelişki teşkil etmiş, onu

şaşırtmıştır. Nietzsche de okuyucularını şaşırtır. Otuz yıl sonra Nietzsche'nin eserlerini yeniden okurken aynı şaşkınlık duygularını yaşadım. Otuz yıl önce Nietzsche'nin sadece ne söylemek istediğini anlamak istemiş, bu duyguları görmezden gelmiştim. Artık duygularıma itaat ediyorum ve onların izinden gidiyorum. "Şaşkınlık" kelimesini kullanmasalar bile, diğer insanların da benzer bir deneyime sahip olduğunu anladım ve bu duyguların nedenini Nietzsche'nin tekrar etme zorunluluğuyla değil, kendi içlerindeki eğitim, zekâ veya derinlik eksikliğiyle ilişkilendirdim. Çocukluğumuzda tam da bu davranışı öğreniriz: *Büyükler* (akıllılar) saçmalıkları, çelişkileri, absürtlükleri kendilerinden emin bir şekilde ilan ederler. Otoriter yetiştirilen çocuklar bunun nihai bilgelik olmadığını nasıl bilecekler? Bunları nihai bilgelik olarak kabullenmek için büyük gayret sarf edecek, kuşkularını kendilerinden dahi gizleyeceklerdir. Günümüzde insanların birçoğu, üstat Nietzsche'nin eserlerini bu şekilde okur. Şaşkınlıklarını kendi "hesaplarına" yazar. Nietzsche'ye saygıları, çocukluğunda hasta babalarına gösterdikleri saygıya benzer.

Şaşkınlık duygusunu kabullendim, ilişkileri saptadım. Fakat bu duyguyu şahsi sorunum olarak görmüyorum. Kırk yıl gibi uzun bir süre Nietzsche'nin eserleri ve yaşamı üzerine çalışan, tecrübelerimi dolaylı da olsa teyit eden Richard Blunck'ta pasaj tespit ettim. Blunck'un topladığı malzemenin büyük çoğunluğu savaşta imha olmuştur. Planladığı büyük Nietzsche biyografisini yayımlaması mümkün olmaz. Çalışmalarını Curt-Paul Janz'a bırakır. Üç ciltlik büyük biyografinin giriş bölümünde Blunck şöyle yazar:

"Kırk yıl önce bizde olduğu gibi, kişi Nietzsche'nin kitaplarından birini eline ilk defa aldığı anda, aklın ötesinde bir beklentiyle karşılaşır. 'Gerçeğe' ulaşabilmek için başkasının

varsayımlarının peşinden gitmenin ötesinde kavramları tek tek izlemenin zorunluluğunu görür. Doğası gereği aklın ağlarından daha derinlerde bir yerlerde, sarsıntılardan kaynaklı korkunç bir güç alanına girdiğini hissederek. Asıl etkileyen görüşler ve bilgiler değil, bu görüşler ve bilgilerin arkasında duran insandır. Savunulması gereken bir durum olduğunda karşı konulabilir. Fakat görüş ve bilgileri dile getiren kişiden, onun güçlü etki alanından hiçbir zaman çıkılamaz. Amirane peyda olan ve hatta zaman zaman resmen saldıran cümlelerdeki fikirler izlenecek olursa, kişi, bir labirentin içine düştüğü hissine kapılır. Labirentin dallanıp budaklanmış yollarında sayısız zenginlik ve aynı zamanda da insandan kurban bekleyen Minotor'un tehditkâr yüzüyle karşılaşır. Kalbe dokunan hakikatin önünde durduğuna inanır. Ama bir sonraki kitapta asıl gerçek kendiliğinden yok olur. Kişi kendini labirentin başka bir yolunda hissederek. Aklın el yordamıyla hareket etmez, bilinçli hareket ederse, onun gerçek çehresine her düşünür olduğundan daha yakın olduğu güvenini asla yitirmez. Fikirler ve bakış açılarındaki tüm çelişkilere rağmen söylenenler, çok derinlerde yatan zihinsel yüksek bir güçtür. Bakış açılarına ve gerçeklere bağlı değildir bu güç, kendi yasasından başka yasa tanımaz. Ebediyen akıp giden, değişen, yeniden yaratılan yaşam gerçekliğine ulaşmak için fikirleri ve görüşleri alır ve onların üstesinden gelir.

Bu gerçekliğin vasfı, az biraz dayanak olsa da bilgi birikimi ve düzenli fikirler değil, ahlaki kişilik, ruhun kalpten gelen cesareti, korkusuzluk ve zihninin yorulmak bilmezliğidir. Fikirlerin böylesine güçlü olabilmesi için bu kişiliğin yaşanmış, ıstırap çekmiş olması gerektiğini Nietzsche'nin eserleri gösterir. Zira bu gerçeklik, kâhin gibi aydın ve ileri görüş, Avrupa ruhunun olası en uç duyarlılığı, aynı zamanda da eleştirel nüfuzun insan varlığına derinlemesine bakışı bağlamında çok açıktır; batı düşünce tarzında bir benzeri yoktur.

Nietzsche'nin yaşamı ve eserleri bizleri öylesine ilgilendirir ki, hakikatin kırbağı altında yalnız ve ilelebet sürüp giden bir mücadele görülür. Bu mücadele, kendi mutluluğumuza karşı zamanımızın önlenemez çöküşüne, yalanına, şan şöhrate ve hatta seven bir yüreğe karşı bitmek bilmez bir mücadeledir." (Richard Blunck; C. -P. Janz 1978, s. 10).

Aslına bakılırsa bu satırların yazarı hakikate çok yaklaşmış, fakat labirentte takılıp kalmış. Labirentin derinliklerine ilerleyebilirdi, ama ilerleyememiş. Yaşam öyküsünün asli kaynakları ve eğitimi onu engellemiş. İlerlemiş olsa Nazi Almanyasında yaşaması ve çalışması mutlaka tehlikeye girerdi. Çünkü o zamanlar Nietzsche çok aktüeldi. "Barbar Kahramanları"na hayranlığı harfiyen kabul görüyor, doğuracağı feci sonuçlara rağmen aynen yaşıyordu. Nietzsche'nin fikir ve ifadelerinin Nasyonal Sosyalistler tarafından amaçlarına adapte edilmesi, yaşam zincirinin son halkalarının ele alındığını, fakat zincirin nasıl oluştuğuna bakılmadığını gösterir.

Günümüz biyografıları Nietzsche'nin düşüncelerinin, hiçbir filozofta görülmediği kadar yaşamıyla eklemlendiğini belirtir. Çocukluk bilinmeden bir yaşamın anlaşılması mümkün değildir, ama yine de çocukluğuna çok ender işaret edilir. Çocukluğun sonraki yaşamla ilişkisi tartışmalıdır, yeterli araştırma yapılmamıştır. Curt-Paul Janz'ın 1977 sayfalık biyografisinde soyağacı bölümü çıkarıldığında Nietzsche'nin çocukluğu sadece on sayfalık yer tutar. Araştırmacılar Nietzsche'nin yazdığı eserlerde yaşamsal öykü ilişkisi yerine felsefi tarihsel ilişkileri ele alır. Kaldı ki eserlerinin, yaşamının ve onu trajik sonuca götüren hastalığının çocukluktaki arka planı hâlâ araştırılmamıştır.

Fakat kanaatime göre, Nietzsche'nin eserlerinin çocukluk zindanından ve eğitmeye çalışıp ıstırap çektiren kişilere duyduğu kin ve öfkeden kurtulma savaşı olduğunu, bu savaşın inatla sürdürüldüğünü görmek günümüzde pek de zor değil. Nietzsche'nin yaşamında annesi ve kız kardeşi gibi gerçek kişilerden bağımsızlığı azaldığı oranda kini ve kininden korkusu güçlenir. Nietzsche'nin mektuplarının bir çoğunu kız kardeşinin tahrif ederek yayımladığı bilinen bir gerçek. Lou von Salomé ile ilişkileri bozuluncaya dek bıkmadan usanmadan entrikalar çevirmiştir. Hem annesi hem de kız kardeşi ölümüne kadar Nietzsche'nin onlara bağımlı kalması için çaba harcar. Çocukluğunda eksiksiz terbiyeye maruz kalması nedeniyle savunmayı değil, gerçek duygularını dile getirmeyip bastırmayı öğrendiğinden yetişkinliğinde gerçek özgürleşmenin yolunu bulamaz. Sembolik düzeyde özgürleşmeye adım atamaz, zira yazarak özgürleşeceği hayaline kapılır. Kendi ailesinin söz konusu olmaması kaydıyla gerçek yaşamında da özgürleşme adımını atar. Örneğin, sistemi özgürce eleştirebilmek amacıyla Basel'deki profesörlüğünden hastalığı nedeniyle istifa eder. Üniversiteye uyum sağlamak zorunda değildir artık. İç dünyasının zorunluluğundan kaynaklanan yazmak istediklerini yazma özgürlüğüne sahiptir. Arka planda yatan ailesini idealleştirmesi gün yüzüne çıkmadığı müddetçe bu durum bir nevi alternatif çözümdür. Zira çocukluğundan kaynaklı gerçek hisleri (öfke, korku, küçümseme, çaresizlik, özgürleşme isteği, imha etme hıncı ve peşindekilerden kurtulma arzusu) onu rahat bırakmaz, hep yeni ikame nesneler bulur.

Friedrich Nietzsche'nin arkadaşlarına yazdığı birçok mektupta annesinin, zihinsel çöküşünden sonra nasıl fedakârlık yaptığı, ona küçük çocuk gibi baktığı yazar. Mektuplardan birinde Nietzsche'nin neşeli bir yüzle korkunç sesler çıkardığı yazılıdır. Anneler çocuklarının yüz ifadesini arzuladıkları şekilde yorumladıklarından anlatılanın doğru olup olmadığını bilmemiz mümkün değil. Annesinin anlattığının doğru olduğu varsayılacak olursa bunu şu şekilde açıklayabiliriz: Küçüklüğünde bağırmasına izin verilmeyen çocuk, elde ettiği hoşgörünün tadını bağırarak çıkarmıştır. Yetişkin insanın sancıyla kıvranan yüz ifadesi olmadan ıstırapla bağırması düşünülemez.

Ruhsal rahatsızlığı veya beyinsel hastalığı nedeniyle düşünme, yani eleştirel yetisinden mahrum olan çocuklarına karşı bazı anneler sevecen davranırlar. Çocuk ölüm döşeginde değildir ama yardıma muhtaçtır, annesine bağımlıdır. Gençliğinde sorumluluğu bir mecburiyet görerek yetişen bir anne şimdi fedakârlık yaparsa kendini iyi ve değerli hisseder. Oğlu veya kızı eleştirel bir şey söylediğinde eleştirilerini çocukluğunda bastırmak zorunda kalan anne ise kızar. Özürlü çocuğunun kendisini daha az sorguladığı hissine kapılır. Diğer taraftan fedakârlığı toplumda hayranlıkla karşılanır, saygınlık kazanır. Nietzsche doğduğunda on sekiz yaşında olan ve hatta iyiliksever biyografi yazarları tarafından soğuk, aptal ve ilgisiz olarak tanımlanan annesi, oğlunun artık en yakın arkadaşlarını dahi tanımadığı ve zorlukla konuşabildiği son yıllarında, onunla gerçekten de özverili bir şekilde ilgilendi.

Friedrich Nietzsche ve annesi (Ulstein Bilderdienst)

Richard Wagner

(Baba, baştan çıkarma ve hüsrân)

Nietzsche'nin yaşam öyküsü sahnelerini çocukluğu bağlamında göstermek için mektuplarını dikkatle okumak yetmez. Kız kardeşinin sayısız tahrifleri arasından doğru verileri bulup çıkarmak gerekir. Araştırma külfetine katlanacak herkesin çocukluğu ile ilişkileri göreceğine ve yeni şeyler tespit edeceğine inanıyorum. Örneğin kendisinden otuz yaş

büyük Richard Wagner'le ilişkisinin, bastırıldığı, aniden hastalanan babasıyla olan trajik tecrübenin bir çeşit yeni baskısı olup olmadığı sorusuna yanıt aranabilir. İlk zamanlardaki hayranlığının aniden hayal kırıklığına dönüşmesi, Richard Wagner'i reddetmesi, şiddetle ona yüz çevirmesi tahminimi güçlendiren gerçekler. Richard Wagner'in "Parzifal"ı bestelemeyle hayal kırıklığı başlar. Nietzsche'ye göre "Parzifal"da Wagner, eski Germen değerlerini Nietzsche'nin kuşkulu bulduğu Hristiyan değerlerine kurban etmiş, "ihanette" bulunmuştur. İdealleştirmesi nedeniyle göremediği Richard Wagner'in zayıf yönlerini görür.

Çok zeki, dört buçuk yaşındaki Nietzsche'nin babasının on bir ay süren beyin hastalığında neler hissettiğini tarif eden pasajlar aradım, bütün eserlerini taramama rağmen maalesef bulamadım. Bu nedenle sonraki yaşamına eğildim, ipuçları tespit etmeye çalıştım. Kanaatime göre aradığım ipuçlarını Richard Wagner'le ilişkilerinde buldum. Richard Wagner'in eseri yetişkin Nietzsche'yi ne kadar güçlü bir hayal kırıklığına uğrattırsa uğratsın, Wagner'in kişiliği ve müziği ona babasını ve çocukluğunda çektiği acıyı hatırlatmamış olsaydı, eseri bu boyutta alaya alamaz, bu denli küçümseyemezdi. (Wagner ona şahsen bir kötülük yapmamıştı ve Nietzsche Wagner'i severdi).

Belli bir andan itibaren Nietzsche, Richard Wagner'in eserinin tamamını ve gençliğinde vatani gördüğü Bayreuth'taki atmosferi kocaman bir yalan olarak hisseder. Reddetmediği tek şey, Richard Wagner'in rol yapma yeteneğidir, ama bu da kompliman değildir. Zira Nietzsche oyuncu psikolojisini ve ahlakını şöyle tanımlar: "... Hakikat olması gereken, hakikat olmayabilir. [...] Wagner'in müziği asla hakiki değildir. Fakat *hakiki olduğuna inanılır*. Buna diyecek

bir şey yok.” (Eserleri II, s. 366) Wagner’in eserinde mukad-des, asil, büyük ve iyi şeylerin dile geldiği yalanı söylenir. İdealmiş gibi gösterilir. Bunların insanın gerçek duyguları ile ilişkisi yoktur. Gerçek duyguları Nietzsche, Bizet’nin *Car-men*’inde, “*Aşkta öldürme*” belirsizliğinde görür. Bu operayı defalarca coşkuyla izler. Carmen’de bir nevi yalandan kur-tuluşu tecrübe eder. Çocukluğundan ve gençlik yıllarında Bayreuth’ta geçirdiği günlerden beri yalan Nietzsche’ye sa-kız gibi yapışmıştır, kurtulamaz. Bir zamanlar hayran ol-duğu, babası yerine koyduğu dostu Richard Wagner’e sal-dırısı totaldir. İyi bir yönünü bulamaz artık, kalbi kırılmış çocuk gibi yürekten nefret eder ondan. Uzun zaman kandırıldığını düşünür, çaresizdir, üzgündür; hayranlık duyduğu kişinin aslında aşağılık birisi olduğu düşüncesine kapılır. Maskenin arkasındaki zafiyeti daha önce niye görmemiştir, nasıl kandırılabilmiştir?

Kandırılmanın kurbanı olduğunu düşünür Nietzsche. Ne pahasına olursa olsun kandırıldığını deşifre etmek ister. Diğer hayranlarının saf olduğunu düşünür. Kendisi çoktan farkına vardığı halde diğer hayranların hâlâ Bayreuth’a git-melerini, yalana hipnotize olmalarını anlayamaz. Richard Wagner’i kınadığı zamanlarda bu acı hep hissedilir: Dün-yayı yalandan kurtarmak, Wagner hayranlarını sarsmak, kendilerine gelmelerini, gerçek duygularını bulmalarını sağ-lamak ister. Zarathustra bunu yapmış, fakat o müritlerinin olmasını reddetmişti.

Nietzsche’nin saldırı ve eleştirilerinin şiddeti çocuklu-ğunda babasına ve diğer şahıslara karşı bastırdığı öfkeden kaynaklansa da çocukluğunun kininden kaynaklandığına işa-ret eden mantıki zafiyet yoktur. Wagner hakkında yazdıkları ve örneklerle belgeledikleri öylesine ikna edici ki (Wagner

hayranları için olmayabilir), sübjektiflik ve gözlemlerinin duygusallık arka planına rağmen objektiflik hakkına haizler. Nietzsche'nin keskin gözlemi babasıyla olan ilişkisindeki bir ön geçmişe sahip değil mi? Babasının müziğini pür dikkat dinlememiş, teslimiyet, hayranlık ve coşkuyla dinleme tecrübesini yaşamamış mıydı? Babası sadece piyano çalan bir müzisyen değil, aynı zamanda bir eğiticiydi; belli duyguları hoş karşılar, (örneğin piyanoda çaldığı müziği coşkuyla dinlemesini) diğer duygularını şiddetle cezalandırırdı.

Çocuk belki, yanına gidebildiği, müziğini ruhunda duyabildiği müddetçe babasının farklı iki yönünü kabullenmiş, cezalandırmalarını görmezden gelmiş olabilir. Eğer bu duyguların gösterilmesinin yasak olduğunu önceden öğrenmemiş olsa, babası hastalandığında, bir günden diğerine tamamen terkedildiği hissine kapıldığında, derinden hissettiği hayal kırıklığı, öfke, aldatılmışlık, terk edilmişlik duygularının patlaması gerekirdi. Ve eğer önünde duygularını lanetleyen, kontrol eden bir sürü eğitici (Wagner hayranları) olmasaydı... Bu duygular başka bir müzisyenin eserinde hissedilip yaşanıncaya kadar onlarca yıl beklemek zorunda bırakılmazdı.

Gözlemlerinin keskinliği ve isabeti hisleri nedeniyle etkilenmekle kalmamış, aynı zamanda güçlenmiş de. İmkânsız kılınmamış olsa, çocuk Nietzsche konuşabilir ve şöyle derdi: Gerçek duygularımı reddedip beni cezalandırdığın için müziğine inanmıyorum. Bu müzik aldatmasa, gerçekten hakikati dile getirse, senden çocuğunun duygularına saygı duymanı beklerdim. Değilse bir şeyler yanlış, gözeneklerimden ta içimin derinliklerine çektiğim müziğin yalandan başka bir şey değil. Başkalarının da, örneğin küçük kız kardeşimin de, bu aldatmaya kurban olmasını istemediğimi dünyaya

haykırmak istiyorum. Senin teolojin, vaazların, kelimelerin gerçeği dile getirmiş olsa bana karşı başka türlü davranman gerekirdi. Acılarına anlamsız gözlerle bakmazdın. Zira sevilmesi gereken “diğerkâm” benim. Dürüst, güvenilir birisi olsan gözyaşlarım için beni cezalandırmaz, acılarımla yalnız bırakmaz, konuşmamı yasaklamazdın. Sonuçta, ihsan, diğerkâm, kurtuluş gibi sözlerin boş laflar, yalan. Bugüne kadar inandıklarım içinde tek gerçeklik göremediğim bir tiyatro. Ben hakikati yaşıyorum, söylediklerinin ölçüsünün gerçeklik olması gerekir. Gerçeklik ölçeğine vurulduğunda söylediklerin tümünden bir tiyatro. Seni dinleyen, sana hayran bir çocuğunun olmasının hazzını yaşıyorsun. İhtiyaçlarını karşılayan bir çocuk. Başkaları bunun farkına varmıyor, onlara sunabileceğin bir şeyler olduğunu zannediyorlar. Ben bunun farkına vardım, muhtaçlığını çözdüm. Ama söylemem yasaklandı.

Bu yasak, çocuğun bunu ifşa etmesi yasak. Babanın ifşası yasak. Yetişkin Richard Wagner bunu söyleyebilir, direkt söyleyebilir. Ve bütün dünya ciddiye alabilir yazılanları. Ama yazılanı ne Nietzsche ne de “dünya” sorgulayabilir, asıl önemli olan ikisinin de mümkün olmaması.

Nietzsche’nin kadınlara kını

Wagner’e, burjuva kültürüne ve Hristiyanlık değer ve ahlakına eleştirilerinin geçerliğine karşın Nietzsche’nin “kadınlar” hakkında görüşü, kimden bahsedildiği muğlak kaldığı müddetçe çarpık ve gülünçtür. Friedrich Nietzsche çocukluğunda sadece eğitici kadınlara maruz kalmış, buna tahammül edebilmek için bütün gücünü kullanmıştır. Annesi ve kız kardeşi hariç, sembolik olarak *bütün* kadınlara saldırarak bunun hesabını sorar. İstiraplarının asıl

kaynağının dokunulmazlığına objektif nesnellik kurban edilir. Çocukluğunda sıklıkla kırbaçlanması nedeniyle biriken güvensizlik göz önüne alınacak olursa Nietzsche'nin kadınlara olan kini anlaşılabilir. Ama büyüdükten sonra öfkesinden gözü dönmüş biçimde ve sorumsuzca şu satırları yazma hakkına sahip değildir: "Kadınlara mı gidiyor-sun? Kırbaacı unutma!" 1980 yılında "Kara Eğitim"* yazılarımda dini bütün ve iyi yetişmesi istenilen çocuğun ne denli aldatıldığını, ona ne çok yalan söylendiğini, ne kadar çok manipüle edildiğini ayrıntılı olarak anlatmıştım. (A. Miller 1980, s. 17 vd.) Nietzsche'nin "Kara Eğitim" prensiplerine göre eğitildiği kuşku götürmez. Kız kardeşinin manipülasyonlarını, yalanlarını, gerçekte nasıl olduğunu görmesi bu nedenle mümkün değildir. Kız kardeşinin kendisini sevdiğine inanmak ister. Sevgi, sömürüden ve ne pahasına olursa olsun kendini kanıtlama arzusundan daha ağır basar, bu nedenle başka türlü söyleyemez. Çocukluğundaki kadınların gerçekten nasıl olduklarını görme cesaretini gösterebilmiş olsa genellemelere gerek duymazdı. Bütün kadınları cadı ve yılan olarak görmez, onlara topyekûn kin beslemezdi.

Faşizm (Sarı Canavar)

Amacım Nietzsche'nin çocukluğunu anlatmak değil. Felsefesinin, çocukluğunun gerçeklerine karşı bir mücadele olduğunu göstermek. Zayıfı küçük görmek ve hâkim olana itaat etmek bilinçaltına kazınan bir tecrübedir. İnsanların

* e.n: Schwarze Padagogik (alm): Baskı, korku ve şiddete dayalı eğitim metodudur. İçerisinde fiziksel ve psikolojik şiddet barındıran bu eğitim metodu daha çok baskı ve korku ile şekillenmiş dikta rejimlerinde görülmüştür. Kara eğitimin, dünyadaki bu yöndeki uygulamalarına bakıldığında Nazi Almanyası, Mussolini İtalyası, Doğu Almanya ve Kuzey Kore görülmektedir.

çoğunun çocukluğundan tanıdığı, zararsız gibi görünen bu prensip, faşist ideolojinin özüdür. Çocukluktaki vahşet deneyimi, hangi biçimde olursa olsun, faşizm fanatığıne, lidere karşı körlüğe ve daha zayıf olanlara karşı gaddarlığa yol açar. “Kara eğitim” sisteminde yaratıcı güçlerin özgürlüğüne olan özlemin her çocukta bastırıldığı, bastırılan güçlerin ittifak kurduğu Nietzsche’de çok net görülür. C.G. Jung’un bazı yazılarında da açıklanmıştır (krş. A. Miller 1981 s. 113 – 115). İnsan denilen yaratığın yaşama ve gelişme arzusu, daha önce takibata maruz bırakanın sözleri-fikirleri ile ittifak kurar. “Kara eğitimde” çocuğun çılgınlıkları nasıl boğulursa, yaşama çılgınlıkları da faşizm zorbalığında aynı şekilde boğulur. İttifak sistemi çocuğun çıkarlarıyla birleşerek yıkıcı ideolojiyi oluşturur. Yıkıcı ideolojiler benzeri eğitim gören herkesi büyüleyebilir. Nietzsche’nin yazıları bu nedenle hiç de tehlikesiz değildir. Zira bunlar, bizzat kendisinin ve okurlarının gördüğü eğitim sistemi kadar şaşırtıcıdır. Okurları, onun görünürdeki “yaşam felsefesini” ölüm ideolojisine dönüştürmeyi başardılar çünkü temelde ölümden hiçbir zaman ayrılmamıştı.

Nietzsche’nin en meşhur eserinin *Böyle Buyurdu Zerdüşt* olması tesadüf değildir. Çünkü şaşkına dönen okur, en azından zahiri çerçevede, çocukluğundan beri aşına olduğu vaizin stilini bulur. Bilindiği gibi eserinde Nietzsche, yeni bir dil örgüsü altında da olsa, itaate karşı yaşam kavgasını konu eder. Hep bu alternatife geri döner (F. Nietzsche 1976):

“Yaşayanın arkasına düştüm, en kısa ve en uzun yola koyuldum tarzını tanımak için.” (s. 116)

“Yüz kere büyük aynayla yakaladım bakışını, **ağzı kapalı olduğundan**, benimle konuşsun diye. Gözleri konuştu bana.

Ama nerede bir **canlı buldumsa** orada **duydum itaat konuşulduğunu**. Her canlı itaat edendir.

Ve ikinci duyduğum: kendine itaat etmeyene emredilir. Budur canlıların doğası.

Şunu duydum üçüncü olarak: emretmek daha zordur itaat etmekten. Emredenin bütün itaat edenlerin yükünü taşıması değildir bu sadece, yükün emredeni kolayca ezmesidir de: -

Bir çaba ve bir cesaret göründü gözüme bütün emirlerde. Emreden kişi her emrettiğinde kendini tehlikeye sokar.

Ve kendi kendine emir verdiğinde emrinin bedelini ödemelidir. Kendi yasasının hem yargıcı hem celladı hem de kurbanı olmak zorundadır.

Peki ama nasıl olabiliyor bu? diye sordum kendime. Nedir canlıyı itaat etmeye ve emretmeye, emrederken de hâlâ itaatkâr olmaya ikna eden?" (s. 117, koyu vurgulamalar bana aittir. A. Miller)

"İşte bu sırrı verdi yaşamın kendisi bana. 'Bak,' dedi, '*ben kendini sürekli olarak aşması gerekenim*."

Elbette siz ona dölleme istemi ya da hedefe, daha yükseğe, daha uzağa, daha çeşitli olana ulaşma dürtüsü dersiniz: ama tüm bunların hepsi tek *bir* sırdır.

Bu tek olanı yadsımsaktansa, yok olmayı tercih ederdim; gerçekten, her nerede yok oluş ve yaprak dökümü hüküm sürüyorsa, bak, yaşam orada feda eder kendini – güç uğruna.

Kavga olmam, oluş olmam, hedef ve hedeflerin çatışması olmam gerektiğini keşfeden, – ah, benim arzumun ne olduğunu keşfeden – ayrıca onun hangi *çarpık* yollardan geçmesi gerektiğini de keşfeder!

Ne yaratırsam yaratayım, onu nasıl seversem seveyim, – çok geçmeden düşman olmam gerekir ona ve sevgime: böyledir benim istemim.

Ve sen idrak eden kişi, arzumun bir patikası ve ayak izi-
sin sen.: sahi, benim güç istemim senin arzunun ayakla-
rıyla yürür hakikate!

Hakikati vurmak için 'var olma arzusu' sözünü ortaya atan,
şüphesiz isabet ettiremedi: böyle bir arzu – yok çünkü.

Çünkü: var olmayan isteyemez de. Ama var olan nasıl bir
de var olmayı ister ki!

Sadece yaşamın olduğu yerde vardır arzu: ama yaşam ar-
zusu değil, aksine – böyle öğretiyorum sana – güç arzusu!

Yaşayanlar birçok şeye yaşamdan daha çok değer verirler.
Tam da değer biçmekte dile gelir – güç arzusu! –

Yaşam bana bunu öğretmişti: bu sayede çözüyorum yüreği-
nizin bilmeceğini, ey en bilgeler.

Diyorum ki size: iyinin ve kötünün ölümsüzlüğü – yok böyle
bir şey! Onlar da kendiliklerinden tekrar tekrar aşmak zo-
rundadırlar kendilerini.

Siz iyi ve kötüye ilişkin değerlerinizle ve sözcüklerinizle güç
uyguluyorsunuz, siz değer biçenler: budur sizin gizli sevdan-
ız ve gönlünüzün parıldaması, titremesi ve sevinçle taşması.

Oysa daha büyük bir güç ve yeni bir kendini aşma doğar si-
zin değerlerinizden: ona çarpıp kırılır yumurta ve yumur-
tanın kabuğu.

Ve iyinin ve kötünün yaratıcısı olmak isteyen: aslında önce
bir yok edici olmalıdır ve değerleri paramparça etmelidir.

En büyük kötülük en büyük iyilikle beraberdir: ama yara-
tıcı iyiliktir bu.

Kötü olsa da söz edelim bundan, ey bilgeler. **Susmak daha
kötüdür; suskunlukla geçirilen hakikatler zehir olur.**
(Koyu vurgulamalar bana aittir. A. Miller)

Hakikatlerimize çarpıp parçalanabilecek ne varsa, bırakın
parçalansın! İnşa edilecek pek çok ev var hâlâ!

Böyle söyledi Zerdüşť.

Zerdüşt'te İyi ile Kötünün trajik harmanlamasının aşıldığına işaret eden bölümlerin yanı sıra idrak edenin "eski levhaların kırılmasını" talep eden pasajlar da var.

"Kabullenir bu iyiler, teslim olurlar, yürekleri söyleneni tekrarlar, söz dinlerler: *ama söz dinleyen kendini duymaz!*

İyilerin kötü dediği her şey bir araya gelmelidir ki, bir hakikat doğsun; ah kardeşlerim, bu hakikat için yeterince kötü müsünüz?

Pervasız cesaret, uzun süren güvensizlik, gaddar bir Hayır demek, bıkkınlık, canlı olanı kesmek – ne ender bir araya gelir bunlar! Oysa böylesi tohumlarla – çimlenecek hakikat!

Şimdiye kadar tüm bilgi vicdan rahatsızlığının yanı sıra gelişmiştir! Kırın, kırın, siz idrak edenler, kırın şu eski levhaları!"

Çocuk ne kötü ne katı olduğunu düşünmeli ki, kendine sadık kalsın, görüp algıladıklarını ifşa etmesin.

"Neden böyle yumuşak, bu kadar uysalsınız, neden her şeye bu kadar razısınız? Neden bu kadar çok inkâr ve reddediş var yüreklerinizde? Bu kadar az kader var bakışlarınızda?

Ve kader olmayacak, acımasız olmayacaksınız: nasıl zafer kazanacaksınız benimle birlikte?

Sertliğiniz şimşek gibi çıkmak, kesmek ve parçalamak istemiyorsa: günün birinde benimle birlikte nasıl – yaratacaksınız?

Çünkü yaratanlar serttir. Mutluluk olarak görmelisiniz, ellerinizi balmumuna basar gibi binlerce yılın üzerine basmayı. –

Bin yıllık arzunun üzerine madenin üzerine kazır gibi kazımayı, mutluluk olarak görmelisiniz – madenden daha sert, madenden daha asil. Yalnızca bütünüyle sert olandır en asil olan.

Bu yeni levhayı asıyorum üzerinize; ey kardeşlerim: *Sert olun!*" –

Nasıl da zor, aynı zamanda nasıl da zorunlu Hayır diyebilmek:

"‘Ruh’ denilen fırtınayla estim dalgalı denizinin üzerinde; kovdum tüm bulutları nefesimle ve ‘günah’ denilen o boğucu örümcek kuşunu da boğdum.

Ey ruhum, fırtına gibi Hayır, açık gök gibi Evet deme hakkını verdim sana: ışık gibi sakın duruyor ve yalanlayan fırtınaların içinden geçiyorsun şimdi.

Ey ruhum, yaratılmış ve yaratılmamış üzerindeki özgürlüğünü geri verdim sana: ve senin bildiğin gibi kim bilebilir ki gelecektekinin şehvetini?

Ey ruhum, kurt yeniği gelir, **sana aşağılamayı öğrettim, en çok sevdiği yerde en çok aşağılayanı**, büyük, sevgi dolu aşağılamayı öğrettim.

Ey ruhum, sana ikna etmeyi öğrettim, nedenleri kendine ikna edesin diye, denizi kendi yüksekliğine çıkmaya ikna eden güneş gibi.

Ey ruhum, her türlü boyun eğmeyi, diz çökmeyi ve ‘efendi’ demeyi aldım senden; bizzat ben verdim sana ‘sıkıntıyı’ defeden ve ‘kader’ adlarını." (Koyu vurgulamalar bana aittir. A. Miller)

Aranan yaşam tehlikelerle doludur. En güzel hayaller; erken edinilen tecrübe ve tehditlerle karartılmıştı:

"Sadece iki defa şingırdattın parmak zilini küçük ellerinle – bak, dans etmek için yanıp tutuşan ayaklarım oynamaya başladı bile. –

Topuklarım şahlandı, ayak parmaklarım kulak kesildi seni anlayabilmek için: ayak parmaklarıdır – bir dansçının kulakları!

Sıçradım önünde kaçtım senden, yılanlarından kaçtım. He-men orada duruyordun yarı çıplak, gözlerin şehvet dolu.

Eğri bakışların – eğri yollar öğrettin bana; eğri yolların üzerinde öğrenir ayağım – sinsiliği!

Yakınlaşmaktan korkuyorum, uzaktan seviyorum seni; kaçışın çekiyor, arayışın engelliyor beni: – acı çekiyorum, ama senin için hangi acıya seve seve katlanmam ki!

Soğukluğun tutuşturuyor, nefretin baştan çıkarıyor, kaçışın bağlıyor, alayın – dokunuyor:

– nefret etmeyen oldu mu senden, büyük **bağlayıcı, sarmalayıcı, arayıcı, bulucu!** Sevmeyen oldu mu seni, masum, sabırsız, aceleci, çocuk gözlü dişi günahkâr!

Nereye çekiyorsun şimdi beni, seni örnek ve yaramaz çocuk?

Şimdi kaçıyorsun yine benden, seni tatlı yaramaz, seni nankör!” (Koyu vurgulamalar bana aittir. A. Miller)

“Senin gibi dans ediyorum, senin küçük izini takip ediyorum. Neredesin? Elini ver bana! Ya da yalnızca bir parmağını!

Burada mağaralar ve çalılıklar var: yolumuzu şaşıracağız! –

Dur! Kimıldama! Baykuşların ve yarasaların uçtuğunu görmüyor musun?

Seni baykuş! Seni yarasa! Benimle alay mı ediyorsun? Nere-deyiz? Köpeklerden öğrendin böyle ulumayı ve havlamayı.

Sevgiyle gösterdin bana beyaz küçük dişlerini, kem gözle-rin, lüle lüle perçemlerin savruluyor bana!

Dağda taşta yapılan bir danstır bu: avcıyım ben, – köpeğim mi, yoksa ceylanım mı olmak istersin?

Şimdi gel yanıma gel! Çabuk ol, muzip hoppa seni!

Şimdi yukarıya! Ve öbür yana! – Aman ha! Kendim düş-tüm sıçrarken!

Ah, seni kibirli, gör yere uzandığımı ve merhamet dilen-dığimi! Seninle daha sevimli yollardan yürümek isterim!

Sessiz, rengârenk çalılıkların arasından geçen, sevimli yol-lardan! Ya da orada, göl boyunca: orada yüzer ve dans eder altın balıklar!

Yoruldu mu şimdi? Öbür tarafta koyunlar ve akşam kızzık-ları var: ne güzel değil mi uyumak, çobanlar kaval çalarken?

O kadar yorgunsun demek? Taşıyayım seni, sen kollarını sa-dece indir! Susadıysan – elbette içecek bir şeylerim var, ama ağzın içmek istemiyor! –

– Hey bu lanetli çevik, kıvrak yılan ve sürünge cadı!

Nereye kayboldun? Ama yüzümde hissediyorum elinin bır-aktığı iki beneği ve kırmızı lekeyi!

Sahiden yoruldum her zaman senin koyun gibi çobanın ol-maktan! Seni cadı, şimdiye dek ben şarkı söyledim sana, bundan sonra sen bana – haykıracaksın!

Benim kırbacımın ritmine göre dans edeceksin ve haykıra-caksın! Kırbacı unutmadım değil mi? – Hayır!”

Yılan ve cadıya kin beslenebilir, kırbaçlanabilirler, ama annesi, ninesi ve halaları asla. Öfke, hiddet ve kuşku his-leri yine de duyulabiliyor. Öfkesi ve hiddeti ayaktakımına dönük olsa da ayaktakımı da yılan ve cadı gibi sembolik iş-leve sahipler.

“Gün avamın günü değil mi? Ama avam bilmez neyin bü-yük, neyin küçük, neyin doğru ve neyin dürüst olduğunu: masum bir eğrilik içindedir o: hep yalan söyler.

Şüpheli olun, siz daha yüce insanlar, siz yürekli! Siz açık yürekli! Ve gizli tutun sebeplerinizi! Çünkü gün avamın günüdür.

Avamların bir zamanlar sebepsiz inanmaya alıştığı şeyleri kim sebepler öne sürerek – yıkabilir ki?

Ve pazaryerinde insan el kol hareketleriyle ikna eder. Oysa sebepler avamları şüpheli kılar.

Ve bir kere hakikat zafere ermişse, şöyle sorun haklı bir şüpheli: ‘Hangi büyük hata savaştı bu hakikat uğruna?’”

Nietzsche durmadan ahlak prensiplerinin sisleri arasından aydınlığa çıkmaya çalışır. Ve her seferinde yeniden sislere bürünür.

“Sizi kandırmalarına, ikna etmelerine izin vermeyin! Kimdir ki diğerkâmanız? Ve ‘diğerkâm’ için bir şeyler yapsanız da, – onun için yapmıyorsunuz ki!

Unutun şu ‘için’ sözünü, ey yaratıcılar; sizin erdeminiz, hiçbir şeyi ‘için’ ve ‘uğruna’ ve ‘çünkü’ ile yapmamanızı ister. Bu sahte küçük sözcüklere tıkayın kulaklarınızı.

‘Diğerkâm için’, sadece küçük insanların erdemidir; orada ‘eşit eşittir’ ve ‘el eli yıkar’: denilir – ne hakları ne de güçleri yeter sizin kişisel çıkarlarınıza!

Kişisel çıkarlarınızda, siz yaratıcılar, hamilelerin ihtiyatı ve öngörüsü vardır! Henüz hiç kimsenin gözleriyle görmediği meyveyi: kucaklar, korur ve besler tüm sevginiz.

Tüm sevginizin olduğu yerde, çocuğunuzda, oradadır tüm erdeminiz! Eseriniz, arzunuzdur ‘diğerkâmanız’: yanlış değerlere ikna olmayın!” (s. 293)

Savaş çağrısı Nietzsche için aslında sembolik bir anlam taşır. Çocukluğunda hayatını acıyla daraltan öldürücü

mechuriyete, yalana, korkaklığa karşı mücadeleden başka şey değil söyledikleri. Ama açıkça söylemediğinden sözlerinin istenildiği şekilde kullanılmasına sebep olacak kapıyı açık bırakıyor.

“Büyük ruhlar için özgür bir yaşam duruyor önlerinde hâlâ. Sahiden, kim az şeye sahipse başkaları da ona o derece az sahip olur: yaşasın küçük yoksulluk!

Orada, devletin bittiği yerde başlar fazlalık olmayan insan: orada başlar gerekli olanın şarkısı, biricik ve eşsiz bir biçimde.” (Koyu vurgulamalar bana aittir. A. Miller)

Ömür boyu annesine ve kız kardeşine bağımlı Nietzsche şöyle yazar: “Yükselmek istiyorsanız kendi ayaklarınızı kullanın. Başkalarının sırtına ve başına binmeyin, kendinizi yukarıya taşıtmayın.”

Nietzsche düşüncelerinde başkasının sırtına binmez, ama ömrünün sonuna kadar yaşamında yakını olan insanların sırtına binmesine izin verir. Böylece de yaşamı bilgelige değişir. (“O zaman yaşam benim için tüm bilgeliklerimden daha önemliydi”). Bilge olup ne kaybettiğinin bilincine vardıktan sonra 22.2.1883 tarihinde Franz Overbeck’e yazdığı bir mektupta şöyle der: “Evet! *Bu* hayat! Hayata evet diyenim ben!” (Werke IV, s. 794) Yazılarında öyle evet, teorik olarak. Ama hayatı yaşayamamıştı Nietzsche. 14 Ocak 1880 tarihinde Nietzsche Malwida von Meysenburg’a şöyle yazar: “Zira hayatımın o korkunç, aralıksız işkencesi bana sonumu özletiyor. Kurtuluşum, beyin sektesinin yakınlığının belirtileri umut veriyor.” (Werke IV, s. 752) 1887 yılında Paul Deussen’e şu anlamlı sözleri söyler: “Yaşamımın uzun süreceğini sanmıyorum. Babamın öldüğü yaşa geldim. Aynı ıstıraptan gideceğimi hissediyorum.” (P. Deussen 1901)

Hastalığına konulan tıbbi tanı “progresif paraliz (gidererek ilerleyen felç).” Nietzsche’nin “rahatsızlığının okul çağındaki hastalıkla hiç ilişkisinin olmadığını” saptayan biyograflar teselli bulurlar. (1879) yılındaki 118 atak görünüşüne göre “*tesadüftür.*” Biyografların çoğunun görüşüne göre Nietzsche progresif paraliz ataklarına kadar *sapasağlamdır*. Biyograflar görüşlerini “tıbben bilimsel” olarak kanıtlatabilirler. Kanaatime göre bir yaşamın baştan sona tutarlılığı Nietzsche’nin mektupları ve eserlerinde olduğu kadar gözler önüne serilmemiştir.

“Niçin bu kadar bilge olduğuma dair”

Nietzsche’nin yazılarında zaman zaman megalomani fark edilebilir ve okuyucu üzerinde antipatik bir etki yaratabilir. Bir yazar bunu Tanrı kompleksi olarak tanımlar. Tanrı kompleksine işaret eden pasajlar *Ecce Homo*’da ve mektuplarında da var. Nietzsche gibi eleştirel ve özeleştiri yapan bir ruhta “bu kibri” nasıl anlamak gerek? Sonraki eserlerini tanıyan birisinin on iki – on dört yaşında yazdığı otobiyografik yazılarını okuduğunda bunları aynı kişinin yazmış olabileceğine inanması zor. Yazılar çocuksu olduğundan değil, yetişkin birisinin yazıları gibi olmasından. Yazdıklarında dile getirilenlerin birçoğu halaları, ninesi veya babası tarafından aynı stilde kaleme alınmış gibidir. Renksiz ve kanaatkârdırlar. Duyguları gerçek değil, coşkusuz ve zaman zaman yapmacıktır. Genelde gerçek dışıdır. Ne bir cümle ne de bir sözcük ifşa edicidir. Gerçekte yaşananın tamamen arka planda kalması gerektiği hissine kapılır insan.

On iki yaşında yetişkin birisi gibi yazan çocuk, başka şeylere de muktedir olduğunun bilincindedir. Ama Nietzsche o zamanlar çevresindekilerden daha fazlasını idrak ettiğini

dile getirmez; dile getirmiş olsa Hristiyanlığın önemli er-
demi alçak gönüllülüğe karşı günah işlemiş olurdu. Hem
kesinlikle reddedilir hem öfke de çekerdi. Bu nedenle bil-
diklerinin bilincinde olma sevincini, yalnızlığının üzüntü-
sünü, çocukluğun sağlıklı ve idrak edilebilir duygularını bu
bilinçle bastırmak zorunda kalmıştır. Bunları çok sonraları,
örneğin Ecce Homo'da dile getirir. Ama burada bile, tekrar
etme mecburiyeti içinde, bunu çevrenin tahammül edeme-
yeceği bir şekilde yapıyor. Kendini "günahkâr" konumuna,
toplumun normlarını hiçe sayan, örneğin alçak gönüllülük
erdemini ihlal eden insan konumuna düşürür. Hem çağ-
daşlarının hem de sonraki nesillerin ahlaki anlamda öfke-
sini çektiği kesin. Bu cüreti göstermekle olasılıkla haz duy-
muş, özgürleştiğini hissetmiştir. Kendini cezalandırmadan
gerçeği söylemenin mümkün olduğu tecrübesini edinme-
miştir; çevresindeki insanların "kibir" diyerek söyleneni de-
ğersizleştirdiklerini bilir.

Nietzsche evin en büyük çocuğudur. Öncelikle hastalığı
nedeniyle babasında gördüğü değişim karşısında hissettik-
lerini, tecrübe ve duygularını kız kardeşi doğduktan sonra
bile paylaşacak birisi yoktur. Keşifleriyle yalnızdır, tehli-
keye girmeden keşiflerini paylaşma tecrübesi edinemez. O
her zaman "*tek bilen*" olmuştur, başka bir deyişle "*bildikle-
riyle yalnız bırakılandır.*" Bu durum her zaman gurur etkisi
değil, üzüntü de yaratabilir.

Nietzsche'nin Hristiyanlığı tanımlayan yazılarının bir-
çok yerinde çevresini nasıl algıladığı görülür. Bunun için
"Hristiyanlık" kavramı yerine "halalarım" veya "ailem" ke-
limelerini koymak yeter; şiddetli saldırıları ancak o zaman
bir anlam kazanır.

“Hiristiyanlıkta aşağılanmışların ve ezilmişlerin içgüdüleri ön plana çıkar: Kurtuluşlarını arayanlar, en alt tabakadandır. Günah kasuistiği, özeleştir, vicdani engizisyon meşgale olarak can sıkıntısına karşı ilaç olarak salık verilir. Tutkular, adına Tanrı denen bir güçlü karşısında sürekli uyanık tutulur (dua yoluyla). En yüksek olan erişilmezdir, bağış sayılır; ‘lütuf’ sayılır. Aleniyet yoktur. Köşe-bucak gizlidir, karanlık hücre Hiristiyanca. Beden hor görülür, hijyen duygusalı diye reddedilir. Kilise temizliğe dahi karşıdır. Hiristiyanca, bir anlamda kişinin kendisine ve diğerlerine karşı zalimliğidir. Farklı düşünene kin; izleme arzusu. Karanlık ve korkutucu olan ön plana çıkar. En yüksek isimle anılan ve en fazla özlenen durum sara hastalığıdır. Marazi görünümü destekleyen, sınırları geren diyet seçilir. Hiristiyanca olan dünyanın efendilerine karşı düşmanlıktır, ‘soylu ve onurlu’ olana karşı – aynı zamanda saklı gizli rekabet (onlara ‘vücutları’ bırakılır, yalnız ‘ruhları’ istenir...) *Akla*, onura, cesarete, özgürlüğe, *aklın özgürlüğüne* karşı olmaktadır Hiristiyanca olan. Hiristiyanca olan duygulara, duygulardan haz almaya, kısaca her türlü hazzı karşı olmaktadır...” (Werke III s. 626 (627))

Çocuk Nietzsche’nin çevresindeki insanların fikirleri ve iddiaları altında ne acılar çektiğini hayal etmek hiç zor değil. Bilhassa çocukluğunda duygusal ve fiziksel gereksinimlerinin reddi, tövbekârlık, dindarlık, diğerkâmlık, iftillik, Tanrı korkusu, sadakat, masumiyet ve teslimiyet gibi ahlaki beklentiler karşısında çektiklerini. Tüm bunlar haklı olarak ona göre yaşama karşı söylenmiş boş laflardı. Tüm bunları, her çocuk için yaşam anlamına gelen doğallığa karşı “kin (- gerçeklik!)” olarak görüyordu. (Werke III, s. 621) Nietzsche’ye göre Hiristiyan dünya, hayali bir dünyadır, “gerçekliği kötü hazzetmenin anlatımıdır... *Bununla her şey anlatılmıştır. Hakikatten kaçışın yalını yalnız kimdedir?*

Kim çeker bunun *acı*sını? Gerçekliğin *kazazedesi* gerçeklikte acı çekmektir...” (Werke III, s. 621)

Kendi yaşamlarında öldürdüklerini, eğitim ve terbiyeyle çocuğun içinde de öldürmeyi hedefleyen evlenmemiş, hayırsever halaları üzerine spekülasyonlar olamaz mı bunlar? Nietzsche'nin tanımladığı Hristiyanlığın “sapkın” ahlakının, kendi yetiştirilme ilkelerinizin arkasındaysanız, o zaman “soylu beyefendide” hâlâ duygularında kök salmış ve dolayısıyla güçlü, canlı, dürüst bir çocuk olduğunu kolayca görebilirsiniz. Bu çocuk canlılığını eğitim ve terbiye prensiplerine kurban etmek tehlikesiyle karşı karşıyadır. Bu bağlamda *Deccal* okunduğunda yukarıdaki anlaşılması karmaşık cümleler açıklık kazanır. Birkaç örnek:

“Günahlardan arınmanın *mutluluk* olduğu inancı, insanın *günahkâr* olduğu önkoşulunu değil, kendini *günahkâr hissetmesi* önkoşulunu zorunlu kılar. İnanç zorunlu ise, insan akıl, idrak ve araştırmayı itibardan düşürmek zorundadır: Hakikate giden yol yasak yoldur. – Güçlü *umut*, yaşamı, gerçekten münferit ortaya çıkan mutluluktan çok daha güçlü bir şekilde *tahrik* eder. İstirap çeken hiçbir gerçekle itiraz edilmesi mümkün olmayan umutla ayakta tutmak gerek. – gerçekleşerek bir *kenara bırakılamayacak*: transandantal umut.” (Werke II, s. 630)

Her şeye, yaşamın *ilerleyen* hareketliliğine, terbiyeliliğe, haki-miyete, güzelliğe ve dünyada yaşam inancına ilişkin ne varsa *hayır* diyebilmek için *kinin* dâhileşen dürtüsünün, *yaşam-inancının* kötü, kısaca rezillik olacağı *başka bir dünya* bulması gerekir.” (Werke III, s. 630)

“Psikolojik açıdan bakıldığında ‘günah’, rahip-törenselleştirilmiş toplumlarda elzemdir: Hakimiyetin aracıdır, rahip günahlardan *yaşar*, ‘günah işlenmesi’ onun gereksinimidir...

En önemli cümle: ‘Tanrı tövbe edeni affeder – çevirisi: *ra-hibe itaat edeni affeder.*’ (Werke, III, s. 634)

Kişi olarak İsa hakkında konuştuğunda Nietzsche farklı konuşur:

“Tekrar söylüyorum, fanatiklerin kurtarıcı Mesih’in yerine konulmasını kesinlikle reddediyorum... Burada sözü edilen inanç, mücadeleyle ulaşılan inanç değil - o vardır, ta baştan beri vardır, aynı zamanda zihinsele dönen çocukluktur... Böylesi bir inanç kızmaz, ihtar etmez, savunmaz: ‘kılcı çekmez’ - nasıl böyleceğini tahmin edemez. Ne mucize ne mükâfat ve ne de müjdeyle kendini kanıtlamaz. ‘Yazıyla’ hiç kanıtlamaz: Her an kendisinin mucizesi, mükâfatı, kanıtı, ‘Tanrı Hükümrانlığıdır’. Bu inanç kendini formüle etmez - o yaşar, kalıplara karşıdır.” (Werke III, s. 640)

İsa Mesihi kabullenmesi Nietzsche’nin rahiplerden ve kiliseden iğrendiğini dile getirmesini engellemez:

“[...] ‘ahiret’, ‘kıyamet’, ‘ruhun ölümsüzlüğü’ bizzat ‘ruh’ kavramları işkence araçlarıdır, zulüm sistemleridir. Rahipler bunlara sahip olmuşlar ve sahiptirler... Herkes bilir bunu: *yine değişen bir şey yok.*” (Werke III, s. 645)

Rahipler ta baştan beri hakimiyete gereksinimlerini kullanırlar:

“[...] rahip Pavlus’la hakimiyeti tekrar ele geçirmek ister - Kitleleri baskı altında tutmak ve sürüleştirmek için sadece öğretisi ve sembol kavramlarını kullanır.”

“Büyük ölümsüzlük yalanı akli ve doğal içgüdüğü imha eder - hayırseverlik, yaşam arzusu, gelecek garantisi olan her şey artık kuşku uyandırır. Yaşamın hiç anlamı yokmuş

gibi yaşamak yaşamın anlamı olur... küçük yobaz grubu ve üçte iki deliler doğa yasalarının sürekli bozulduğunu hayal ededursunlar - bencilliğin her türlü sonsuzluğa, küstahlığa bu kadar artması, yeterince küçümseme ile damgalanamaz. Ama Hristiyanlık *zaferini bu acınası dalkavukluğa borçludur*, hem de kişi üstünlüğünden önce.” (Werke III, s. 651)

“Rahip tek bir tehlike tanır: bilim. İnsan *gelişmemeli*, kendi içine bakmalı, *akıllı* ve dikkatli olmamalı, öğrenen olarak şeylerin özüne bakmamalı, aslında hiç bakmamalı ve görmemeli. Çile çekmelidir... Öyle çile çekmelidir ki, her an rahibe muhtaç olsun... *Rahip-saldırısı!* Doğal bir eylemin sonuçları doğal olmaz, batıl inancın cadı-kavramları, *Tanrı, cinler, ruhlar* gibi kavramların etkili olacağı düşünülür, *ah-laki* sonuç olarak mükâfat ve ceza işaretleri eğitim ve terbiye aracı olursa idrakin önkoşulu imha olur.” (Werke II, s. 660)

Alıntıları farklı perspektiflerden seçtim. Görüldüğü kadarıyla bunlar, yetişkin Nietzsche'nin Hristiyanlık karşısındaki hislerini dile getiriyor ve güvенеbilecekleri ilk kişiler karşısında çocuklukta bastırılan bilinçaltındaki hisler için okurları duyarlı kılıyor. Ayrıca bu alıntılar, adını belirtmekle beraber, Nietzsche'nin çocukluğunda tecrübe edinmiş olması gereken eğitim ve terbiyenin metot ve prensiplerini gösteriyor. Sürekli ve öncelikle tövbe ve suçluluk duygusu adına çocuğun yaşam özlemi, duygusallığı, yaratıcılığı hor görülürken mutluluğuna karşı da mücadele ediliyor. Ayrıca çocuğun kendi düşünce ve görüşleri, eleştiri yeteneği, gereksinimleri, bunların ilişkisinin (bilim) idraki, özgürlük gereksinimi ve spontanlık bastırılıyor. Sadece itaat ve boyun eğme vaaz edilmiyor, riyakârlıktan başka bir şey olmayan sözde *hakikat sevgisi* de vaaz ediliyor. Zira çocuğun eleştiri yapmasının yasaklanması ile çocuğun sürekli yalan söylemesi mecburiyeti hasıl olur. Nietzsche'nin durmadan

öfkelerini kabartan şey, değerlerin bu denli bozulup çarpıtılmasıdır. Öfkesiyle yalnız kalmamak için Nietzsche, paradoks cümlelerle bunları hissedilir kılmak istemiştir.

Kötünün Yüceltilmesi
(Yaşayan Kötüdür)

Nietzsche kötüyü belli koşullar altında savunur: İnsanların *iyi* olarak nitelediklerinin karşıtıdır kötü. Şöyle yazar:

“Sürünün tamamı saf erdemlilik içinde olduğunda o zaman istisna-insanın kötüye indirgenmiş olması gerekir. Yalancılık her hâlükârda *hakikat* merceğini ölçü alırsa, gerçek hakkının en kötü tanımlananlar arasında bulunması gerekir.” (Werke III, s. 601)

Birkaç satır sonra Zerdüşt’ten alıntı yapar:

“Yanlış sanat ve emniyet size *iyiyi* öğretir. *İyiye* doğduğunuz, güvenli alanda olduğunuz söylenir. Aslında *İyiyle* her şey yalan ve çarpıtılmıştır... İyiler-yaratamaz, hep sonun başlangıcıdır- yeni levhalara yeni değerler yazan çarmıha gererler. Geleceği feda ederler, bütün insanların geleceğini çarmıha gererler! İyiler daima sonun başlangıcıydılar... *İyinin zararı en tehlikeli zarar.*” (Werke III, s. 601)

Bu bilgilerin Nietzsche’nin çocukluk tecrübelerine dayandığı aşağıdaki cümlelerle kanıtlanır:

“Varoluşun önkoşulunun *İyilik* olduğu *yalanı*...: Gerçekliğin nasıl olduğunu ne pahasına olursa olsun görmek istememek, dahası, kendini dar görüşlünün müdahalesine bırakmak, iyi ellerin yaptıklarına her an boyun eğmek.” (Werke III, s. 600)

Ta baştan beri kaderi bu olan kişiyi bu bilgiler sınırsız yalnızlığa götürür. Gözlemlediklerini ve tecrübelerini kimseyle paylaşmadığındandır yalnızlığı. Çevresini idrak ettikçe ondan uzaklaştığı hissine kapılması. *Böyle Buyurdu Zerdüşt* ile umutları ve anlayış görme arzusu hayal kırıklığına dönüştükten sonra *Ecce Homo*'da aşağıdaki satırları kaleme alır:

"Zerdüşt'ü yazdıktan sonraki yıllar tarifi imkânsız olağüstü yıllardı. Ölümsüzlüğün faturası çok yüksek: İnsan yaşarken defalarca ölüyor. Büyüklerin *kini* (*rancune*) olarak tanımladığım bir şey var. Bir eser, bir eylem, büyük olan ne varsa gerçekleştiğinde, anında onu gerçekleştirene karşı bir kin... Onu yapan artık *zayıf*, yaptığına tahammül edemiyor, yüzüne bakamıyor. İnsanlığın kaderi ile örülmüş, kişinin yapmasına izin verilmeyeni yapıp *bitirmiş* olmak - artık üstlenmiş olmak!... Neredeyse eziyor... Büyüklerin *kini* (*rancune*)! - Diğer türlü, insanın çevresinde hissettiği ise tüyler ürpertici sessizlik. Yalnızlığın derisi yedi kat, hiçbir şey geçmiyor. İnsanlara git, dostlara selam ver: yeni bir yıkıntı, artık kimse bakmaz, gözüyle bile selam vermez. Olsa olsa isyan. Bana yakın herkes tarafından farklı derecelerde isyanla karşılaştım." (Werke III, s. 579)

Nietzsche'nin yalnızlığının nedeni yoksulluk değil yoksunluk. Zira söylediklerini idrak edebilen çok az. Belki onları bile duymuyor. Kendini anlamayan insanlarla beraber olmayı bu nedenle yeğliyor olmalı. Ve yalnızlığında yeni düşünceler, yeni keşifler buluyor. Yeni düşünce ve keşifler şahsi tecrübelerle bağlı, üstü örtük olduğundan başkaları ile paylaşması zor; yalnızlığı çevresi ile arasındaki uçurumu derinleştiriyor. Sürekli vermeye bağlılığı çocukluğunda başlayan bir süreç. Çocuk diğerlerini anlamakla, onlara karşı sabırlı olmakla, mazur görmekle, özgüvenlerini güçlendirmekle

mükellef. Ama anlayış görmeye, susuzluğunu gidermekle değil. Bunun çözüm arama trajedisini, verme ve susuzluğunun trajedisini Nietzsche, Gecenin Şarkısı'nda şöyle dile getirir:

"Işığım ben. Ah, keşke gece olsaydım. Fakat ışıkla kuşatılmış olmaktır benim yalnızlığım. Ah, keşke karanlık olsaydım, geceye ait olsaydım. Nasıl da isterdim ışığın memelerini emmeyi! Sizi kutsamak isterdim, yukarıda kıvılcım misali parıldayan küçük yıldızlar ve ateş böcekleri! - Ve mutlu olmak isterdim ışık armağanlarınızla.

Oysa kendi ışığımla yaşıyorum, içimden fışkıran alevleri geri yutuyorum.

Almanın mutluluğunu bilmiyorum. Çok zaman çalmanın almaktan daha büyük olması gerektiğini hayal ettim.

Elimin durmadan armağan vermesidir benim yalnızlığım. Bekleyen gözleri, özlemin aydınlanmış gecelerini görmektiir kıskançlığım.

Vay, tüm armağan verenlerin mutsuzluğu! Vay, güneşimin tutulması! Vay, özleme duyulan arzu! Vay, tokluktaki müt-hiş açlık!

Benden alıyorlar: ama dokunabiliyor muyum ruhlarına? Bir uçurum var vermekle almak arasında. Ve en küçük uçurumun en son aşılması gerek.

Bir açlık doğuyor güzelliğimden: acı vermek istiyorum aydınlattıklarına, çalmak istiyorum armağan verdiklerimden: - öyle açım ki kötülüğe.

Bir el uzandığında elimi geri çekerken; düşerken yavaşlayan bir şelale gibi duraklarcasına - öylesine açım kötülüğe.

Böyle bir intikam düşünüyor bolluğum; böyle bir şeytanlık fışkırıyor yalnızlığımdan.

Armağan ederken armağan etme mutluluğum sona erdi, kendi bolluğu yüzünden bıktı erdemim!" (Werke III, s. 583)

Yukarıdaki şiirde, çocukluğunda şefkat gören çocukların bir topluluk içinde hissettikleri sevgiye dair duyulan kıskançlık dile getirilmiş. Lanetlenmemiş, yalnızlıklarında yeni dünyalar keşfeden, yeni dünyaları başkalarına armağan edenlere karşı. Fakat kader değiştirilemiyor. Hakikatte yaşamayan yalnızlığın soğuşuna katlanmak zorunda. Nietzsche şöyle yazıyor:

“Bir ruh ne kadar hakikate *tahammül* eder ne kadar hakikate *cesaret* eder? Bu benim için her zaman değer ölçüsü oldu. Yanılgı (- ideale inanmak -) kör olmak değil, yanılgı *korkaklıktır*.... Her kazanım, bilgelik içinde ilerleme cesarete dayanır, kişinin kendisine karşı katılığından, kendisine olan temizliğinden... İdealleri çürütmüyorum, onlara karşı sadece eldiven giyiyorum... Nitimur in vetitum (yasaklanmışa erişmek amacı) Felsefem bu bağlamda zaferdir. Zira şimdiye kadar hep hakikat yasaklanmıştı.” (Werke III, s. 512)

“Şimdiye kadar prensipte hep hakikat yasaklanmıştı.” Bu cümle hem insanlık tarihi hem de Nietzsche’nin aile ocağı için geçerlidir. İşte bu yasağa artık boyun eğmemek için ve eğemeyeceğinden ateizme sığınır. Düşünmeden kabullenip papağan gibi olmak istemez:

“Belki de bunun için asla yeterince çocuksu olmadım? Ateizmi sonuç olarak görmüyorum, hatta olay olarak da görmüyorum. Bende doğrudan içgüdüsel oluşan şeydir. Kocaman bir yanıtı kabullenmek için meraklı birisiyim...” (Werke III, s. 128)

Sürekli kontrol edildiğinde, yasak olmayanı yasak olandan ayırmaya çalışıldığında, dogmalara uyum sağlamak istendiğinde, her akşam dua sonrası ve uyumadan önce çocuğun

beynine kazımaya çalıştığı düşünme yasağı, düşüncenin canlılığını yok eder. Zira düşünme yasağı yaşama karşıdır.

“Yaşama karşı bu sadece son, en sevinçli, aşırı coşkulu-en cesurca en üst düzeyde idrak değil, aynı zamanda *en derin*, hakikat ve bilim tarafından en sıkı şekilde onaylanan ve sürdürülendir. Hesabı sorulamayan, yoksun bırakılamayandır. Varoluşun Hristiyanlar ve diğer nihilistler tarafından reddedilen ve hatta sıralamada sonsuz yüksek, *dekadans*-içgüdü tarafından iyi bulunan, *iyi bulunmak* zorunda olan değerdir. Bunu idrak etmek *cesaret* ister, cesaret aşırı *güce* dayanır. Zira cesaretin ilerlemesine izin verildiği kadar, *gücün* ölçüsü oranında hakikate yaklaşılır. Gerçeğe evet diyebilme zayıf olan için olduğu kadar güçlü olan için de zorunludur. Zayıf ilhamında, korkaklık ve hakikatten kaçış ‘ideal’... *Dekadanların* yalana ihtiyaç duyduklarını kabul etme özgürlüğüne sahip değiller – bu onların korunma koşullarından biridir. Kim ki kelimayı sarhoşlukla idrak etmeyip şahsını sarhoşluk kelimasında idrak ederse, Platon’u veya Hristiyanlığı veya Schopenhauer’i çürütme gereği duymaz – çürümenin kokusunu alır.” (Werke III, s. 556)

“Fizyolojistlere göre değer-zıtlığı kuşku götürmez. Varoluşu, ikame gücü, en önemsiz organ, kesin güvenle ‘egoizmi’ kendine kabullendiren organizmada en küçük arıza dahi organizmayı yozlaştırır. Fizyolojistler yozlaşan kısmın kesilmesini önerirler. Acınması en uzak olandır o parça. Ama rahip tamamının, insanlığın yozlaşmasını ister. Bu nedendir yozlaşanı konserve etmek istemesi – yozlaşmanın faturası hükmetmektir... İnsanlığı fizyolojik anlamda tahrip etmek istemiyorlarsa o yalan kavramların anlamı nedir o zaman; ahlak, özgür irade, ‘ruh’, ‘Tanrı’ gibi yardımcı kavramların?... Varoluşun ciddiyeti, vücudun gücünün arttırılması, başka bir deyişle yaşamın güçlenmesi göz ardı edilir, renksizlik düşkünlüğünden ideal, vücuda saygısızlıktan ‘ruh

sağlığı' yapılmak isteniyorsa bu *dekadans reçetesi* değilse nedir? - Vücudun dolgusunun kaybı, doğal güdülere karşı direnme, tek kelimeyle kendini feda etme - buna daha önce *ahlak* deniyordu... Şafakla birlikte önce feda-ahlakına karşı savaş açtım." (Werke III, s. 572)

Hristiyanlığın kendini inkâr ahlakından kurtarması için Rönesans bir şanstı Nietzsche'ye göre. Ama Luther bu şansı harcadı.

"Luther, musibet rahip, kiliseyi restore etti ve bin kat daha kötüsü, yenildiği anda Hristiyanlığı restore etti ...Hristiyanlık, dine dönüşen *yaşama iradesi özgürlüğünü reddeden* din!... Kendi imkânsızlığı nedeniyle kiliseye saldıran ve sonuçta onu yeniden inşa eden 'kabulü kabil olmayan' rahip Luther. Katoliklerin Luther bayramları kutlamak, Luther günleri şiirleri yazmak için nedenleri var... 'Ahlakın yeniden inşası' Luther!" (Werke III; s. 594)

"Feda-ahlakı, çöküş-ahlakının en güzel örneği. 'Kendi yok oluşumun' emir kipi çevirisi: *hepiniz yok olun!* Sadece emir kipi çevirisi de değil! Şimdiye kadar öğretilen bu ahlak, sonu ima eden bir arzudur. Aslında yaşamı derinden reddeden ahlaktır. Burada mümkün olan, insanlığın yozlaşmaması değil, rahiplerin yalanlarla yargı değerlerine karar vermeye yükselen parazit insanın yozlaşması... Hristiyanlık ahlakında hakimiyeti görenlerin... Ve eylem, bu benim görüşüm: Öğreten, insanlığa önder olan, teologların tamamı *dekadans*. Bu nedenledir değerlerin yaşam düşmanlığına dönüşmesi. Bu nedenle ahlak... *Ahlakın tanımı*: Ahlak - dekadansın şahsi karakterinin tamamıdır. Yaşamdan intikam almak niyeti vardır - hem de başarılıdır. Bu tanımlamanın arkasında duruyorum.-" (Werke III, s. 604)

"- Anlaşıldım mı? Beş yıl önce Zerdüş'te söylediğimden başka tek kelime etmedim şimdi. Hristiyanlık ahlakının *keşfi*

benzersiz bir olay, bir felaket Mücbir sebep bunu açıklamak, kader. Açıklayan insanlığı iki parçaya bölüyor. *Öncesini* ve *sonrasını* yaşıyor insan. Şimdiye kadar en yüksek olana düşüyor hakikat yıldırımını: neyin imha edildiğini idrak eden, acaba ne kalmış diye eline bakar. Şimdiye kadar hakikat denilen şey yalanın en zararlısı, en haini, en dibe vurunu. İnsanlığı iyiye götürmek isteyen kutsal bahane, kansızlaştırmak için yaşamın kanını *emme* hilesi. Ahlak *vampirlik*... Kim ki ahlaki keşfeder, tüm değerlerin değersizliğini de keşfeder o ana kadar inandıklarının. Artık en saygın olanda, hatta *aziz* sayılan insan tipinde dahi saygıdeğer bir şey göremez. [...]

Yaşama karşı bulunan bir kavram 'Tanrı' kavramı - onda her şey zararlıdır, zehirleyen, iftira eden, yaşama karşı bütün düşmanlık tek bir vahdette toplanmıştır! 'Ahiret' ve 'gerçek dünya' kavramları uydurmadır. Bu dünyayı değersizleştirmek - dünya realitemiz için hedef, sebep, görev kalmaması içindir. 'Ruh', 'tin' ve hatta 'ölümsüz ruh', bedeni aşağılamak, onu hasta kabul etmek (kutsal kılmak) için uydurulmuş kavramlardır ve yaşamda ciddiyetle ilgilenilmeyi gereken şeylere karşı; beslenme, konut, ruhsal diyet, tedavi, temizlik, hava sorunu gibi sorunlara karşı tüyler ürpertici bir pervasızlık göstermek için. Sağlık yerine 'ruhun kurtuluşu' - söylenmek istenen, kefarete kramp ile kurtuluş-isterisi çemberi! 'Günah' kavramı ve ona ait tüm işkence araçları uydurmadır. Güdülerini şaşırtmak, 'özgür irade', ikinci doğa güdüsüne karşı kuşku uyandırmak için uydurulmuştur. 'Fedakârlarda', 'kendini-inkar-edenlerde' gerçek *dekadans*-etiketi; zararlının çağrısına itaat edenler, kendi yararını bulamayanlar, kendini-imha etmeyi değer zannedenler, 'görev', 'kutsallık', insanın içindeki Tanrısallık zannedenler! Ve nihayet - en korkuncu - iyi insan kavramında tüm zayıfların, hastaların, terbiyesizlerin, kendinde-ıstırap-çekenler-dahil, *mahtvolması* istenen ne varsa hepsinin tarafı olmak; seleksiyon yasası geçişi, gururluya karşı ile terbiyeli olana karşı çelişkiden oluşan,

avlanana karşı, gelecek vicdanlı, geleceğe kefil insana karşı olandır - *Kötüdür*, budur... Tüm bunlara *ahlak* diye inanılır! - *bağnazlığı yok edin!*" (Werke III, s. 604/605)

Nietzsche'nin atalarında birkaç kuşak önce her iki tarafta da teologlar olduğu bilinmeseydi, en azından aşağıdaki alıntı, bunların bir filozofun saf bir düşünce oyununun olmadığını, acı gerçeklere ve tecrübeye dayandığını gösterebilirdi.

Karşıtımız olarak kimi hissettiğimizi söylemek zorundayız - teologlar ve ne varsa, kanında teolog kanı olan herkes - felsefemizin tümü... Bunun bir şaka olmadığını anlamak için mukadderatı yakından görmek gerek. Daha iyisi onu tecrübe etmek, mukadderatta yok olmakla burun buruna kalmış olmak gerek. (Werke III, s. 615)

Teologların kitaplarını Nietzsche büyüdükten sonra okur. Ama yalana olan kinin kökleri derindedir ve bu kin, çocukluğunda ona teolojik iyiyi öğreten "kadınlara" olan kinle birleşir.

[...] "Bu arada *kadıncığı* tanıdığımı zannettiğimi söyleyebilir miyim? Bu bana verilmiş Dionysos çeyizi. Kim bilir? Belki ben ebedi dışının ilk psikologuyum. Onların hepsi sever beni - eski hikâye: kazaya kurban giden kadıncağızı saymazsak, çocuk istemeyen 'emansipe' kadınlar. - Şükür ki kendimi parçalatmak istemiyorum: Severse parçalıyor mükemmel kadın... Ben o çılgın sevecen kadınları tanıyorum. Ah, ne tehlikeli, nasıl sinsice sokulur, yeraltının yırtıcı hayvanı. Ve öylesine hoş ki aynı zamanda!... Küçük kadın, intikam peşinde koşan, kader tanımayan... Kadın tarif edilemez, erkekten çok daha kötü, hem de daha akıllı. İyilik kadında bir çeşit *yozlaşma* biçimi... Bütün 'güzel ruhların' kökünde bir fenalık yatıyor - hepsi demiyorum, yoksa

med-sinis olurum. *Eşit* haklar mücadelesi bile bir hastalık: her doktor bilir bunu. – Kadın, ne kadar kadın olursa o derece haklara karşı olur. Doğa tanır cinsiyetler arası ebedi savaşı” (Werke III. S. 551)

Öfke yüklü Nietzsche yalnız kadınlarla yetinmez, kadınların idolüne de saldırır. Zira kadınlar ona ne yaptılarsa Tanrı adına yapmışlardır.

“Hıristiyanlıkta Tanrı kavramı – Tanrı hastaların tanrısıdır, Tanrı örümcektir, Tanrı ruhtur – yeryüzünde ulaşılabilen en kokuşmuş şeydir Tanrı kavramı. Gelişmenin gerilemesinde Tanrı-modeli en düşük seviye olsa gerek. Tanrı *yaşama itiraza* yozlaşmıştır; bunun yerine açıklama ve ebedi *Evet* olma! Tanrı yaşama, doğaya, yaşama arzusuna düşmandır! Tanrı ‘bu dünyada’ her türlü iftiranın formülüdür ‘öbür dünya’ yalanları için! Tanrı’da hiçbir şey tanrılaştırılmamıştır, hiçbir şeyin iradesi kanonlaştırılmamıştır!” (Werke III, s. 624)

Nietzsche somut trajik tecrübelerle dayalı duygularını, öfkesini, kinini, intikam tutkusunu, alaya almasını, hor görmesini kendisine ıstırap çektiren insanlara yöneltmez. Sadece fikirlere veya ‘kadınlarda’ olduğu gibi soyut insanlara saldırır. Öfkesinin kaynağını görmek kolay olmakla beraber, *kendisi* bunun bilincinde değildir. Bu nedenle şöyle yazar: “Hıristiyanlığa savaş açıyorsam bu benim hakkımdır, zira o taraftan ne uğursuzluk ne de engelleme yaşadım. En ciddi Hıristiyanlar bana karşı hep hayırhah davranmışlardır. Ben kendim, Hıristiyanlığın bir rakibi olarak, bireyi bin yılın kaderi olan şeyle suçlamaktan çok uzağım.” (Werke III, s. 525)

Trajik olan, Nietzsche’nin “genelde gözlemlediği” bireylere kin beslememesidir. Zira gözlemlerinin yaşamsal kökleri her şeye rağmen gizli kalmıştır. Düşüncelerinin labirentinde

bu kökleri bulması mümkün değildir. Yürümesine izin verilen tek çıkış yolu zihinsel çöküş kalmıştır.

Hakikatten korunma felsefesi

Nietzsche'nin eserlerinde, özellikle de Deccal'da, öfkeli çocuk Nietzsche'nin *asla duyulmayan çığlığını*, suskun, ama o muazzam mücadelede yaralanan, dili güçlü çocuğu duyuyorum. Yalancı, donuk, ölü, şaşkın, aptal, çelişkili, güçsüz eğitimcilerinin sesini hissediyorum. Söylesinler söylediklerinin Hristiyanlık değerleri ile ilişkili olduğunu, hiçbir içerikle bağlantısı olmadan yaşayan köklerini göstermekle yetindiklerini. Şairlerde olduğu gibi, insan şu soruyu sormaktan kendini alamıyor: eğitimcilerinden çektiği acıyı Nietzsche bilinçli çekmiş olsaydı Deccal'ı böyle yazar mıydı? Olasılıkla bu şekilde, biriken hislerinin patlaması biçiminde yazmaz, ama duygularının yardımıyla neler keşfettiğini söylemek için uygun bir dil kullanırdı. Hristiyanlığın soyut analizini yapmadan kendi objektif ıstıraplarını yazmış olsa, birçok insan yazdıklarında kendini görürdü. İşte o zaman insanların çoğunun kendi tecrübelerinden tanıdıklarının hem suçlusu hem de tanığı olurdu, ama somut saldırıya uğramazdı. Zira Nietzsche'nin nefret, iğrenme, tiksinti duygularını dile getirme ve dile getirme haklılığını gösterme yeteneği herkeste yoktur. O zaman eseri felsefi eser olmaktan çok otobiyografik yapıt olur, okuyucuların gerçeği görmelerine yardımcı olurdu. Ve işte o zaman Nietzsche'nin düşünceleri ideolojik anlamda suistimal edilmezdi. Yazılarında tecrübelerini sembollere büründürmeden doğrudan dile getirmiş olsa, yine suistimal edilmezdi. (Örneğin Hristiyanlığa karşı mücadele olarak değil) (Krş. A. Miller 1988b, bölüm 1,4 ve 11,4).

Fakat Nietzsche'nin böyle bir rapor yazması mümkün değildi. Çünkü sembolik olarak dile getirdiği içerikler,

bilincinde ulaşamadığı, yani direk bir formda ele alıp kullanması mümkün olmayan içerikler. Günün birinde eğitim sistemimiz değişir, “çocuklukta sana yapılanları bilmemelisin” kuralı geçeriz kılınırsa, işte o zaman saygın sayılan “kültür ürünleri” - değersiz doktora tezlerinden en meşhur felsefi eserlere kadar ne varsa – azalır. Bunun için realiteyi görebilecek, yaşadıklarını şimdiye kadar dile getiremeyenleri yüreklendirecek, gerçekten olanları açıkça dile getiren çok fazla rapor gerek. Kanaatime göre bu raporlara komplike spekülasyonlara kıyasla daha fazla öncelik tanımak gerekir. Zira bunlar saklanmaya değil, yaşam için önemli, insanlığın genel realitesini gözler önüne sermeye yarayacaktır.

Düşüncelerindeki içeriği ve gücü çocukluk tecrübeleri ile ilintili görmem, Nietzsche’nin dehasından kuşku duymaktan çok çok uzak olmadığımı anlamına gelmez. Yine de böyle bir temayülüm olduğunun isnat edilmesi kaçınılmaz. Zira çocuklukta edinilen tecrübeler genel olarak önemsenmez ve zararsız görülür. “Büyüklerin”, yani yetişkinlerin düşünce ve görüşlerini çocukluk tecrübeleriyle birlikte görmeden saf altın değerinde görmenin, beğenmenin ve yorumlamanın yanlış olduğunun önemine bu nedenle inanıyorum. Ne Nietzsche araştırmaları ne de Nietzsche’nin faşizme adaptasyonu asla bu çerçevenin dışına çıkmadı. Olguları inkâr eden teorinin tehlikesine karşı uyanık olmamız gerektiği burada açıkça görülür.

Şahsen ben tersini söylemek, Nietzsche’nin yazılarında çocukluk tecrübelerinin birikmiş içeriğinin çok açık, güçlü ve ikna edici bir şekilde dile geldiğini belirtmek isterim. Kafka’da olduğu gibi (Krş. A. Miller 1981, s. 307 vd.), diğer büyük şair ve yazarlarda da gerçek öylesine apaçık ortada duruyor ki, karşı koymak neredeyse mümkün değil. Nietzsche’nin cümlelerinin açıkça spontane görülmesi

Nietzsche'den kaynaklı bir telkinin sonucu değil, kaleme alan yazarın ikna gücü. Yazar çektiği acıları, tecrübelerini ve hissettiklerini dile getirmiştir. Bütün bunlar birçok insanı ilgilendiren, bir zamanlar içinde bulundukları veya hâlâ içinde bulundukları durumla ilgilidir. Nietzsche şairin, yazarın kaynağı konusunda şöyle yazar:

Friedrich Nietzsche Naumburg'da topçu 1868 (Ulstein Bilderdienst)

“*Shakespeare* için en iyi formülü aradığımda hep Sezar konseptini örnek alan tipi bulurum. Benzeri tahmin edilemez – ya odur ya değildir. Büyük şairin ilhamı *sadece* realitedir – eserinin arkasında durup tahammül edemeyeceği derecede realitedir... Zerdüşt’üme göz attığımda odamda yarım saat boyunca çaresiz, boğazıma düğümlenen dayanılmaz hıçkırık kramplarına hâkim olabilmek için dolaşırım. –” (Werke III, s. 535)

Çocukluğunda Nietzsche “dayanılmaz hıçkırık kramplarına” hâkim olmak zorunda olduğunu öğrenmemiş, ağlamasına *izin* verilmiş olsaydı, insanlık bir yaşam filozofundan yoksun, buna karşılık da Nietzsche’nin ömrü uzun olurdu. Kim bilir o *yaşayan* Nietzsche insanlığa *o zaman* neler verebilirdi?

2. MALAGA'DA DEPREM VE ÜÇ YAŞINDA BİR ÇOCUĞUN RESSAM GÖZLERİ

(Pablo Picasso)

Basel'de Picasso'nun geç eserlerinin gösterildiği sergiye girmek ve resimlere ulaşmak kalabalık nedeniyle oldukça zor. Uzmanlar öğrenci gruplarına Picasso'yu nasıl anlayacaklarını anlatıyor. Öğrenciler bir şeyler anlayabilmek için nafile çaba harcıyor. Örneğin Picasso'nun kompozisyon sanatını evlerinde reproduksiyon üzerinde de rahatça öğrenebilirler. Birçoğu esnemeye başladı, resimlere sırtlarını dönüyor, saatlerine bakıyor, kahvelerini düşünüyor. Uzmanın pes ettiği yok, renk bilgisi üzerinden deniyor, turuncu rengin mavi rengi nasıl güçlendirdiğini, etkiyi güçlendirmek için Picasso'nun renkleri nasıl kullandığını anlatıyor. Öğrenciler buna da ilgi duymuyor, sıkılıyorlar. Söylenenleri anlamak ve unutmamak için beyinlerine kazımaya çalışsalar da renklerin ve formların büyük ustası Picasso bir nevi ölü.

Sıkılan, esneyen kalabalığın yanı sıra sanırım meraklı, hayran kalan huzursuz yüzler de görmek mümkün. Ben şahsen bu renk şölenine bir çeşit teşekkür borçlu olduğumu hissediyorum; hepsini kendi gözümle görebiliyorum. Picasso'nun renk kullanma cüreti bana da sirayet ediyor. 90 yaşına yaklaşan usta tüm konvansiyonları ve becerilerini

bırakmış, ömür boyu özlediği şeyi başarmış: mükemmelliğinin gasp ettiği çocukluğun önyargısızlığını ve özgürlüğünü.

Çevremdeki sıkılmış büyük kalabalığı unutmama Picasso'nun geç resimlerinin çekici gücü neden olsa gerek, yavaş yavaş hem kalabalığı unutuyor hem de kendimi maceraya veriyorum. Öyle geliyor ki Picasso, geç kalmadan, ölüm tüm araçları ve yetenekleri elinden alıp götürmeden yaşamının en gizli yönlerini gözler önüne sermek için bütün olanakları kullanmış, büyük çaba harcamış. Picasso'nun resimlerindeki seksüel konular çok yazıldı, erkeklik enerjisi olarak görüldü. Çok yaşlandığında ve hatta ölünceye dek resimlerinde erkek ve kadının cinsel organlarının resmedilmesini, libido kaybına ve artık ulaşamadığı hazza özlem olarak yorumlandı. Son resimlerindeki çıplak kadın ve erkek resimlerine dikkatli bakılıp duygusal içeriğin etkisi içselleştirilecek olursa, resimlerde bir acı ve ıstırap hissedilecek, acıların kaynağının derinlerde olduğu sezilecektir. Bunlar bizi Picasso'nun yaşamının derinliklerine götürecek, resimlerin yaşlanan bir adamın seksüel duygularının kaybı ile açıklayamayacağını gösterecektir.

Peki ama ne ile ilgilidir bu acılar ve ıstırap? Bu soruyla gezdim sergiyi, yanıt aradım ama ilk anda bulamadım. Acıyı yalnız işlenen konularda değil, fırça hareketlerinin gücünde, renklerin fırlatılış tarzında, yeniden biçimlendirilecek yepyeni duyguların oluşmasında hissettim. Resimlerde zorunluluk ile yeteneğin mücadelesinin işlendiğini, fırça hareketlerinde başka fırça hareketinin mümkün olmadığını, yalnız o rengin kullanılabileceğini hissettim. Diğer taraftan ise bilinçli ve usta gözlerin, istese de istemese de, renk bilgisini ve kompozisyonu unutup gözden kaçırmadığını, unutmamasının mümkün olmadığını hissettim. Picasso'nun geç eserlerinde

inanılmaz bir güç ve yoğunluk yüklü, yetenek teferruat olmuş. Bu duygu “Guernica” isimli resimde sadece vücut bulmaz, yaşananı da dile getirir. Taslak çizim yapılmaz, izleyicilerin anlayış göstermesi beklenmez. Geriye sadece, anlatılamaz olanı renklerle dile getirme ivediliği kalır. Peki ama nedir anlatılamaz olan Picasso’da?

Picasso’nun geç eserleri sergisini aklımda hep bu soruyla gezdim. Yanıtı bulamadım, sergide yoktu. Sayısız Picasso biyografi sayfaları okudum, çocukluğunda yaşadığı travmatik olaylar aradım. Yaşlandıkça savunma gücünün azalması, travmanın bastırılması, yeteneğinin daha az kurnazlığa başvurması nedeniyle geç eserlerinde çocukluk travmasının izlerini bulabileceğimi düşündüm. Sonra bu izlerin hemen bulunamayacağı sonucuna vardım: sevilen ve şefkat gören çocuk, mutlu aile ocağı...

Biyografların çocuklukla nadiren ilgilendiğini biliyorum. Taradığım kitaplarda az sayıda biyografin çağımızın büyük ustası Picasso’nun ilk çocukluk yıllarına ilişkin aynı şeylerin tekrar edildiğini hayretle gördüm: Picasso Malaga doğumlu. Babası resim öğretmeni. Annesinin çok sevgili oğlu Picasso 10 yaşına gelince Barcelona’ya gelir, 14 yaşında Madrid’de sanat okuluna kabul edilir, okulunun en iyi öğrencisi olur. 17 yaşına gelince babası paletini ona verir ve resim yapmayı bırakır. Bütün biyograflarda bu anlatım tekrarlanır, sonra da o zamanki İspanya’nın içinde bulunduğu durum ve dünya olayları ayrıntılı olarak anlatılır. Atalarının para sıkıntısı da detaylı olarak anlatılır, ama çocuk Picasso’yu bulmak mümkün değil. Sadece Josep Palau J. Fabre’nin biyografisinde Picasso’nun çocukluğunu anlatan birkaç sayfa bulabildim. Verilen bilgiler farklı farklı yerlere serpiştirilmişti, zamanla anlam kazanmaya başladılar,

aradığım tutarlı sonucu buldum. Örneğin Picasso'nun okuldaki davranışını hayretle okudum:

“Picasso hastalanır, anlaşılan okula gitmek istememektedir. Böbreklerinden rahatsız olduğu tanısını koyan doktor, kapalı mekânlara girmemesi gerektiğini belirtir. Artık okula gitmemesi gerektiğini düşünen küçük Picasso doktorun tanısını sevinçle karşılar. 86 yaşına gelen Picasso ABCyi, okuma yazmayı ve hesap yapmayı nasıl öğrenebildiğini hâlâ bilemediğini söyler.” (J.P.J. Fabre 1981, s. 32)

Usta ressamın perspektifinden çocukluk durumuna dönüp baktığımızda, okula gitmek istemeyişini anlayışla karşılar, okulun dâhi çocuğun beklentilerine yanıt veremediğini görürüz. Ama olay bu kadar basit değil. Çocuk okumayı çoktan öğrenmiştir ve diğerlerinin hâlâ zorluk çektiğini görür, bu nedenle okuma yazmaya ilgi duymayabilir. Ama Picasso okuma yazmada zorluk çekmektedir. Okuldaki davranışının anlatımı başka şeylere ilgi duyduğunu gösteriyor. Ama neye?

Okumaya devam ettim. Altı yaşına girip okula yeni başladığında ikinci kız kardeşi dünyaya gelir. Bu olay okulda zorluk çekmesine neden olamaz denilebilir. Zira annesi oğlunu çok sever, babası elinden geldiğince Picasso'ya destek olur. Peki ama ne anlama gelir Pablo için ikinci kız kardeşinin doğumu? Bu olay ona geçmişte kalan başka bir olayı hatırlatmış olamaz mı? İlk kız kardeşinin dünyaya geliş koşullarını bilmek gerekir diye düşündüm. Araştırmaya devam ettim. Yanıtı bulunca çok şaşırdım. Nasıl olur da bu bilgi bütün Picasso biyograflarına alınmazdı? Niçin “Guernica” ile ilintili görülmemiştii? Fabre şöyle anlatıyor:

Pablo üç yaşındayken 1884 yılı aralık ayında geç öğle saatlerinde Malaga'da deprem olur. Raflara dizili şişelerin yere düştüğünü gördüğü sırada José bir eczanenin arka bölümünde birkaç arkadaşıyla oturmaktadır. Hemen dağılırlar, herkes evine koşar. Koşarak eşinin yanına varan José: 'Oda-lar çok büyük Maria, çabuk giyin, Pablo sen de, hemen benimle gelin.' der.

Picasso durumu şöyle anlatır Sabartés'e: Annemin başında bir başörtüsü vardı. Onu hiç öyle görmemiştim. Babam perlerinini omzuna attı, beni bir paltoya sardı, yalnız başım görünüyordu. Evi bu şekilde terk eder, Calle de la Victoria, 60 adresinde oturan Antonio Muñoz Degrain'in evine giderler.

Calle de la Victoria Malaga'nın en uzun caddesidir, Gibralfaro tepesinin batı tarafına paralel uzanır. Söylendiği gibi cadde aslında tepenin yamacında değil. Evler tepenin uzantısı kayalar üzerine inşa edilmiş. José'nin aile efradıyla neden o eve sığındığının nedenleri açık. Antonio Muñoz Degrain o sırada Moreno Carbenoro ile Roma'da bir sanat gezisinde bulunmaktadır.

Doğum belgesine göre, oraya yerleştiklerinden birkaç gün sonra, 28 Aralık 1884 tarihinde José'nin ikinci kızı dünyaya gelir. Yeni bebek kız çocuğudur, Lola adı (takma adı Dolores) konulur.

Sözü edilen depremin oldukça şiddetli olması gerek. Zira incelemelerde bulunmak üzere kısa süre sonra kral Alfons XII Malaga'ya gelmiştir." (s. 29)

Biyografilerin hiçbirinde depremin kesin olarak hangi tarihte olduğunu bulamadım. Birkaç telefon konuşmasından sonra 25.12.1884 tarihinde saat 21 ile 23 arasında altı şiddetinde olduğunu öğrendim. Merkez üssü Malaga'ya 30 km uzaklıkta Arenas del Rey'dir. Sonraları Picasso arkadaşı Sabartés'e şöyle anlatır:

“Babam kaya üzerinde emniyette olduğumuzu söylemişti. Depremın etkisinin geçmesini bekledik, korkulu birkaç gün geçirdik.” (J. Sabartés 1956, s. 11/12)

Demek ki kız kardeşi ilk sarsıntıdan iki gün sonra dünyaya gelmiş. Doğum sancıları sarsıntının korkusundan tetiklenmiş olabilir. Buna göre üç yaşındaki Picasso o ana kadar yabancı olduğu bir evde iki gün içinde hem depremin şokunu hem de kız kardeşinin doğumunu yaşamıştır, olağanüstü bir durum. Yetişkinler çocukların hislerini idrak edemediklerinden dış etmenlerin psikolojik anlamını göz önüne almayan araştırmaların ne denli başarısız olduğunu yukarıdaki örnek bana bir kez daha göstermiş oldu. Karanlık bir gecede deprem sonrası üç yaşındaki bir çocuğun babasıyla ve hamile annesiyle başka bir eve gitmesini ve orada kız kardeşinin doğumuna tanık olmasını göz önüne getirmeye çalışalım. Picasso’nun durumunda iki faktör daha rol oynamıştır: Görmenin baba tarafından desteklenip güçlendirilmesi ve annenin sessizliği. Görme, erken yaşlardan itibaren mükemmelleştirildi, ancak kelimelerle görülenlere bakılmasına izin verilmedi. Picasso ömrü boyunca ketumiyetiyle gurur duyan birisi oldu. Zira en eski anılarından biri annesinin ona verdiği öğüttü; “kimseye birisi veya bir şey hakkında bir şey söylememesi” ihtarı. (P. O’Brian 1979, s. 26)

Annesi Picasso’nun yürümeye başlamadan resim yaptığını anlatır. Ağzından çıkan ilk sözcüğün ‘piz, piz’ olduğunu söyler. Sözcük İspanyolca çocuk dilinde kurşun kalem anlamında kullanılır. Babası oğlunun çizimlerdeki gelişmesini gururla izler. Babasının kendisiyle gururlandığının mutlaka farkına varmış olmalı. Resim yaptığında babası ona şefkatle bakar, dikkatle izler. Diğer fertleri tamamen kadınlardan oluşan evde bu durum çocuk için çok önemlidir. Babasının

en büyük arzusu, oğlu Picasso'nun günün birinde, kendisi olamadığı için acısını çektiği, meşhur bir ressam olmasıdır. Çocuk Picasso'nun arzusu ise babası tarafından sevilmeektir.

Üç yaşına geldiğinde babasının koyduğu modellerin resmini yapar. En sevdiği güvercin resmi yapmaktır. Babası ayrıntılı güvercin ayakları çizmesini ister, ama çocuk sıkılır. Çocuk çok iyi bakmayı, baktığını eksiksiz görmeyi, farklı formları birbirinden ayırt etmeyi öğrenir. Bir şeyi ne kadar erken öğrenirse öğrendiği şey çocuğun o derece içine işler ve hayatında başarı olanağı aynı derecede güçlenir. Bu nedenle olumsuz tecrübelerin zor unutulması.

Picasso 1884 yılı Ekim ayında üç yaşına girer. Çevresini bu kadar dikkatli izlemeyi, gözlerini bu derece iyi kullanmayı, her türlü değişimi algılamayı, bu kadar erken öğrenen çocuk ne yapar korkunç bir deprem yaşadığında? 1936 yılında yazılmış İspanya şiiri az da olsa ipucu verebilir:

“Çocukların cıgıllıkları kadınların cıgıllıkları kuşların cıgıllıkları çiçeklerin cıgıllıkları karkas cıgıllıkları ve taşların cıgıllıkları kiremitlerin cıgıllıkları mobilya cıgıllıkları yatakların ve sandalyelerin ve perdelerin ve tavaların kedilerin ve kâğıtların cıgıllıkları kaşınan kokuların cıgıllıkları tencerede kaynayan boğazı yakan duman cıgıllıkları ve denizleri taşıran gevelenen kemiklerde dişleri kırılan kuşların cıgıllıkları...” (W. Wiegand'da s. 105)

Bu şiirde sözel ve “Guernica”da da görsel olarak bir çocuğun depremi anlatışını hissettiğimden, keşfimin başkaları için de heyecan verici olduğunu düşünmüştüm. Fakat yanlışmışım. Uzmanlar depremin çok geride kaldığını, büyük ustanın biyografisinde bir anlam taşımayacağını belirttiler. Başkalarının önemsemediği veriler beni önce hep sarsmıştır.

Aradan yıllar geçip savunma gücünü yitirmeye başlayınca daha önce savunulanlar başkaları tarafından da kabul görür.

Küçük Pablo babası tarafından o uzun cadde Calle de la Victoria'ya götürüldüğünde orada tam olarak ne olduğunu bilmiyoruz, ama tahmin edebiliriz. Kesinlikle yere yığılmış atlar, korkunç yüzler, sağa sola koşuşturan çocuklar görmüş, korku çığlıkları duymuştur. Malaga'da depremin gücü ve etkisi maalesef araştırılmış değil. Yıkılan evler var mıydı, dikkatle her şeyi izleyen, geleceğin dâhisi olacak çocuğun gözleri önünde nasıl bir felaket gerçekleşmişti bilinmiyor. Bu araştırma yapılmadığı sürece savaşa hiç katılmayan Picasso'nun "Guernica" resminden savaşın yıkımı hakkında bilgi edinebiliriz. Picasso resmi öyle yapmıştır ki bakan herkes kendi duygularına göre topyekûn yıkımın dehşetini, korkuyu, ürpermeyi ve çaresizliği görebilsin. Resmi bu şekilde görebilmenin önkoşulu, izleyenin sanat eleştirileriyle dikkatini dağıtıp başka anlamlar yüklememesidir.

Şahsi kanaatime göre "Guernica"nın duygusal etkisi 1884 yılında Malaga depreminde yaşananlardır. Malaga depremi Picasso'nun hayal gücünü öylesine derin etkilemiştir ki, sanatında etkisini her zaman göstermiştir. "Guernica"dan sonraki yıllarda yaptığı resimlerde görülen ağlayan, yüzlerinden acı okunan kadınlar konu olarak doğrudan depremde yaşadıklarına dayandırılabilir. Bunlar Edward Munch'un "Çığlık" resminde ve diğer dışavurumcu ressamların resimlerinde olduğu gibi ressamın ruh halinin resmedilmesi değildir. Bunlar ağlayan, korku çığlıkları atan kadınların resimleridir. Resimlerde bu kadınların yüz hatları belirsizdir; acıları, tecrübeleri ve biyografileri anlamsız gibi gelir. Tıpkı izleyen çocuğa, korkusunun nedenini bilmediği, sokakta çığlık atan yabancı bir adamın çığlığının anlamsız gelmesi gibi.

Pablo Picasso: Guernica (VG Bild-Kunst, Bonn, 1988)

Picasso'nun resimlerine bakarken çoğu zaman çaresiz, anlamamayan, şaşkın ama meraklı, ilgi duyan bir çocuğun perspektifinden bakıyorum hissine kapılmışımdır. Çıplak resimlerinde organları bulmaya çalışırız: Ayak nerede? El nerede?

Gözler niçin farklı yerlere konulmuş, niçin bize veya herhangi birisine bakmıyor? Picasso'nun başın ön ve arka tarafını aynı anda izleyene göstermek istediğini, "programının" o zaman öyle olduğunu belirtir sanat tarihçileri. Ama niye? Picasso programa uyan birisi miydi? Stile bağlı kalmaktan sıkıldığı için geliştirdiği stili sürekli bırakan bir ressam değil mi Picasso? Çarpıtılmış insan vücudu ömrü boyunca bırakmadığı bir konu. Bana öyle geliyor ki resimlerinde fırça, çocukluk tecrübesine dayalı bilinçaltından geldiği için bilmediği, anlamadığı, açıklayamayacağı bir zorunluluğa uymak zorunda kalmış. Picasso başarılı olmak zorunda kalmış, kendini yeteneğini kanıtlamak zorunda hissetmiş olsa başarılı olduğu dönemlerden birisine, olasılıkla kübist döneme takılıp kalırdı. Ama yeteneğini çoktan, ta çocukluğunda kanıtlamıştı. Yetişkinliğinde tecrübelerinin dikte ettiği şeylerin resmini çizme, bilinçaltına yerleşeni renklerle dile getirme özgürlüğüne kavuşmuştur. Ressam ve kolorist veya benzeri bir usta olmasına gerek kalmamıştır.

Eline fırça geçtiğinde çocuklar sıklıkla travmalarının resmini yapar. Neyin resmini yaptıklarını bilmezler, yetişkinler ise önemli olanı görmezden gelirler. Picasso çocukluğunda spontane resim yapma olanağından mahrumdur. Bizat kendisi söyler bilinçaltındakini dile getirebilmek, çocuk gibi resim yapabilmek için ömrünün kırk yılını harcadığını. Çocukluğunda hep yetişkinlerin resimlerini yaptığını belirtir. Yetişkinler sıklıkla çocuğun yardım istediğini görmez, renklerin ve çizgilerin güzelliğine sevinir. Picasso'nun anlaşılmaz resimlerini izleyenler bu gözle bakmış, beğenmişlerdir resimleri. Zira Picasso tanınmış bir ressamdır, meşhurdur.

Anlaşılması zor, çarpık, çıplak kadın resimlerini izleyici, ille öyle görmek isterse, 90 yaşına gelen ustanın cinsellikle

ilişkisi olarak yorumlayabilir. Ben deprem korkusunu, telaşını, kaçışını ve kız kardeşinin doğumuna tanık olan üç yaşındaki çocuğu göz önüne getiriyorum. Yetişkinler herkesin ilgilendiği olayı travma olarak görmüş olsa dahi, ki o zamanlar böyle bir şey mümkün değildi, bu yaşam dolu, meraklı çocuğun sığınılan evde olanları görmesine engel olmaları mümkün değildi. Üç yaşında çocuğa doğum yapan kadın nasıl görünür? Ruhunda hangi fırtınalar eser, sancılar içinde kıvranan bu kadın kendi annesiye? Ve tüm bunlar depremle her yerin ve her şeyin sarsıldığı bir anda oluyorsa? Çocuk duygularını bastırmak ve unutmak ister, ama bazı resimler unutulmaz, kalır – ilintiden ayrılarak kalır.

Picasso'nun çocuklukta yaşadıklarını sergiyi gezenlerden kaç kişinin resimlerde görüp tanıyabildiği meçhul. Kesinlikle bunun program olması gerekmiyor. Benim göstermek istediğim, çocuk travma esnasında anne-babasının sevgisini ve korumasını tecrübe ederse, deprem gibi ağır bir travmanın dahi tamamen bastırılıp unutulmadığının sanatta görülebildiğidir. Ayrıca, erken çocukluk döneminde edinilen tecrübe boyutunun göz ardı edilmesi halinde neleri kaçırdığımıza işaret etmek istedim.

Sanatkarın yalnızlığı tıpkı çocuğun yalnızlığı gibi sürüp gider: Sonraki nesiller travmayla ilgilenmez, sadece sanatkarın başarısına bakar. Resimler geçmişte çocuğun başarıları gibi yüksek değer kazanır. Resimler ne kadar övülürse o denli yalnız kalır sanatkâr gerçekliğiyle. Basel'deki sergide çok net hissediliyordu. 1884 yılında Malaga'da deprem? Kimi ilgilendirir artık günümüzde? Küçük kız kardeşinin doğumuna tanıklık? Kim bu tecrübeyi edinmek ister? Deprem, kız kardeşinin doğumu, anne-babanın ve şehrin durumu, görme yeteneğinin eğitimi ve susmak bir arada ele

alındığında Pablo Picasso'nun içinden çıkılmaz bir durumda olduğu görülür. Picasso Calle de la Victoria Sokağı'nı sevgili babasının kucağında gitmemiş olsa belki psikotik olur veya travmayı tamamen unuttur, Franco sistemi içinde toplumun uslu ve zoraki bir memuru olurdu. Ve o zaman bir patlamayla kocaman bir şehri yerle bir edecek silah yapmaya ilgi duyması bir tesadüf olmazdı.

Babasının kurtarıcı kolları çocuğa en iyi şekilde dehşetin üstesinden gelme olanağı sağlamıştır. Babasının koruması nedeniyle olayı hafızasına yerleştirmiş, yeni bir formda sanatına yansıtmıştır. Hem psikozdan hem de tümünden duygusal yabancılaştırmadan kaçmayı başarmıştır. Üç yaşında yaşadıkları bir kenara, doğumda yaşanan ağır travmalar da birçok insanın yaşamını belirler. Biyografların çoğu Picasso'nun doğumunun komplikasyonlar içerdiğini belirtir. "Dikkatini tamamen anneye verebilmek için çocuğu kısa süreliğine masaya yatıran ebenin belirttiğine göre, çocuğun ölü doğduğunu zannetmişlerdir. Doktor amcası Salvador'un acil müdahalesi sonucu çocuk nefes almaya başlar." (J.P.J. Fabre 1981, s. 32) Picasso doğumdan hemen sonra anne kucağına alınmak, ölüm kalım mücadelesinin ardından annesi tarafından teselli edilmek ve güvence bulmaktan mahrum kalır. Daha sonra anne-babasının, teyze ve halalarının ve kuzenlerinin sevgisi ölümden dönüşünü yeniden yaşamasını sağlar. Çağdaşları ve dostları Picasso'nun resim yaptığında yaşam sevgisiyle dolu, capcanlı olduğunu söylerler. Zira resim yaparken başarının ölümcül kısılcısından kurtulur, ilham, duygu ve esin dünyasına, başka bir deyişle yaşama çıkmayı başarır.

Deprem, çevresindekilerin dehşeti, ölüme yakınlık hisleri ve kız kardeşinin doğumu kendi doğum travmasını en

ağır şekilde hatırlatır. Evde kendini iyi hissedip oyuna dalmasıyla sarsıntılar son bulur. Okul disiplini ve zorunlulukları korkularının depreşmesine neden olur, ikinci kız kardeşinin doğumu kendi travmasını hatırlatır. Zeki çocuk Picasso önce öğrenmede zorlandığına dair bir tepki gösterir, sonra da ağır hasta olur. Ailesinin sevgi ve desteğiyle teslim olmaz, isyan edebilir ve hatta o zamanın İspanya'sındaki durumu dile getirmesine izin verilir:

“Küçük Picasso babasından en sevdiği oyuncakı okula götürmesi için izin ister. Çoğu zaman istediği model güvercindir. Sınıf öğretmeni, güvercini öğretmen masasına koymasına, istediği şekilde resmini yapmasına izin verir. Küçük Picasso bağımsız bir karaktere sahiptir, istediği zaman ayağa kalkar, balkona çıkar, balkonun camına vurur, gelip geçenlerden birisinin görüp ziyaretine gelmesini ister. Okulun karşısında oturan dayısı Antonio Suarez Pizarro onu izler, *bir* saat kadar sonra Picasso'yu ziyaret eder. Buradaki 'bir' öğretildiği şekilde en küçük zaman dilimidir ve istediği budur... Ama beklemek ona ne kadar uzundur, bir saat ne kadar uzundur!” (J.P.J. Fabre 1981, s. 31)

Yüzyıl sonra bugün bile anne-babalar itaati öğrenip okulda “zorluk” çekmemeleri için çocuklara disiplin öğretmeleri gerektiğini söylüyor. İyi ki Picasso gibi inadının acısını çeken çocuklar var. Bazı yetişkinler ne yapacaklarını bilemezler. Ama Pablo'nun okula karşı isyanı kimseye zarar vermedi. Ressamın uzun sanat yolculuğunda boğucu geleneklerden kurtulup resimlerine istediği biçimi vermek, düşünmek ve hissetmek için ilk adımı isyan olmuştur.

3. ANNENİN ÖLÜ MELEKLERİ VE KIZIN ANGAJE ESERLERİ

(Käthe Kollwitz)

Aşağıdaki yazı, 1981 yılında Zürih'te eserlerinin sergisi vesilesiyle Käthe Kollwitz üzerine yaptığımız görüşmeler sonrası kaleme alındı. Ressamın resimleri beni derinden etkilemediğinden onunla ilgilenme gereği de duymamıştım. Kanımca bir eserin politik etkisi ve gücü, bilinçli seçilen konulardan bağımsızdır. Politik geçerliliği olmamasına rağmen içimde isyan, öfke ve mücadele hislerini kabartan resimler var. Käthe Kollwitz'in resimlerinde karamsarlık ve çaresizlik görüyorum ama politik güç görmüyorum.

Sanatevine birlikte çalışmaya hazır olduğumu bildirdikten sonra resimlerin beni niçin umutsuzluğa sürüklediğini, umutsuzluğu ve niçin çocuğuna yas tutan bir annenin resmedildiğinin nedenlerini bulmaya çalıştım. Sanat tarihçileri benim anlamakta zorluk çektiğim ikna edici nedenler buluyor. Örneğin eşi doktor olan ressamın sık sık benzeri trajediyle karşılaştığını, 1914 yılında oğlu Peter'in gönüllü olarak savaşa gittiğini, bundan gurur duyduğunu, fakat orduya katılmasından birkaç gün sonra onu kaybettiğini belirtirler.

Ama Käthe Kollwitz'in kendi oğlunun ölümünden çok önceleri kucağında ölü çocukla kadın resimleri yapma tutkusu olduğu görülüyor. Nedensellik varsayımı geçersiz

olmakla beraber, kaderin belirleyici bir olayla ilintili olabileceğini düşündüm. Bu gerçeklerin birbiriyle ilintisinin olup olmadığını, daha büyük ve kapsamlı bir bağlantının yeni bir anlam kazanıp kazanmayacağını araştırmaya başladım. Sergiyi gezdim, resimlerdeki içeriğin etkisini yaşadım, Käthe Kollwitz'in günlüklerinde çocukluk hatıralarını araştırmayı sonraya bıraktım. Sergide hep ölü bir çocuk ya da ölümün kişiselleşmiş resmini izledim. Ölüm ya çocuğu annesinden koparıp almaya gelen bir tema ya da yaşayan, korkan bir çocuğu kaçıran, gasp eden sevgili, teselli, dost olarak resmedilmiş. Çocuklara saldıran zorba olarak da gördüm resimlerde ölümü. Sonra üzgün, halatlara bağlı mahkumlar, yüzleri çok ender öfke yüklü isyankârlar ve çokça da yıkılmışlığın, çaresizliğin resimlerini gördüm.

Yanıtlanmamış birçok soruyla çıktım sergiden. Örneğin: O zamanlar Käthe Kollwitz'in çevresinde görüp hafızasına yerleştirdiği çocuk gözleri nasıldı acaba? Kimdir o neredeyse bütün resimlerde görülen beli bükük, kaybolmuş, depresif kadın? Böylesine yetenekli, resimleri böylesine etkili bir ressamın otoportresi olamazdı. Resimlerde görülen depresif, beli bükük kadın, anlatım gücü kızı Käthe Kollwitz kadar olmayan annesi olamaz mıydı? Ressamın çocukluğunda ölümün rolü neydi? Somut hangi tecrübelerle bağlantılıdır ölüm tasavvuru çocukta? Nasıl bir bilmeceydi çocuğun çözmek istediği? Bu sorulara yanıt bulmak amacıyla Käthe Kollwitz'in günlüğünü okumaya başladım.

Çocukluğuyla ilgili anlatımlar çok aydınlatıcıydı. Käthe Kollwitz Königsberg'de dedesi tarafından kurulup yönetilen Bağımsız Kilise adı altında bir nevi mezhepsel cemaat içinde büyür. Dedesinin ölümünden sonra yönetimi Käthe Kollwitz'in babası devralır. Babasının naifliği, baskısı, kuşkusu

Käthe'nin resimlerinde çok net görülür. Käthe bu şartlar altında, kurallara harfiyen uyararak, bilhassa hislerini dini değerler adına bastırarak büyümüş, hep kendine hâkim olmuş. Uyanık ve çok hareketli bir çocuk olması nedeniyle eğitimi cezalarla dolu ve disiplinlidir. Günlüğünde ressam, bağırması nedeniyle hapsedildiğini, izole edildiğini, kimse-nin kendisiyle konuşmadığını yazıyor. Hatta bir defasında sokaktan geçerken çocuğun bağırımlarını duyup kuşkulanan gece bekçisi eve gelmiş. Anne-babanın eğitim ve terbiye metotlarını devralan büyük kardeşler de ailenin en küçük çocuğu Käthe Kollwitz'in eğitimiyle ilgilenmişler:

“O zamandan aklımda Julie ile ilgili pek bir şey kalmadı. Annemin anlattığına göre çok dikkatli çocukmuş. Konrad'dan iki yaş küçük olmasına rağmen başına bir şey gelmesin diye hep peşinden koşarmış. Daha o zamanlar başlamıştı bize annelik yapmaya. Sonraları direndik annelik yapmasına.

Annem onu ve beni bir keresinde Ernestine Castell'e göndermişti. Çıkmadan önce şekerlikten bir şeker alıp cebine koydu. Teyzem Tina 'Niye?' diye sorunca, 'bağırırsa Käthe'nin ağzına atmak için' yanıtını vermişti. İnatla bağırma-mandan korkulurdu. Bağırımlarıma tahammül edilemezdi. Bir defasında, gece olmuş olsa gerek, ne oluyor diye gece bekçisi gelmişti. Annem benimle dışarı çıktığında inadımın tutma-sına sevinirdi. İnadım tuttuğunda bir adım attırmaları mümkün olmazdı. Evde inadım tuttuğunda bağırımlarım kesilinceye kadar bir odaya kapatılırdım. Bizi hiç dövmez-lerdi.” (K. Kollwitz 1983, s. 18/19)

Biriken öfkesi fiziksel semptomlara neden olur ama semptomlarla ilgilenen olmaz.

“Karın ağrılarım fiziksel ve psikolojik acılarımın birikintisiydi. Sanırım safra rahatsızlıklarım o zamanlar başlamıştı.

Günlerce perişan ve sararmış olurdum, yüzükoyun karnımın üstüne sandalyeye yatar biraz rahattırdım. Karın ağrıların arkasında üzüntü olduğunu annem bilirdi. Beni yanına oturturdu.” (s. 18)

Käthe Kollwitz: Wien stirbt! Rettet seine Kinder!
(VG Bild-Kunst, Bonn 1988)

Käthe annesinin yanına oturur, ona iyice sokulurdu. Ama sakın ve sessiz oturmak zorundaydı, üzüntüsünü ve

sıkıntısını anlatmasına izin verilmezdi. Bu onun daha çocukluk çağındayken yalnızlığına, kendisini suçlamasına, depresif hislerin kabarmasına neden olurdu.

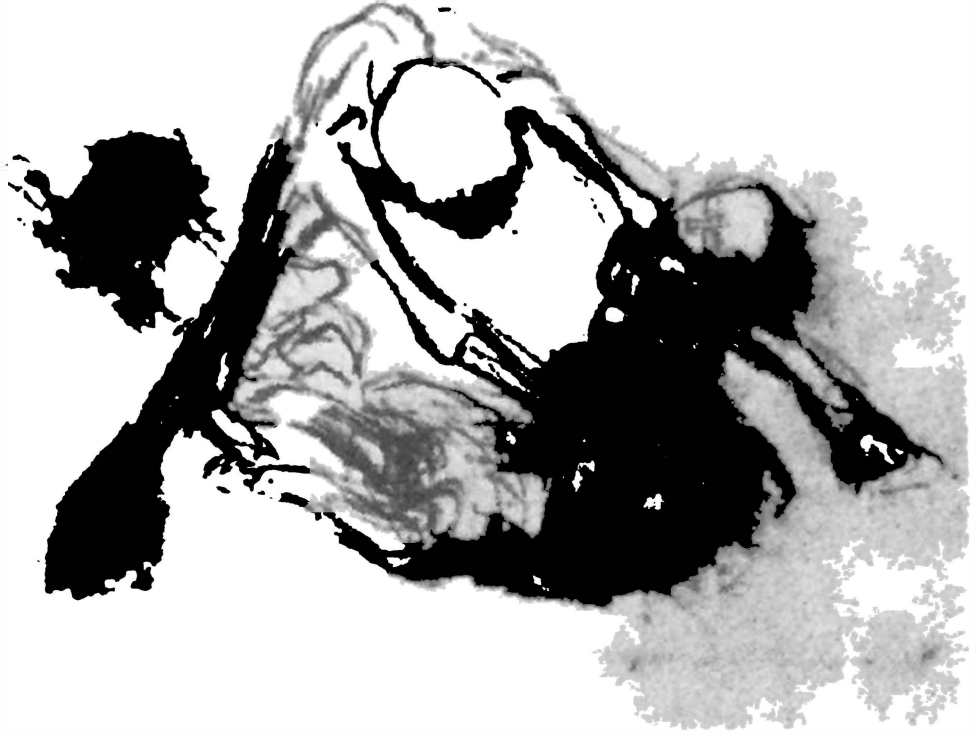
“Aslında sessiz, çekingen ama sinirli bir cocuktum. Daha sonra sinir nöbetlerim yerini tepinme ve bağırma olarak zuhur eden, günlerce süren moral bozukluğuna neden olan inada dönüştü. Başkalarıyla iletişim kuracak kelime bulamazdım. Onlara yük olduğumu gördükçe daha bir içime kapanırdım.” (s. 19)

“Derdimi anneme dökmek istiyordum. Anneye karşı yalancı ve saygısızlığı bilmezdim. Bu nedenle anneme günümün nasıl geçtiğini anlattığımda bana destek olacağını düşünürdüm. Ama annem susardı, ben de susardım.” (s. 23)

“İlk çocuğu, dedemin adı verilen Julius'u kucağında gösteren bir resim var. ‘İlk cocuktu’, o nedenle ‘kutsaldı.’ O çocuğun arkasından da ikinci çocuğu kaybetti. Resme bakıldığında Rupp’un kızının hiç de şaşkın olmadığı ve acı çekmediği görülür. Kendisini tamamen veremediği ilk annelik sürecinin ıstırapları onda Meryem Ana uzaklığını gösterse gerek. Annemiz bize asla dost, arkadaş, yol arkadaşı olmamıştı. Ama annemizi severdik.” (s.30)

Käthe Kollwitz annesine karşı olan duygusunu “sevgi dolu” ama “endişeli” olarak tanımlar. Annesinin “kazaya kurban gitmesinden”, “kaybolmasından”, “aklını yitirmesinden veya ölmesinden” çok korktuğunu yazar. Bazen annesinin ölümüş olmasını arzuladığını, tüm tasalanmaları geride bırakacağını söyler(s. 21). Gerçek duygularını bastırmak için tüm umutsuz girişimlerinde, sadece fiziksel değil, aynı zamanda duygusal semptomlara da maruz kalması kaçınılmazdı. Şöyle yazar:

“Gece korkularından ne zaman kurtulduğumu hatırlamıyorum [...] Geceleri korkunç rüyalar görürdüm [...] Cisimlerin kütçülmeye başlaması korkunç bir durumdu. Sebepsiz korkuları yıllarca çektim. Münih’te dahi korkardım, ama korkularım hafiflemişti. Hep boşlukta olduğum veya düşünüyorum veya yok oluyorum hissine kapılırdım.” (s. 22)

*Käthe Kollwitz: Der Tod greift in die Kinderschar
(VG Bild-Kunst, Bonn 1988)*

Käthe Kollwitz’in sonraki yaşamında yaptığı resimlerdeki depresif özelliği açıklamak için suçluluk duyduğuna ve disiplinli eğitim ve terbiyenin değerine inanmış olduğunu görmek gerekiyor. Zira çevresinde sadece iyinin, sevginin ve Tanrının hoşlanacağı şeylere izin verilir, çocuğa gerçek duygularını, gözlemlerini ve düşüncelerini dile getirmesi yasaklanır, “uslu” dünyada tüm bunların yeri olmadığı tüm bunlar söylenirse ölüme mahkûm edilir. Kişiliğinin rahatsız edici ve daha yoğun yönlerini yaşayamadığından Käthe

Kollwitz çocukken rüyalarında sık sık öldüğünü görür. Depresyonu hislerin bastırılması çabasının bir sonucu olarak gördüğümünden, ölümle ilgili resimleri bu açmazın dile gelmesi olarak görme eğilimindeydim. Fakat zamanla eserdeki ölüm konuları başka belirleyici faktörleri de ortaya çıkardı.

Käthe Kollwitz annesinin beşinci ve son çocuğu. İlk iki çocuk çok küçükken menenjitlen ölür., Käthe Kollwitz'ten yedi yaş küçük olan en küçük çocuk da bir yaşında yine menenjitlen ölür. Bu bilgiler benim için önemli oldu (krş. A. Miller 1980, s. 215 – 217). Deneyimlerimizden de bildiğimiz gibi, bir annenin hayatında çocuğunun, bilhassa ilk çocuğunun, ölümü çok büyük rol oynar. Bir çocuğun dünyaya gelmesi ebeveynlerde kendi çocukluklarıyla ilgili telafi arzuları uyarır. Ya çocuk kendilerine nasip olmayan iyi anne-baba yerine konulur: “İşte nihayet bana bakacak, benimle ilgilenecek, bana saygı duyacak” birisi. Ya da çocukta kendi çocuklukları aranır. “Annemin babamın bana vermediği her şeyi verebileceğim birisi.” Çocuk küçük yaşta, özerklik istekleriyle anne-babanın beklentilerini hayal kırıklığına uğratmadan ölürse idealleştirilir. İdealleştirilmesi ve bu nedenle oluşan merkezi anlam, annenin ilerideki yaşamında sürüp gider. Zamanla sınırlı, gerçek bir yas olmaz, umutlar “eğer”e bağlanır. Eğer çocuk yaşasaydı tüm beklentilerimiz ve muradımız gerçekleşirdi diye düşünür ebeveynler. Böylece de çocukluklarından kaynaklı gerçekleşebileceği düşünülen umutlar ölen çocukta vücut bulur. Yıllarca çocuğun mezarı ziyaret edilir, mezar bakılır.

Ölen çocuğa insanüstü ve hatta Tanrısal nitelikler yüklenir, diğer çocuklar bu kültün gölgesinde büyürler. Kötü huylarından vazgeçip ilerde bir şeyler olabilmesi için bu çocuklar görev bilinciyle yetiştirilir. Onlara fazla şefkat göstermek

tehlikelidir, zira fazla sevgi onları şımartabilir. Sevgi ve şefkatin dozu çocuğun çıkarı için ayarlanır. Zavallı, iyi yetişmiş anne yaşayan çocukların iyi yetişmesinden kendini sorumlu tuttuğundan çocukların gerçek hislerinin bastırılmasına neden olur. Sadece ölen çocuk başkadır, çünkü artık annesine ihtiyacı yoktur. Annede aşağılık duygusu oluşmasına neden olmaz, sorun yaratmaz, kalp kırmaz, kını yoktur. Sevgiyle onu şımartmaktan korkmayacağından, çocuğun mezarında yas tutarken kendi gerçekliğine ve içsel özgürlüğüne inanır anne. Bu duyguların karşılaştırmasında diğer çocuklarla birlikte olmak ıstıraba dönüşebilir. Zira bu çocuklar ölen çocukta hayal edilen iyilik ve bilgeliğe göre başarısızdırlar. Yaşayan çocukların canlılığı, anneden beklentileri ve arzuları ölen çocuğuna sevdalı annenin güvenini sarsar. Annenin eğitim ve terbiye prensiplerini sorguladıklarında annede çaresizlik ve acizlik duyguları oluşur.

Tabii ki anne bilinçli olarak çocukların ölümünü istemez, tam tersi, korkuyla titrer üstlerine başlarına bir şey gelmemesi için. Onlara sürekli tehlikelerden bahseder ve haklıdır da. Çünkü böyle bir acıyı hayatında tatmış, yaşamıştır. Çocukları sürekli kontrol altında tutmak ister. Denetimleriyle çocukları sıkar, özgürlüklerini kısıtlar. Kendi neşesini yitirmiş olması ve aslında da depresyonuyla ölüme hizmet etmesi kaçınılmaz olur.

Käthe Kollwitz'in annesinin kaderinin böyle olduğu düşünülebilir. Ama çocuğun perspektifinden bakıldığında durum nasıldır? Çocuklarının yaşaması için anne endişelidir, Käthe oynarken hep yanındadır. Hatıralarında Käthe, "düşüğünde insanın kör olacağı" bir çukurdan bahseder. Annesinin ihtarlarını böyle algılamış olsa gerek. Aynı zamanda annesinin babasının eğitim ve terbiye beklentilerini yerine getirmeye

çalışır. Sakin, eleştirmeyen, hatta ruhen ölü bir çocuk olmak ister. Ölmüş kardeşler olmasa da bu çabalar çocuğun depresif bileşenlerini güçlendirir. Çünkü depresyon yaşama arzusunun kaybının sinyalıdır. (Krş. A. Miller 1979, s. 17 – 53). Käthe Kollwitz’de olduğu gibi, ölen üç kardeş örnek alınır, annenin sevebilme yeteneğinin ne büyük bir rezerve sahip olduğu ölen çocuklara sevgisinde görülürse çocuk, annesinin sevgisine “layık” olabilmek için elinden gelen her şeyi yapar; fedakâr olur, tüm duygularını bastırır ve öldürür. Depresyon karşılığında elde edilen ruhsal ölüm çifte anlam kazanır: Ölüm, annenin mutlak ve sınırsız sevgisini vaat eder. Annenin ölü özlemini dindirir. Zira çocuk mezarlıkta annenin kadife gibi yumuşak olduğunu, mutluluğunun neredeyse yüzünden okunduğunu görür.

Zürih Sanatevi’nde grafik sergisini bir kez daha gezdiğimde düşüncelerimle bu noktaya gelmiştim. Beni bu resimlere götürecek şahsi sübjektif anahtarı bulduğum hissine kapıldım. Zira daha önce gözüme sabit ve yerine getirilmesi zor görülen, yaşam ve anlam kazanmaya başlamıştı. Biyografi nedeniyle ortaya attığım hipotezim resimlerle doğrulandı.

Resimlerden birisinde anne, sadece sağ eli görünen ölüme hoş geldin demek için elini uzatmış. Eteğinin kıvrımlarına yüzlerinden korku okunan iki çocuk yapışmış, yüzleri annenin yüzünün tam zıddı yönüne bakıyor. Annenin görünüşü ve el hareketi sakın ve sevecen. Sanki kapıyı ölüme değil, tanıdık birisine, bir dosta veya bir komşuya açmış ve: “İyi Akşamlar Bay Schmidt, buyurun, içeri girin!” diyecekmiş gibi.

Farklı varyasyonlarda “Ölü çocuklu anne” motifi defalarca görülür. Ayrıca ölüm kurtarıcıdır da (ihtar konumundan çocuğu sevilen konumuna çekmek), teselli edendir (mezarın

anneyi teselli etmesi gibi), sevgilidir. Ölümü böyle tasavvur eder, diye hayal ediyordum annesinin kendinden bahsettiğini duyduğunda ve yüzünü gördüğünde çocuk. Grup resimlerinde de olduğu gibi, resimlerde sürekli görülen beli bükük kadının Käthe Kollwitz olmadığı benim için açık. Bu kadın, yaşayan çocukların birisinin gözünde böyle görünüyordu ve Käthe Kollwitz'in annesiydi. Grup resimlerindeki görüntünün niçin bu denli yılgınlık ve umutsuzluk dile getirdiğini de anlamaya başladım. Konuları nedeniyle resimlerinde öfke görülmüyor. Çocuk Käthe Kollwitz çok erken aşamada öğrenmiş öfkelenirse ceza alacağını. Aslında annenin ağladığı ölü çocuk, öfkeli çocuk Käthe.

*Käthe Kollwitz: Frau vertraut sich dem Tod an
(VG Bild-Kunst, Bonn 1988)*

Yetişkin kadın her yerde hisseder baskının haksızlık olduğunu, hapsolunmayı, sömürüyü, ama tıpkı çocukluğunda olduğu gibi çılgınlığının duyulmamasını ister. Onun sosyalizmi devrimci adım değildir. Babası, kardeşi ve kocası sosyalisttiler. Sosyalist olsa bile ailesine karşı değildi, o ailesiyle uyum içindeydi. Dindar çevresinde çocukluğunda o da dindar olmaya çalışmıştı. Bu bağımlılıktan hiçbir zaman kurtulamadı. Resimleri, umutsuz ve kendini tevekküle terk etmiş bir insanın resimleri. Çocukluğunda dile getirmesine izin verilmeyen güçlü ama çevresi için can sıkıcı duyguların resmedilmesi. Öfke tecrübesinden yoksun olduklarından resimlerde üzüntü ve depresyon dile gelmiş. Olağanüstü büyük, beli bükük, Peter'in mezarı başında yas tutan anne resmi de acıyı değil depresyonu dile getirmiş. Käthe Kollwitz'in resimlerinde babası neredeyse kendine hâkim olmaktan başka bir şey dile getirmiyor.

“Sık sık bir yaşında ölen ilk çocuğundan bahseder. [...] İlk çocuğun ölümü hayatındaki en zor şeydi. Bu nedenle 55 yıl sonra çocuk hâlâ mevcut.” (s. 34)

Bir sayfada sonra şöyle yazar:

“Kendi çocuğunun ölümünü sanki çocuk bir tülün arkasındaymış gibi anlamlandırır. Çocuklarının resmini görür, seven bir dille onlarla konuşur. İlk ölen çocuktan bahsettiğinde gözleri dolar. Üzerinden neredeyse 60 yıl geçti. Duygulanmadan ondan bahsedemez – Julie öldü ama annem yalnız anlık bir şeymiş gibi kabullenir onun ölümünü.” (s. 36)

Onlarca yıl önce ölen çocuğunu düşündüğünde annenin gözleri dolar. Daha yakın bir zamanda başka bir çocuğu

ölür ama bu neredeyse bilincine işlemez. Käthe Kollwitz böyle bir annenin gölgesinde büyür, ölü çocuk resmini yapar. Sonraki nesiller, bu resmi Käthe Kollwitz'in sosyal ve politik angajmanına yorumlamak ister.

Käthe Kollwitz: Sitzende Frau (VG Bild-Kunst, Bonn 1988)

4. ÇOCUĞA KÖTÜ MUAMELEYE KAHKAHALAR VE KENDİNE HÂKİM OLMA SANATI

(Buster Keaton)

20li ve 30lu yılların meşhur komedyeni mimiklerini hiç değiştirmeden muziplikleriyle izleyicileri kahkahalara boğardı. Çocukluğumda hüznünlü yüz hatları ile muziplikler arasındaki farkın beni ilgilendirdiğini hatırlıyorum. Hüznünlü yüze baktıkça muziplikleri hiç de güldürücü bulmazdım. Tesadüfen elime geçen biyografisinde beni rahatsız eden şeyi buldum (W. Tichy 1983). Üç yaşındayken gezici sanatçı olan anne-banasına refakat eder, sahnede gözlerini kırpmadan gördüğü kötü muameleye dayanır, anne-babasının meşhur olmasına yardımcı olur. İzleyiciler gülmekten kırıılır. Yetkili makamlar kötü muamele ve yaralanmaları nedeniyle kovuşturma açmak istediklerine gezici aile başka bir şehirde sahneye çıkar. Keaton'nın kendi sözleri durumunu açıklar, ama dile getirdiklerinin anlamı kendisi için sır kalan gerçek olaylardır. Bunun böyle olduğu aşağıdaki pasajda görülüyor:

“Annem-babam benim hayattaki ilk şansım oldular. Ebeveynlerimin para yüzünden veya başka nedenle tartışıklarını asla görmedim... Onuncu yaş gününden itibaren ne annem babam ne de bizimle sahneye çıkanlar bana çocuk

muamelesi yapmadı. Beni yetişkin ve kendileriyle aynı değerde artist olarak görürlerdi.” (s. 17. Koyu vurgulamalar bana ait.)

Anne-babasının yalnız vücudunu değil, ruhunu da acımasızca yaraladıklarını, arsızca sömürdüklerini hissetse ömrünü, kendisi için gülünç olmayan şeylerle izleyicileri güldürmekle geçirmezdi. Nihayetinde şu an olduğu kişinin nasıl oluştuğunu aşağıdaki pasaj gösteriyor:

Buster Keaton ailesiyle birlikte

“[...] Sahnenin arkasında dünyaya gelen çocuk yürümeye başlar başlamaz anne babası çocuğun yüzüne makyaj yapar... Bazen şaka yapmak, bazen kendilerini eğlendirmek, bazen de çocuğun sahnede seyircilere tahammülü olup olmadığını

görmek için... Babam bana, kendi giydiklerine benzer komik şeyler giydirdi. Pantolonum ve ayakkabılarım hep büyük olurdu. Yaklaşık üç yaşındayken beni gündüz matinelere çıkarmaya başladılar. Dört yaşına yeni girmiştim, tiyatro sahiplerinden biri şöyle demişti: 'Çocuğu akşam gösterilerine de çıkarırsanız 10 Dolar vereceğim...' O günden sonra gösterilere haftada 10 Dolara ben de katılıyordum... Para kazanmaya başladığım ilk yıl 1899 yılıydı.”(s. 15)

“Çeşitli şehirlerde farklı komisyonların, hatta bazı şehirlerde belediye başkanlarının huzuruna çıkardım. Yaralanıp yaralanmadığımı iki şehirde iki vali bizzat inceledi. Sahneye çıkmam bazen yasaklanırdı. Angajmanlarımız uzun süreli olmadığından yasaların sıkı olmadığı başka bir şehirde sahneye çıkardık. Şehirlerin ve eyaletlerin çoğunda on altı yaşından küçüklerin hokkabazlık, ip cambazlığı veya akrobatlık yapması yasalarla yasaklanmıştı. Akrobat olmadığımından bu benim için kapı aralığıydı. Yaptığım şey, beni itip kakmalarına ses çıkarmamaktı. Tiyatrodan elimde baston, uzun pantolonum ve başımda yassı keçe şapkamla çıkardım. Cüce olduğumu bazıları bu nedenle düşünürdü.” (s. 16)

“Bu kaba gösterilerde babamla birbirimizi süpürgeyle döverdük. O esnada garip taklalar atar, düşme numaraları yapardım veya gerçekten düşerdim. **Gülersem bir sonraki darbe daha sert olurdu.** Annem ve babamın beni terbiye etmesi ve eğitmesi hep seyirci önünde olmuştur. **Sızlanmam yasaktı.** Seyirciyle şaka yapan, gülen bir komedyen olmadığını büyüyünce anladım. **Seyirci bana gülmeliydi.** (s.17)

“İlk farkına vardığım şeylerden biri, **izleyicilerin sırttığında veya bir şeylerin benim de hoşuma gittiğini anladıklarında normalden daha az gülmesi oldu.** Sanırım izleyiciler, insanlaşmış paspas, bulaşık bezi, mısır çuvalı veya futbolun başına gelenleri beğenmiyor, gülmüyordu. [...] Bir şeyden gıdıklanıp sırttığında babam dişlerinin arasından

'Surat' 'Surat!' diye tıslardı. Yani 'dudaklarımın donması'. Ne kadar tahammul edersem anlamsız yüzüm ve kıpırtısız dudaklarım o derece yüksek guldürürdü izleyicileri. Peşimi bırakmazdı mimiklerim. **birkaç yıl içinde de otomatikleşti** Sahneye veya kameranın karşısına ne zaman çıkarsam çı kayım gülemez oldum. Hâla öyleyimdir." (s. 17, koyu vurgulamalar bana ait. A. Miller)

Buster Keaton ailesiyle birlikte

Ebeveynlerin idealleştirilmesi göz önüne alınırsa, Buster Keaton tarafından anlatılanların doğruluğu kuşku götürmez. Böylesi bir dehşeti başka birisinin düşünmesi mümkün

değil. Hele ideal bir çocukluğunun olduğunu söyleyen çocuk hiç uyduramaz. Bu sahnelerin yaşamında ve “sanatındaki” öneminin farkında değil. Olayları kendisi anlattığı halde biyograflar da farkında değil:

“Keaton’ın anne-babası onu diğer anne babaların çocuklarını sevdiklerinden daha az sevmemiştir. Muameleler karşılıklı mutabakatla yapılmıştır.” (s. 16. koyu vurgulamalar bana ait. A. Miller)

Aynı biyograf babanın oğluna yaptığı muameleyi, yaralamaları, oğlunun hiç sızlanmadan tüm bunlara katlandığını yazar.

Olayları hatırlamış olmasına rağmen travma ve aşağılanmaların Buter Keaton için bastırılmış duygular olarak kaldığı görülüyor. Hiçbir duyguva kapılmadan travmayı defalarca tekrar etmesi bu nedenledir. Duygularının yasaklandığını, yok sayılması gerektiğini çok erken yaşta öğrenmiş, öğrendiği ders etkisini sürdürmüştür. Bu ve benzeri dersler öğrenen çocuklara küçük şehirde kafelerde ve barlarda çok rastladım. Ellerinde sigara, paraları yeterse bardaklarında biraz alkol, gözlerini duygusuzca bir yere diker, tırnaklarını kemirirler. Alkol, sigara ve tırnak kemirmek hep aynı amaca hizmet eder: Bu çocuklar duygularını yaşamayı, duygularıyla başa çıkmayı ve duygularını anlamayı öğrenme olanağından yoksun bırakıldıklarında duygu kabarmasını ne olursa olsun engelleyeceklerdir. Duygularından hem şeytan görmüş gibi korkar hem onsuz olamazlar. Uyuşturucu etkisiyle diskotekte yaşadıkları sarhoşlukla kaybettiklerini telafi ettiklerini zannederler. Fakat hesap tutmaz. Aldatılan bu çocuklar ev soymaya, eşyaya zarar vermeye, başkalarının duygularını ve haklarını hiçe saymaya başlarlar. Çocuklukta

aynı şeyin kendilerine yapıldığını bilmezler. Ruhlarının gasp edildiğini, duygularının yıkıldığını, haklarının görmezden gelindiğini bilmez, tüm bunların kendilerine zararı olmadığını düşünür, suçsuz kurbanlarından kendilerine yapılanların intikamını alırlar.

Toplum da bilmez bunu. Bu gençleri eğitim veya sosyalleştirme yurtlarına veya hapisanelere koyar, başkalarının sırtından imha etme metotlarını mükemmelleştirmelerini ve kendilerini de imha etmelerini sağlar. Vandalizmin arttığı, gençlerin eskiden, günümüzde olduğu gibi şiddet yanlısı, saygısız ve vicdansız olmadığı söylenir. Gerçekten doğru mudur değil midir meçhul, çünkü, örneğin devlet tarafından organize edilen savaş ve benzeri vahşet en azından Avrupa'da artık yok. Gençliğin tutunacağı şey yoksa ve gerçekten öyleyse bunun doğumda tekniğin ilerlemesi ve bebeklerin ilaçlarla manipülasyonu, doğuştan itibaren duygularını yaşayamaması ve yönlerini buna göre tayin etmesiyle ilgisinin olup olmadığını sormak gerektiğine inanıyorum. Beşikte yatan, bir damla yatıştırıcıyla sesi kesilen, sonraki yaşamında da daha iyi tecrübeler edinemeyen çocukla yukarıda belirttiğim bardaki gençler arasında doğrudan bir ilişki olduğuna inanıyorum.

Çocukluktaki haklılıkları toplumun tamamı tarafından inkâr edilen toplumlarda, nereye başvuracak gençler bastırılan, bilinç altındaki aktif ve şiddetli duygularıyla? Barış zamanlarında eğitim ve terbiye, anne babaya, gençlerin öfkelerini dindirmenin legal yolunu bulmalarına yardımcı olur. Bu yola gitme imkânı çocuksuz gençlere tanınmadığı sürece gençler kendilerine başka bir yol seçecektir. İntihar, uyuşturucu, suç işleme, terörist aksiyonlar, topluca tecavüz eylemlerine katılım – tüm bunlar kötü muameleye maruz

kalan çocuklara açmazlarından ve duygusal tuzaklarından kurtulmaları için bir yol olacak ya da yaratıcı kişilikler olacaklardır. Ama yaratıcılık terapi değildir. Bilinçli şekilde dile gelip yaşanmaz ve üstü örtük kalırsa çocukluk psikolojik hasarla yaşamaya yardımcı olur, fakat etkisinin, kendi kendini imha modelinin yok olmasına yardım etmez.

Gerçekten başına gelenin ne olduğunu bilmemek ve söylemek zorunda kalmamak için Nietzsche bütün felsefeyi kullanır. Buster Keaton spontane gülüşü bastırarak izleyicilerini eğlendirmiştir. Bunlardan hiçbiri suç işlememiş, hapse düşmemiştir, ama gerçeklerini gizlemek çok yüksek faturaya mal olmuştur – bilincin faturası. Çocuklukta başlarına gelenin bilincine varmış olsalar belki başkalarının da gözlerini açar, toplumun bu bağlamdaki vurdumduymazlığını bir nebze olsun azaltabilirlerdi.

Sanat insanları, gizli birçok gerçeği genelde bilinçsizce üstü örtük ve sembollerle kamuoyuna sunarlar. Hayranlarının sevgi ve saygısını kazanırlar. Fakat bu yoldan ıstıraplarının ve yıkıcı davranışlarının nedeni açığa çıkmaz, idrak edilmez. İstıraplarının nedeninin açığa çıkması ancak, ıstıraplarının bilincine ulaşmalarıyla mümkün olur.

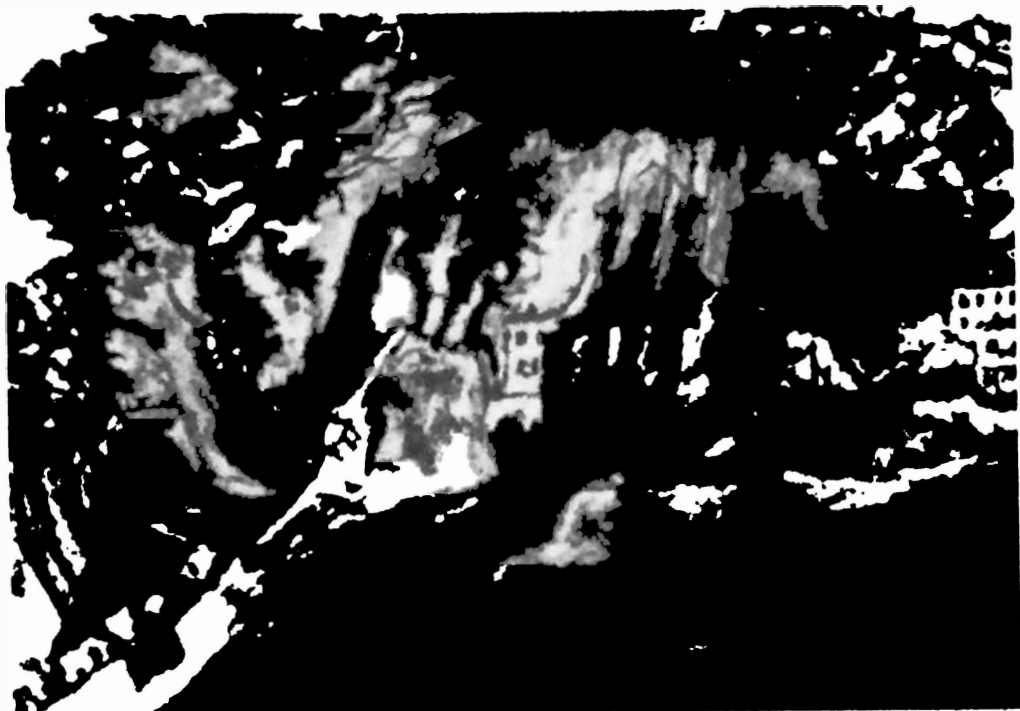
5. DESPOT MU SANAT İNSANI MI?

Yaklaşık beş yıl kadar önceydi, Chaim Soutine'nin sergisini gezmiştim. Ressam beni hep çekmişti. Resimlerinde ciddi bir duygu yoğunluğunun dile geldiğini hissedirdim. Duygu yoğunluğunun çocuklukta çekilen acı ve ıstıraptan kaynaklandığı benim için açıktı. Sergi hem düşüncelerimi onayladı hem de bu konuda önemli bilgiler verdi. Sergide portre resimlerinin yanı sıra çok sayıda manzara resimleri de vardı. Garip, yamuk yumuk, ıstırap yüklü insan resimleri beni daha çok çektiğinden manzara resimlerinden önce onları izledim. Sonra ev, meydan, cadde ve sokak resimlerine baktım. Resimlerde gördüklerimin bende titreşiyorlarmış hissi uyandırmasının nedenini kurcaladım. Katalogdan Soutine'nin Rus Yahudisi olduğunu, 1943 yılında Paris'te öldüğünü öğrendim. Soutine'yi dünyanın parçalanması ve sarsılması resimlerini yapmaya motive eden acaba kitlesel katliam nedeniyle tehdit mi olmuştu? Yoksa o korku muydu onu bu resimleri yapmaya zorlayan? Aklıma Kafka ve Kafka ile ilgili keşfim geldi. Anlam verdiği şeyin, bilmeden, geleceğin vizyonunun çok küçük yaşta edinilen tecrübeler olması, çocuklukta bastırılan ıstırap duygularının sanatkarın eserlerine yoğun anlam yükleme (krş. A. Miller 1981, s. 107 vd.). Çocuğun başı aşağıya gelecek şekilde kucığa yatırılarak dövülmesinin, dünyayı baş aşağı ters görmesinin çocuk için ne anlama geldiğini tahayyül etmeye

alıştıım Soutine'nin resimlerinde, benzeri bir hisse kapıldığımda. Ters görülen dünya titrer, indirilen her darbeye vücut iner kalkar. Soutine'nin hem annesi hem de babası tarafından kanlar içinde kalıncaya kadar dövüldüğünü, resim yapmayı çok sevdiğini, Ortodoks Yahudilerde resim yapmak yasak olduğundan yakalanıp cezalandırılmaktan korktuğunu henüz katalogdan ğrenmemiştim. Bu bilgileri yazan biyograf bunlara hiçbir anlam yüklemeden Soutine'nin narsist ve nekrofil karaktere sahip olduğu tezini savunmuş, bu nedenle ölümü resmetmeyi sevdiğini yazmış. Aşağıdaki pasaj katalogdan:

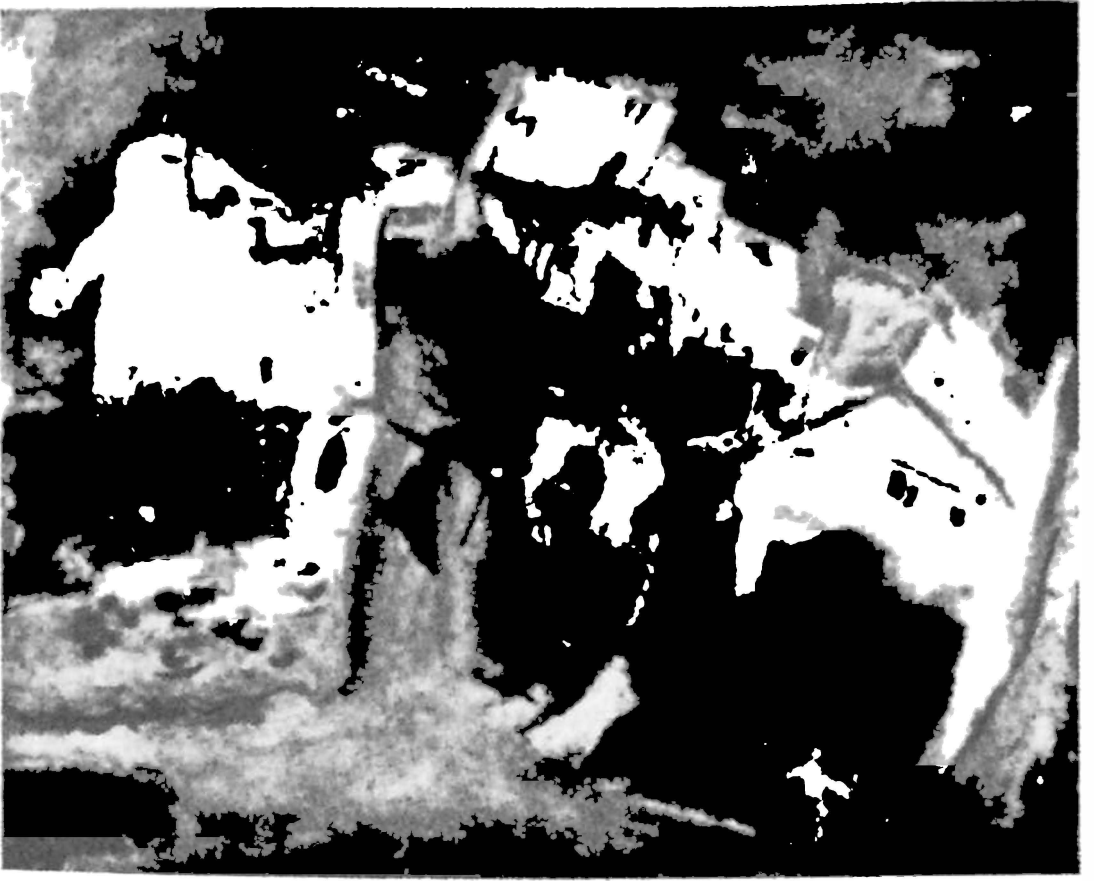
Chaim Soutine: Maternit (VG Bild-Kunst, Bonn 1988)

Chaim Soutine: Landschaft (VG Bild-Kunst, Bonn 1988)

Chaim Soutine: Landschaft mit Häusern (VG Bild-Kunst, Bonn 1988)

Chaim Soutine: Landschaft Cagnes (VG Bild-Kunst, Bonn 1988)

“Ressam Litvanya’nın her türlü kültürden yoksun bir köyünde bir terzinin onuncu çocuğu olarak dünyaya gelir. Resim yapmayı düşünmek dahi Ortodoks cemaatte tanrı tanımazlık olarak görülürdü. İlk baştan günah işlediği söylenirdi Soutine’ye: ‘Kendine yukarıda, gökte; aşağıda, yerde; veya derinlerde, yeraltında sularda yaşayanlar yapmayacak-sın.’ denilirdi. Öyküsünün bir bölümü işte bu ikinci emre karşı çabasıdır: Kurşun kalem almak için evden bir şeyler aşırır. Ceza olarak bodruma kapatılır. Köyün delisinin resmini yapar, hahama model olarak oturmasını rica eder. Sonuç mesel gibidir: Hahamın oğlu onu gaddarca döver. Haham Soutine’nin annesine çocuğun yaraları için para öder. Soutine o parayla sanat okulunda öğrenim görmek üzere Smilowitschi’yi terk eder.” (A. Forge 1967, s. 7)

Soutine'nin çocukluk travması beni yeni bir soruya yöneltti. Niçin dövülen çocukların hepsi Hitler gibi canavar olmuyor? Niçin bazıları acımasız, duygusuz, suç işlemekten başka bir şey bilmeyen kişiler oluyor ve niçin bazıları ıstıraplarını dile getirme yeteneğine sahip aşırı hassas ressamlar veya yazarlar oluyor? Soutine olayında yardım eden zamanının tanıklarının görmem dikkatimi çekti. Çocuğun hislerini onaylayıp haksızlığa uğradığını idrak etmesine yardım eden tanıklar.

Erkekler benden sık sık, çocukluklarında tıpkı Hitler gibi her gün dayak yedikleri halde niçin Hitler gibi değil de barışçıl, uysal, doktor, hukukçu, profesör olarak yaşayıp gittiklerini sorarlar. Tezimi çürütmek içindir soru. Gaddarca, duygusuzca, yıkıcı muamelenin çocuğun canavar olmasında zorunlu bir önkoşul olmayıp tesadüfen canavar olduğunu söylemek isteyenlerin sorusudur. Böyle durumlarda çocuklukta yaşadıkları olayların detaylarını sorarım o kişilere. Yakından bakınca mutlaka çocuğun duygularını yaşamasına yardımcı tanıklar olduğunu görürüm. Hitler'in çocukluğunda dengeyi sağlayacak, telafi edecek bir tanık yok. Aile yapısını defalarca, devlet polisine karşı hiçbir şekilde hak arama olanağı tanımayan totaliter rejimlerle mukayese ettim. (krş. A. Miller 1980, s. 169 vd.)

Babanın keyfi davranışı ve hakimiyeti çocuk için geçerli hukuk makamıdır, başka merci yoktur. Adolf Hitler'in bu sistemi ne denli içselleştirdiği, Üçüncü Reich'da görülür. Hakimiyeti eline geçirdikten sonra zulmünü sınırlayacak ne insani düşünce ne de duygu vardır. Aynen böyle terbiye görmüş ve eğitilmiştir Hitler. Anne-babanın uygun gördüğü veya kararlaştırdığı ne olursa olsun şiddetle uygulanır. Verilen kararın doğruluğundan çocuğun kuşku duyması

mümkün değildir. Kuşku duyması halinde dayanılmaz işkence kaçınılmazdır. Sıradan bir vatandaşın Nazi Almanya'sında da devletin veya Gestaponun kararını sorgulaması imkânsızdı. Sorgulama işkence ve ölüm demekti. “Düzen” ve “meşruiyetin” sözde hukuku hem barbarca bir şiddetti hem de en yüksek ve tek hakimiyetti. Barbarlığa yol açan yapı, iyi bir eğitim ve terbiye adına uygulanan aile yapısından ödünç alınan bir yapıydı: tüm duyguların yok edilmesi ve çocuğun bütün gereksinimlerinin bastırılması ve hatta neredeyse insani her türlü istemin yok edilmesi.

Hitler'in “yozlaşmış sanata” karşı cinnete varan öfkesi kendi başına gelenleri gösterir: Renkler insanda hisler uyardığından yasaklar Hitler renkleri. Renkler tehlikelidir, iğrençtir, neredeyse Yahudicedir. İzleyenin hayal gücüne bırakılan belirsiz çizgiler de aynı şekilde görülür. Aile ocağında kendisine yapıldığı gibi, canlılık taşıyan ne varsa çimlenmeden imha edilmelidir. Bir öğrenci Hitler'in eğitimi ile “yozlaşmış sanat” düşüncesinin benzerliğini araştırmıştı. Kitaplarından yararlandı, Hitler'in kendi yaptığı resimler de dahil resimleri inceledi. Hitler'in modern sanata karşı mücadelesinin, aile ocağında başlayan canlılık belirtisi taşıyan ne varsa yok edilmesinden kaynaklandığını tezinde çok ikna edici biçimde gösterdi. (G. Bednarz, yayınlanmamış. Ms)

Yahudilere, çingenelere, özürlülere karşı devlet tarafından organize edilen kitlesel imha, çocuğa yapılan imhanın doğrudan sonucu. Yardımcıları Führer'e düşünmeden körü körüne itaat etmişlerdir. Zira şiddet ve itaat sistemi onlar için de eskiden beri tanıdıkları, doğru ve kuşku götürmez tek sistemdir. Zulme karşı mücadele vermek için önce zulmü anlamak gerek. Hitler'de ve yakın destekçilerinde olduğu gibi, çocuklukta şiddete, katılığa, inatla hükmetmeye

ve soğukluğa alternatif olmaz, her türlü zafiyet, şefkat, yaşam sevinci hor görülürse, uygulanmakta olan şiddet ve barbarlık doğru zannedilir. Çocuk dayığı hakkettiğini düşünür, kötü muamele edenleri idealleştirir. Varsaydığı kendi suçunu başka insanlara veya halklara yükleyerek aklanmak için sonraki yaşamında projeksiyon alanı arar. Ve sonuçta kendisi suçlu olur.

*Adolf Hitler: Eine Kirche in Flandern
(Archiv für Kunst und Geschichte, Berlin)*

Soutine gibi bir sanatkarın yıkıcı totaliter bir rejimin insanı olması mümkün değil. Yediği dayak için para verilmiş, annesinin parayı kendisine vermiş olması gerçeği, ilkel şartlara rağmen çevresinde, adalet duygusunun oluşması için yardım eden birisinin bulunduğunu gösterir. Bu nedenle kendisini suçlamamış, yetişkinliğinde de suçu başkalarına yüklememiştir. Yediği dayığa karşı aldığı parayla Chaim Soutine arzusunu gerçekleştirmiş, resim dersleri almış, meşhur bir ressam olmuştur.

Chaim Soutine ile Hitler'in çocukluğunda başka farkların da olmuş olması gerek. İkisi de dayak yemiş, sanatkâr olma arzuları nedeniyle ağır cezalar almışlardır. Fakat Adolf Hitler'in Odessa'da Yahudi, fakir, terzi bir ailede yetişmiş olması düşünülemez. Ressam Soutine'nin çok ayrıntılı renk duygusunu ve ıstıraplarını dile getirme yeteneğini Braunau'da Aloıs Hitler'in oğlu olarak geliştirmesi de düşünülemez. Hitler ailesinin yaşam düşmanlığı ve imha gücü dokümanların hepsinde görülür. Çok sayıda var olan dokümanların anlamı bir tiyatro oyunuyla kamuoyuna sunulmuştur. Tiyatroda birçok örnekle her türlü oynama şevkinin, fikrin, buluşun, itaat, talim ve inatla yok edildiğı gösterilir (krş. N. Radström, 1985).

Ressam Soutine böylesi duygusalıktan yoksun bir kaos içinde büyömez. Eğitim ve terbiyesi o kadar sistematik, kesin ve itaat ağırlıklı değildir. Zira Avrupalı Yahudilerde babalar sertlik ve itaat talim etmemişlerdir. Alman babalara benzemez, çocuğun içindeki yumuşak ve çaresizlik hislerini bastırma mecburiyeti hissetmezler. Avrupalı Yahudi babalarda çocuğı öpmek, okşamak ve şefkat göstermek doğaldır, delice “maymun sevgisi” olarak tanımlanmaz.

Yahudi babaların çocukları bu nedenle şefkat görmüşler, şefkat kötü muamelenin derecesinin azalmasına neden olmuştur. Şefkat ve duygusal yaklaşım çocukta istek ve arzu uyandırır, istek ve arzu yaşamının ne demek olduğunu ve yaşamsal olan için mücadele edilmesi gerektiğini öğretir. Bu arzu hayvanlara işkence etme arzusundan farklı bir duygudur. Hayvanlara işkence etme arzusu aşağılanmanın hırsını dindirmektir. Çocuğa fedakârca, sorumluluğun bilincinde, koruyan ve şefkatli sevgi gösterilmemiş bile olsa, fiziksel yakınlık, okşama, duygusal yakınlık çocuğun içinde başka

Cham Soutine Portrait eines Kindes (VG Bild-Kunst, Bonn 1988)

duyguların oluşmasına neden olur. Özlem duygusu, acı, yalnızlık, öfke, hiddet, doğa sevgisi, kendi ve başkasının vücuduna sevgi ve her şeyden önce de yaşam sevgisi duyguları oluşur. Tabii ki yaşam sevgisi yetişkinlerin çocuk üzerinde hakimiyet kurması nedeniyle törpülenebilir veya imha edilebilir. Fakat bunun nasıl duygusal bir atmosferde yaşandığı ve diğer insanların davranışları önemlidir. Paul Celan'ın çocukluğuna ilişkin aşağıdaki pasajları buldum. Bu örnek ile bunu açıklamak isterim:

“Paul’un babası sıkı bir disiplin uygulardı. Müşfik birisi değildi. Oğlundan beklentileri yüksekti. Cezalandırır, yaptığı çocukça bir hata yüzünden döverdi. Leo küçük yapılydı, karısından bir baş küçüktü. Evde uyguladığı zorbalıkla kötü görünümünü, maddi başarısızlığını telafi etmek istediğini düşünürdü insan. Karısıyla kavga etmezdi – ona çok düşküdü! Evdeki hakimiyetinden en fazla etkilenen oğluydu. Paul duygusal bir çocuktur, babasının disiplininden çok etkilenir, acı çekerdi.”

“İtaat etmeyi, ailenin ‘iyi çocuk’ hayaline uygun davranmayı Paul çok küçük yaşta öğrenmişti. Bedensel temizliğe çok dikkat etmek, önüne konulan yemeği bitirmek zorundaydı, yiyemediğini geri çeviremezdi, gereksiz soru soramazdı. Bir şeye itiraz edecek veya karşı koyacak veya çocukça inadına yapacak olursa babasından azar işitirdi veya dayak yerdi. ‘Kabahati’ büyük olduğunda babası onu boş bir odaya kilitler, anahtarı alırdı. Şans ki odanın arka avluya açılan bir penceresi vardı. Baba işe gitmek üzere evden ayrıldığında evdeki kadınlar acı acı ağlayan çocuğu pencereden çıkarıp kurtarırlardı. Genelde annesi kurtarırdı, halalarından veya teyzelerinden birinin kurtardığı da olurdu.”

“Küçük Paul her yerde özgürlüğünü kısıtlayan sınırlarla karşılaşırdu: odaların kapılarını açmasına izin verilmezdi, yanında yetişkin birisi olmadan ev kapısından dışarı çıkamazdı. Wassilko Sokağı’nda kestane ağaçlarının altında dikilmesi bu nedenle mümkün değildi. Çok ender de olsa bazen aynı binada oturan müzik öğretmenin kendi yaştı kızla oynamasına izin verilirdi. Sadece birkaç ağaç ve tek tük çayır olan arka avluda oynarlardı. Üç yaşına gelinceye kadar küçük Paul’un yaz cenneti kışlık odun yığınları, tel örgü ve avlu kapısı arası olurdu. *Kestane ağaçlarının bittiği yerde başlar dünya* diye boşuna yazmamıştı genç Paul.” (I. Chalfen 1983, s. 36 -38)

Paul Celan'ın babası oğluna çok baskı uygulamış, kendi güvensizliğinin acısını ondan çıkarmıştır, fakat eşine çok düşküncü, annesi baskısına sınır oluyordu. Annesi ve teyzeleri veya halaları yardıma koşuyor, Paul'u kapatıldığı oda hapsinden kurtarıyordu. Onlar işte kurtarıcı tanıklardı, baba farkına varmasa da. Onlardı dünyada sadece zulüm, inat ve aptallığın olmadığını, merhamet ve iyiliğin de olduğunu gösteren, çocuğun suçlu ve kötü olmadığı ve hatta sevgiye layık olduğu tecrübesini kazandıran (krş. A. Miller 1988b, bölüm II, 2).

Kurtarıcı kadınlar sayesinde çocuk uğradığı haksızlığı, hapislik ve işkence acılarını bilincine alır, fakat tamamen bastırmaz. Katı disiplinli büyüdüğünden babasının kendini takip ettiğini, yaşamasının engellendiğini göremezdi. Babasını kutsal görmek, hislerini başkalarına veya başka şeylere yüklemek zorunluğu hissederdi. Tüm yazarlar yapar aynı şeyi, yapmak zorundadırlar. Bu nedenledir Paul Celan'ın ömrü boyunca toplama kampları konularından kurtulamaması. Tutsaklık şiirleri yazar. Savaş sonrası yazar şiirlerini, literatürde ve sanatta entelektüel reddin hayranlık uyandırdığı zamanda yazması özellikle anlamlıdır. Başkalarının ıstıraplarını ölçülü ve mesafeli bir dille dile getirmesini için Paul Celan'a şiirleri yardımcı olur.

Aynı kaderi paylaşan, savaştan sağ dönen çok kişi var. Paul Celan'ın intiharının nedeni savaşta yaşadıkları değildir. Geçmişte, çok uzakta, bilinç altına atılanlarla ilgilidir umutsuzluğunun nedenleridir. Paul Celan intihar ederek babasının, en basit, en sıradan neşeden mahrum bırakan yıkıcı eserine nokta koymuştur. Hiçbir şey kaybetmeyeceğini bildiği halde nedensiz yere ve sırf zorbalığından engellemiştir babası çocuğun sevinç ve neşesini. Anne ve babanın

keyfiyetine mutlak bağı olan savunmasız her çocukta kolayca mümkündür bu. Çocukluklarında yara alan anne babalar zor karşı koyarlar çocukları üzerinde hakimiyet kurmaya. Çocukluklarında özgürce oynayamayan anne babalar, yaşamsal önem taşıyan bu sevinci çocuklarına vermemek için çeşitli nedenler bulurlar. Ya da sporda, buz pateninde, müzikte bunu başarıya dönüştürür, başarı zorunluluğu nedeniyle çocuğun yaratıcılığını yok ederler.

Zayıfın haklardan yoksunluğunu Celan çocukluğunda tecrübe etmiştir, ama bu realiteyi bilmesine izin yoktur. Buna karşın büyük bir sanatsal ustalıkla yazar toplama kampındaki tutsakların durumunu. Duygularını yaşamalarına hiçbir sebep göstermeden izin verilmeyen bekçilerin durumunu da yazar. Savunmasız zavallı tutsakların sevincinin ve onurun ayaklar altına alınıp yok edilmesi bekçiler için çok doğaldı. Zira bu dersi onlar da küçük yaşta almışlardı. Kişisel boyutta bizzat şair ve okuyucularının çoğu için ulaşılması mümkün olmasa da Celan'ın şiirleri gerçektir. Öyle olmasa yaşamını sürdürmeyi zaten anlamsız bulmazdı.

Çocukluğunun toplama kampındaki insanlara kayması Celan'a ıstıraplarını dile getirmede yardımcı olmuş, fakat intihar etmekten kurtarmamıştır. Babası 1942 yılında toplama kampında öldürülmemiş olsa Paul Celan kendi hayatını kurtarabilmek için olasılıkla çocukluğunun duygularını bulabilir, belki babasıyla kendi iç dünyasında hesaplaşabilirdi. Barbarca öldürülen babayı sorgulayıp ilişkiyi açıklamak ve anlamak çok zor. Çıkış yolunu mistisizmde aramak daha kolay. Orada gözler kapanır, anlamlı sözlerle gerçeklik söylenmez, gizlenir. Bazı durumlarda bunun tahammülü imkânsız olur. Zira nesir yazı diliyle anlatılan gerçek, mistiklerin küçümsediği "küçük benliğin" gerçekliği, insafsız ve

çekilmez olabilir. Bir zamanlar çocukluklarında şefkat gören insanlarda bu gerçeklik, şiirle de olsa felsefeyle de olsa veya mistik tecrübeyle de olsa tam olarak susturulamaz. Sesi tamamen yok edilemeyen çocuk gibi duyulmak ister.

Çocuklukta yardım elini uzatan birisinin olmaması veya orada bulunmaması, çocuğun ilerde despot veya ıstıraplarını anlatabilen bir sanatkâr olup olmaması için belirleyicidir. Daha birçok örnek gösterilebilir. Burada sadece bazılarına ima mahiyetinde değinebilirim. Tezlerimin doğruluğunu kontrol etmeyi okurlarıma bırakmak zorundayım. Kanıtlarımı başka belgelerle genişletebilir veya çürütebilirler.

Dostoyevski'nin babasının çocuklarına İncil okumayı zorunlu kıldığı ve cimriliği ile ıstırap çektiirdiği bilinen bir gerçek. Fiziksel kötü muamelede bulunup bulunmadığı benim için meçhul. Bu nedenle tahminlerim romanlardan bildiklerime dayanmak zorunda. Fakat bilinen bir başka gerçek, karısının ölümünden sonra "zevkine düşkün, alkolik ve despot bir yaşam sürmesi, kölelerine barbarca kötü muamele etmesi, kölelerinin onu 1839'da öldürmesi." (J. Lawrin 1963, s. 9)

Zamanın Rusya'sında kölelere zulmetmek neredeyse bir kuraldı. Köleler bu denli tehlikeli intikam yoluna başvurdıklarına göre, kölelere muamelesinin çok gaddarca ve alçakça olmuş olması gerek. Bu baba kendi çocuklarına nasıl davranırdı acaba? Belki *Karamazov Kardeşler*'den bazı sonuçlar çıkarılabilir. Babalarının kötülüklerini suçluluk duymadan dile getirmelerinin zorluğu romanda görülür; kendilerini suçlayıp cezalandırma eğilimi görülür. Köleler çiftlik sahibinden kurtulurlar fakat çocukları kurtulamaz. Fjodor Dostoyevski epilepsiden mustarıptır, Tanrıyı arar ama bulamaz. Niye bir mücrim ve kindar birisi olmamıştı? Annesi

seven bir insandı da ondan. Annesiyle sevginin ne olduğunu idrak etmesi hayatı için belirleyici olmuştur. Bunu açıklamak bu kadar basit olabilir mi? Evet. Fakat realite kıl payı başka türlü de olabilirdi.

Örneğin Stalin çocukluğunda, koruyan bir el ve hükmetmeyen sevgi tecrübesini hiç tatmamıştır. Çocukluğunun anlatımında hiçbir yerde babasının aşırı dayacağından onu koruyan veya sevgisi vesilesiyle telafi eden birisine rastlamak mümkün değil. Annesinin çok dindar, akli karışık ve tamamen içine kapanık birisi olduğu yazılır. Robert Payne'in *Stalin* (1981) isimli eserinde aşağıdaki bilgileri buldum.

“Yosif Visaryonoviç Çuğaşvili'nin ailesi mutsuz bir ailedir. Çocuğun babası içkici, müsrif, sinirli, insafsızca dayak attığı karısına ve çocuğuna karşı her türlü duygudan yoksundur. Gori'nin kenar mahallesinde tehditkâr bir sokakta dükkânı olan bir ayakkabıcıdır. Annesi gençliğinde çok güzel olan sessiz, içine kapalı, çok dindar bit kadındır. En büyük sevinci dua ve ayinlere katılmak, kazandığı çok az paradan din adamının yaşamına katkıda bulunmak olur. Zenginlerin evlerinde ağır işlerde çalışarak para kazanır – çamaşır yıkar, ekmek yapar, alışveriş yapar. Dikişten de anlardı. Sempati duyduğu, oğlunun çocukluk arkadaşlarından birisinin anlattığına göre, iç çamaşırı diker, çamaşır yıkar, ekmek parası kazanırmış. Hiçbir zaman kaderinden yakınmayan gururlu bir kadınmış.” (s. 19)

“Yekaterina Geladse 1874 yılında Wisserion Çuğaşvili'yle evlendiğinde on yedi yaşında, eşi yirmi iki yaşındadır. Söylendiğine göre bu evlilikten olan ilk üç çocuk doğumda ölürlür. 21 Aralık 1879 yılında dünyaya gözünü açan Yosif büyüttükleri tek çocuklarıdır. Çocuk on bir yaşına girmeden Wissarion vefat eder. Yekaterina eşinin ölümünden sonra neredeyse elli yıl daha yaşar. Küçük, ince huylu, yıkılmaz karaktere sahip

bir kadındır. Ömrü boyunca çok dindar yaşar, rahibe kıyafetlerine benzer siyah kıyafetler giyer.” (s. 20)

“Stalin’in ailesi Gorki’nin *Ayaktakımı Arasında* isimli eserinden bir aile gibidir. Mutsuzdur. Yıpratıcı derecede fakirdir, sürekli borç içindedir. Bazen komşuları çırpınan dikişçi kadına ve bakımsız çocuğa acır. Komşuların acıması Yosif’e olasılıkla babasından yediği dayaktan daha fazla zarar vermiştir. Zavallı Yekaterina’yı sefalet delirecek dereceye getirir. Saçı başı karmakarışık, ağlayıp sızlayarak, dua ederek, şarkı söyleyerek, kendi kendine konuşarak sokaklarda dolaştığını görürdük, diyor komşuları. Çocuk, küçük yaşta öğrenir yalnızlığın ne olduğunu.” (s. 21)

“Eve her zaman girip çıkan, aileyi iyi tanıyan Iremaşivili’nin anlattığına göre babası çocuğu intikam alırcasına, acımasızca, karanlık bir şevkle, kötülük yaptığını zerre kadar düşünmeden, anlamsız ve bomboş hayatına biraz olsun anlam kazandırmak için uzun uzun döverdi. Sonuç öngörülebiliyordu. Çocuk nefreti ve kin beslemeyi öğrendi. Herkesten çok babasına kin besledi. Zamanla bu kin tüm diğer babaları, diğer insanları kapsar oldu. ‘Onu ağlarken hiç görmedim’ diyor Iremaşivili. Doğru gözüküyor. Yediği dayaklar yüzünden çocuk zamanla hassasiyetini kaybetti, sonuçta da korkunç bir şekilde zulümden etkilenmez oldu. Yüzü ve vücudu kırbaç izleriyle kaplıydı, ama kesinlikle boyun eğmiyordu. Şu veya bu şekilde sağ kalacaktı, sağ kalabilmesi için babası gibi acımasız ve gaddar olması gerekiyordu. El kaldıracabilecek güçte değildi, zayıftı, ama inanılmaz güven ve küçümsemeyle donatılmıştı. Yediği dayaklar çocuğu da tıpkı babası gibi katılaştırmış ve kalpsizleştirmişti, diyor Iremaşivili.” (s. 22)

“Çocuğa kilise teselli olurdu. Zira orada ne döven ne aşağılayan ne de acıyan birisi vardı. Koroya, dini alaylara katılır, kilise şarkıları söyler, parlak, yanar döner giysiler giyerdi.

Din adamının yakınında kendini sırra yakın olduğunu his-sederdi. En erken arzusu papaz olmaktı. Annesi oğlunun kendisine hayır dualar edeceği günü bekler, çok sevinirdi. En büyük tesellisi annesiydi, oğlu için çabalıyor yalnız onun için yaşıyordu.”

“Annesi onu coşkuyla ve hararetle severdi.”

(Biyografların çoğuna göre, yıkıcı bir şekilde sahiplen-mek ve çocuğunun durumuna karşı gözlerini kapamak ço-cuğa olan sevgi olarak da tanımlanabiliyor.)

“Yedi yaşında çiçek hastalığına yakalanır, yara izleri ömrü boyunca çirkin görünmesine neden olur. Hastalığının ağır geçmiş olması gerekir, çünkü yara izleri hem büyük hem de çoktur. Hakimiyeti eline geçirdikten sonra sayısı binler olan fotoğraflarının rötuşlanması zorunlu olmuştur.

On yaşına geldiğinde çok daha ağır bir olay olur. Sibiryada sürgündeyken neden askere alınmadığını anlatırken bu du-ruma çok kısa değinir. Baldızı Anna Alliluyewa’ya anlattığı olayı, Alliluyewa hatıratında şöyle yazar:

‘Stalin’in sol dirseği çok deforme olmuştu, çarpıktı. Çocuk-ken yaralanmış. Enfeksiyon kapmış. Tedavi olmadığından kan zehirlenmesi olmuş. Stalin ölümden dönmüş.

Hayatımı kurtaranın ne olduğunu ben de bilmiyorum, de-mişti bize. ‘Ya bünyemin güçlü olması ya da köyün şifacı-sının sürdüğü merhem. Sonuçta iyileştim. Yaranın izleri kaldı.” (s. 23)

“Yaralanmanın sonucu Stalin’in sol kolu sağ koluna naza-ran sekiz santimetre kadar kısa kalmış ve sol elinin kaslarına hiçbir zaman tam hâkim olamamıştır. Fotoğraflarda da gö-rülür, dirseğine destek olması için zaman zaman çubuk ta-kılırdı. Çok iyi bir ortopedi uzmanı, Alliluyewa’nın anlattık-ları doğrultusunda ve fotoğraflardan yararlanarak Stalin’in

kolunda komplike kırık olduğu, kırık nedeniyle kemik iltihabı olduğu ve bunun sonucunda da elinin deformasyona uğramış olması gerektiği tanısı koymuştur. Eldeki deformasyonun, kırığın yanlış Volkmann kontrakturu nedeniyle oluştuğunu belirtmiştir.

Bu tanı doğal olarak teorik düşünceler sonrası konulmuştur. Stalin hakkında doktor raporları veya tanılar hiç yayımlanmamıştır, yakın zamanda yayımlanacağına dair işaret de yok. Bilinen sol kolun deformasyona uğradığı, sağ kolundaki gücün solda olmadığı, ağrıların olduğu ve bu durumdan ömür boyu rahatsız olduğudur.

Omzundaki kasılma ona tedavisi mümkün olmayan deformasyonu hatırlatır. Hiçbir zaman açmadığı sol eline bakması, diğer insanlar gibi olmadığını hatırlamasına neden olur. Kolundaki deformasyonu gizlemek için ciddi çaba harcamak zorunda kalır. Ancak çok uzun kollu bir palto giydiğinde deformasyonu gizleyebilir. Kolundaki deformasyon olasılıkla Stalin'in karakterinin oluşmasında önemli rol oynar.

Yaralanmanın nasıl olduğuna dair elimizde hiçbir ipucu yok. Babasının dayakları ile ilgili bir yaralanma olmuş olması mümkün." (s. 24)

Kötü muamele gören çocukların sol kolunda tedavi edilmemiş kırıklara sık rastlanır. Cepheden saldırdığı çocuğa vuracağı süpürge veya askıyı yetişkin sağ elinde tutar. Bu nedenle çocuğun *sol* kolu daha fazla tehlikeye maruz kalır. Stalin'in ailesi çok fakirdir, anne çalışmak zorundadır. Charlie Chaplin'in annesi de çok fakirdir. Hatta çocuğu yetimhaneye bırakmak zorunda kalmıştır. Ama sık sık çocuğu ziyaret etmiş, sevildiği güvenini ve başkası için önemli olduğu ve anlam taşıdığı hissini vermiştir. Sevildiği tecrübesi Chaplin'in bütün filmlerinde hissedilir. Açlığa, sefalet ve

bütün sıkıntılara rağmen duyguların yaşanacağı, göz yaşları, şefkat ve yaşam için bir alan vardır çocukluğunda.

Tıpkı Hitler gibi ölen üç çocuktan sonra dünyaya gelen Stalin'in yaşamında hep yalnızlık, sürekli tehdit, suskunluk ve suçluluk görülür. Hiç kimse yoktur onu zulüm ve kötü muameleden koruyan, suçlu değilsin diyen veya suçlu olmadığını gösteren. Çevresinde kaderini değiştirecek kimse yoktur. Gulag takım adalarındaki milyonlarca tutsak için de yoktur böyle bir merci veya merhamet. Haklarında bir karar olmadan ve nedensiz yere işkence edilmiş veya öldürülmüş ya da salıverilmişlerdir. Tüm olanlar her an bir saldırı olabileceğini düşünen, çevresinde herkesi kendine düşman gören bir zorbanın keyfine bağlıdır. Zira küçük yaşta zulüm gördüğünde çevresinde dünyadaki bütün insanların babası gibi kötü, tehlikeli, kestirilemez ve korkunç olmadığını gösterecek veya tecrübe etmesini sağlayacak kimse olmamıştır. Çocuğu sınırsız çaresizlikten kurtaracak bir el uzatılmazsa çaresizlik katılık ve merhametsizliğe dönüşebilir. Annenin hırs ve teşvikiyle çaresizlik, tecrübenin tüm elementlerini ve bastırılan sefalet ve ıstıraplarını dünya tarihine taşıyan büyük bir kariyere dönüşebilir. İşte o zaman milyonlarca insan nedenini bilmeden sürgün edilir veya gaz odalarına yürümek zorunda bırakılır. Zira çocukluğunda o da bilemez işkencenin nedenini. Peki biz daha ne kadar göz yumacağız bu saçma yürüyüşlere, nedenini *bilme* olanağımız varken?

6. İSHAK KURBAN MASASINI TERKEDERSE

Ana fikrimi dile getirecek uygun bir görselin önemli olacağı düşüncesiyle Du sollst nicht merken (Bilmemelisin) isimli kitabımın İngilizce basımına kapak resmi arıyordum. Leningrad ve Münih'teki varyasyonlarda babanın eliyle çocuğun bütün yüzünü kapattığı, görmesini, konuşmasını ve hatta nefes almasını engellediği İshak'ın kurban edilmesini tasvir eden Rembrandt resmini hatırladım. Kitabın ana fikirleri (çocuğun kurban edilmesi, dördüncü emir ve körlük mecburiyeti) Hz. İbrahim'in jestlerinde tek bir odak noktasında toplanıyor gibi geldi. Yayıncıma resmin bu bölümünü önermekte kararlıydım. Hz. İbrahim ve İshak'ı tasvir eden daha fazla resim bulmak düşüncesiyle resim arşivine gittim. Farklı ressamalar tarafından tasvir edilen otuz resim vardı, hayretle hepsine baktım.

Daha önce gördüğüm iki Rembrandt tasvirinde Hz. İbrahim sol eliyle oğlunun başını tutuyor, sağ eliyle bıçağı kaldırıyor ama bakışları oğluna değil, sanki görevini doğru yerine getirip getirmediğini Tanrı'dan sormak ister gibi yukarıya dönük. Önce bunun Rembrandt yorumu olduğunu, başka resimlerin de olması gerektiğini düşünmüştüm, ama yanılmışım, yok. Görebildiğim bütün tasvirlerde Hz. İbrahim'in ya yüzü ya başı ya da vücudunun tamamı oğluna değil, yukarıya dönük. Çocuğu kurban etmekle yalnız elleri meşgul. Resimleri izlerken yetişkin adamın gücünün doruğunda

*Rembrandt van Rijn: Die Opferung Isaaks
(Archiv für Kunst und Geschichte, Berlin)*

olduğunu, çocuğun yatmış, babası tarafından katledilmeyi beklediğini düşündüm. Çocuk bazı resimlerde sakin, itaatkâr. Tek bir resimde ağlarken tasvir edilmiş, fakat hiçbir resimde itiraz veya isyan yok. Resimlerin hiçbirisinde İshak'ın gözlerinden "niye?" sorusunu okumak mümkün değil: Örneğin "Baba beni niye öldürüyorsun, hayatım senin için niye

önemsiz? Yüzüme niye bakmıyorsun, niye anlatmıyorsun bana ne olduğunu? Bunu bana nasıl yaparsın? Seni seviyorum, sana güvenim vardı, benimle niye konuşmuyorsun? Ben ne yaptım? Bunu niye hakkettim?” gibi sorular.

Bu sorular ancak kendini aynı haklara sahip hisseden, yüz yüze gelebileceği, gözüne bakabileceği birisi tarafından sorulabilir. Babasının eliyle görmesi, konuşması ve nefes alması engellenen, elleri bağlı, kurban masasına yatırılmış, kesilmeyi bekleyen birisi bu soruyu nasıl sorabilir? Bu insan nesneleştirilmiştir. Kurban edilme kaderi onu insan olmaktan çıkarmıştır, artık soru sorma hakkı yoktur. İçinde korkudan başka bir şey olmadığından soruları içinde dilsel forma dökme olanağından yoksundur.

Resim arşivinde oturmuş resimlere bakıyordum. Resimlerde aniden bugünkü durumumuzun tasvir edildiğini gördüm. Durmadan usanmadan bir sonraki nesli imha etmek için silah üretiliyor. Ürettikleri silahlarla servetini büyütüp zenginleşen, prestijlerini arttıran ve güç sahibi olanlar bu sonucunu düşünmezler. Tıpkı Hz. İbrahim gibi ellerinin ne yaptığını görmezler. Tek gayeleri, kendi hislerini yok ederek yukarının beklentilerini yerine getirmektir. Çocukluklarında hissetme yeteneğini kaybeden bu insanlar baba olduklarında nasıl geri dönebilsinler ki? Artık vakit geçtir. Ruhları katılaşmış ve uyum sağlamıştır, soru sormayı ve sorulana duymayı unutmuşlardır. Çabalarının tek amacı, çocukları öyle bir duruma gelsin ki görme ve duyma yetenekleri yok olsun. Yeni bir savaş durumudur bu.

Seferberlikle birlikte genç neslin tüm soruları susar. Devletin kararlarından kuşku duymak bile vatana ihanet sayılır. Alternatif üretme düşünceleri ve tartışmalar bir anda sönür. Tek bir pratik soru kalır geriye: Bu savaş nasıl kazanılır,

nasıl sağ kalınır bu savaşta? Bu aşamada genç nesil savaşın uzun süredir yaşlı erkekler tarafından hazırlandığını unuttur; yürüyüşe geçer, marşlar söyler, öldürür veya kendilerini öldürtür, olağanüstü yüksek bir görevi yerine getirdiklerini zanneder. Gerçekten de bu eylem devletin çok önemli gördüğü üstün bir görevdir, gençlere liyakat nişanı verilir. Fakat ruhları, kişiliklerinin çocukça, canlı, hissedebilen kısmı en ciddi pasifliğe mahkûm olur. Bütün kurban merasimlerinde tasvir edildiği gibi İshak bu ruha eşittir: Elleri ve gözleri bağlı, çok doğalmış gibi babası tarafından boğazının kesilmesini beklemesi (benim İncil çevirime göre gerçekten “kesme” kelimesi kullanılmıştır).

Baba da sormaz. Çocuğu kendisine nasıl itaat ediyorsa baba da Tanrısâl emre itaat eder. İtaatinin çocuğuna sevgisi dediği şeyden daha ağır bastığını kanıtlaması gerekir. Eylemini gerçekleştirmekle sorular söner. Tanrıdan merhamet dilemez, alternatif aramaz. Tanrı kendisine emrettiği veya kendisinden beklediği için son anda melek müdahale etmiş olsa çocuğunun katili olacaktır. Görme imkânım olan resimlerin hiç birisinde Hz. İbrahim’in yüzünde ıstırap, kararsızlık, arama, soru sorma veya durumunun trajikliğinin bilincinde olduğu görülüyor. Rembrandt dahil, ressamların hepsi de Hz. İbrahim’i, görevini doğru yerine getirmeye özen gösteren, Tanrı’nın itaat aracı olarak tasvir etmiş.

Aslında istediğini yapan inatçı ve heterojen ressamlardan hiçbirisinin dramatik olaya kendi damgasını vurmadığı ilk bakışta şaşırtıcı. Resimlerde giysilerin, renklerin, olay yerinin tasvirinin, vücutların duruşunun değişmesi görülüyor, ama olayın psikolojik içeriğinin benzerliği dikkat çekici. Ressamların hepsinin Eski Ahit anlatımına uydukları düşünülebilir. Ama yine de niçin sorusunu sormak

gerek. Ressamın psikolojisinde olayın veya İncil metninin doğallığına karşı kuşku uyandıran hiç mi yer yoktur? Bütün ressamlar metnin geçerliliğini niçin yaşayıp kabullendiler? Verebileceğim tek yanıt şu: Bu durum varoluşumuzun temelinin sembolik tasviridir. İnsanların çoğu bunu çocukluğunun ilk yıllarında öğrenmişlerdir ve bunu bilmek öylesine acıdır ki, sürüp gitmesi ancak bilinçsizlikle mümkündür. Çocuğun kurban edilmesi bilinci içimizin derinliklerine öylesine kök salmıştır ki, Hz. İbrahim ve İshak olayının inanılmazlığı, görüldüğü kadarıyla, şimdiye kadar bu nedenle dikkat çekmemiştir. Yeni bir doğal yasanın meşruiyeti gibidir. Sözü edilen meşruiyet atom savaşı gibi büyük bir tehlikeye yol açıyorsa, bunu doğal yasa olarak kabullenmemek, sorgulamak gerek. Yaşamayı itaatten çok seviyor, babalarımızın itaati ve eleştiriden yoksunluğu nedeniyle ölmek istemiyorsak, İshak gibi gözleri kapalı, elleri bağlı, babalarımızın atalarının arzusunu yerine getirmeleri için daha fazla bekleyemeyiz.

Ama nasıl değiştirilebilir binlerce yıldır sürüp gelen durum? Savaşa gitmemek için gençler yaşlıları öldürse değişir mi? Önlenmek istenen savaş o zaman öne alınmış olmaz mı? O zaman eski durum yeniden stabilize olmuş olmaz mı? Hz. İbrahim'in bıçağı İshak'ın eline geçmez, yaşlı adam genç adamın kurbanı olmaz mı?

Peki ama İshak bıçağı alır, bütün gücünü kullanarak ellerini kurtarır, yüzünün Hz. İbrahim'in eliyle kapatılmasına son verirse ne olur? Durum işte o zaman değişir. Kurbanlık koyun gibi yatmaz, gözlerini kullanır, babasının yüzüne bakar, babasının nasıl birisi olduğunu görür: Babasının anlaşılması imkânsız bir emri yerine getirmek için titreyerek bekleyen birisi olduğunu idrak eder. İshak'ın ağzı ve burnu

serbest kalır, derin nefes alabilir ve sesini kullanabilir. Konuşabilir, soru sorabilir ve Hz. İbrahim'in sol eli oğlunun görmesini ve konuşmasını engelleyemez olur. Hz. İbrahim oğluyla diyaloga geçmek zorunda kalır. Belki işte o zaman oğlunda, bir zamanlar soru sormasına izin verilmeyen kendisini görür.

Sahne değişip İshak doğal kurbanlık rolünden kurtulduğunda yüzleşme artık kaçınılmaz olur. Geleneksel örnekleri olmasa da bu yüzleşme, belki her şeye rağmen veya o nedenle hepimiz için bir şans olur. İshak soracaktır: "Beni niçin öldürmek istiyorsun baba?" Yanıt: "Tanrının emri! – Tanrı kim?" diye soracaktır çocuk. "En ulu ve en merhametli babamız, emirlerine uymak zorundayız." yanıtını verecektir Hz. İbrahim. "Bu emirleri icra etmek sana acı vermiyor mu?" diye soracaktır İshak. "Tanrı emir verdiğiğinde hissettiklerimi sorma hakkım yoktur." olacaktır Hz. İbrahim'in yanıtı. "Hislerini dinlemeden emirlere itaat ettiğine göre sen kimsin o zaman? Bunu senden isteyen ve bekleyen Tanrı kimdir?" olacaktır İshak'ın sorusu. Belki geç kalmıştır Hz. İbrahim, belki oğlunun verdiği yaşam mesajını anlayamayacak kadar yaşlıdır ve şöyle diyebilir: "Kes sesini, sen anlamazsın!" Veya kendini sorulara açar. Zira bu sorular yıllardır kendine sormak istediği ama bastırdığı için bir türlü soramadığı sorulardır. İshak babasının çehresini görmek ve katlanmakta kararlı olduğundan gözlerini kapamak istemediği için ilk durumda da yüzleşme fiyasko ile sonuçlanmak zorunda değildir. Kendini güçlü, bilge baba hayaline kaptırmamak için İshak ellerini tekrar bağlatmak ve gözlerini kapattırmak istemez, babasının gerçek yüzüne bakma cesaretini gösterir, babasının "Kes sesini!" demesine direnebilir susmazsa yüzleşme yine olur. İşte o zaman gençler, bilge

baba imajını yaşatmak için savaşta ölmek zorunda kalmazlar. Babalarının bıkmadan usanmadan, inatla ve düşünmeden silah sistemleri hayata geçirdiklerini görür, sistemin kendilerini değil, çocuklarını imha edeceğini düşündüklerini idrak ederse bu gençler işte o zaman kurbanlık koyun gibi yatıp kurban edilmeyi beklemezler. Buna itiraz edebilmenin önkoşulu kuşkusuz, “Bilmemelisin!” emrine artık uymak istememektir.

Bu adımı atmanın neden bu kadar zor olduğunu emir zaten kendisi açıklar. Her şeye rağmen değişimin önkoşulu karardır. Hz. İbrahim’e tazminat veya ödül verecek meleği beklemezsek kaderimizi değiştirebiliriz. İshak’ın kurbanlık rolünü kabullenmeyen insanlar giderek çoğalıyor. Hz. İbrahim’in rolünü kabullenmeyen insanlar da vardır olasılıkla. Hayata karşı olmaları nedeniyle saçma gördükleri emirlere uymak istemeyenler vardır. Sorabilme yeteneğine sahip olmak, saçmalıklara itaat etmemek yeni bir düşüncenin başlangıcı, yaşamaya “Evet” ölüme “Hayır” inancımıza gerçek ikna gücü verebilir. Zira İshak sorularıyla, idrakiyle, öldürülmeye itirazıyla yalnız kendi hayatını kurtarmış olmaz, düşünmeden çocuğunun katili olma alın yazısından babasını da kurtarmış olur.

7. İMPARATORUN YENİ GİYSİLERİ

Yetişkin çocukların anne babalarıyla tartışma olanağını ima etmek amacıyla önceki metinde İshak'ın kurban olayının İncil anlatımını seçmiştim. Fakat kanaatimce sahnenin sembolik içeriği baba oğul ilişkisiyle kısıtlı değil. Hz. İbrahim'in davranışıyla ilgili söylenenler anneler için de geçerli. İshak tabii ki kızların da sembolü. Hem babalar hem de anneler kızlarının yalnız hareket kabiliyetini kısıtlamakla kalmıyor, görmelerini, konuşmalarını ve nefes almalarını da engelleyebiliyor.

Günümüz dünyasının içinde bulunduğu durumdan sadece erkeklerin suçlu olduğu iddiası kötülüğün üretilmesini, imha hırsını ve sapıklığı açıklamaya ve bunlara karşı mücadeleye yetmez. Kadınların öcüleştirmenin de açıklamaya ve mücadeleye bir katkısı olmaz. Her iki cins de ezelden beri bu üretime katkı sağlamıştır. Hem anneler hem de babalar çocukların cezalandırılmasını görev bilir, yetiştirme hırsı ve diğer arzularını çocukların yardımıyla tatmin etmeyi gayet normal görürler. Kendisine kötü muamelede bulunan kişiye karşı çocuğun her türlü agresif tepkisi bastırılır. Bu bastırılışla çocuğun yetişkinlikteki yıkıcı davranışının temeli atılmış olur. Ama çocuğa yapılan işkenceye karşı denge kurulduğu hissini veren aileler de olmuştur mutlaka. Her şeyden önce yardım elini uzatan tanıkların da bulunması gerekir: çocuğu cezalandırma görevi olmayan, çocukluklarında sevgi

tecrübesi edinen ve cezalandırmayı sevgi olarak kamufle edebilen dadıların, hizmetçilerin, halaların, teyzelerin, amcaların, dayıların, kardeşlerin, nine ve dedelerin olması. Böyle olmasa insanlık çoktan yok olurdu. Diğer taraftan ise sevebilme yeteneğine sahip daha fazla anne ve babalar olsa, dünyamız daha farklı, daha insani olurdu. Çocukluklarında sevgi tecrübesi edinen insanlar sevginin ne olduğunu daha iyi idrak eder, aslında hapisane, toplama kampı, soğuk hava depoları, kozmetik salonları veya doping satış yerlerini biyografların anne sevgisi olarak yazmaları düşünülemezdi. Ama günümüz biyografların çoğuna göre Stalin ve Hitler'in "çocuklarını seven" anneleri varmış. Çocuğun cezalandırılmasını sevginin kanıtı olarak görmek, meyvesini sonra veren karışıklığa neden olur. Bu çocuklar yetişkinliklerinde politikayla meşgul olduklarında tecrübe edindikleri imha hırsını sürdürür ve bunu tıpkı çocukluklarında annelerinin yaptığı gibi, rolleri gereği iyilik olarak kamufle ederler. Hem Stalin hem de Hitler güya iyilikten başka bir şey düşünmezlerdi. Katletmek onlara göre amaca ulaşmak için zorunlu araçtı. Her ikisi de bu ideolojiyi *ebeveynlerinden* öğrenmişlerdi. Öyle olmasa anne babadan biri yardım eden tanık olarak ortaya çıkar, çocuğu diğerinin gaddarlığından ve sevgi göstermemesine karşı korurdu. Bu çocuklar daha sonra barbar olmazlardı. (krş. A. Miller 1988b, II, 2).

Savaş araçları erkekler tarafından düşünülüp üretilmekle beraber, kafa karışıklıkları eğitimlerinin ve maruz kaldıkları pratiğin sonucudur. Bu pratikleri geçmiş nesillerin erkeklerine ve kadınlarına yüklemek gerekir. Annenin çocuk üzerindeki mutlak hakimiyeti sınırsızdır. Bunun için herhangi bir kalifikasyon veya formasyon istenmez. Bu nedenle denetimsiz uygulanan hakimiyeti daha iyi irdelemek, idrak

etmek ve hakimiyetin gelecek için tehlikesini edinilen bilgiler doğrultusunda minimize etmek zorunludur.

Bu anlayıştan yola çıkarak aşağıdaki düşünceler yazıldı. Olayda bir adam, yani imparator, bihaber ebeveynlerin sembolü olması nedeniyle hem çaresiz hem de tehlikeli roldedir.

Evvel zaman içinde yaşayan bir imparator giyinip kuşanmayı çok seven birisiymiş, öyle severmiş ki tüm parasını yeni elbiseler için harcarmış. Sadece yeni giysilerini göstermek için askerleriyle görüşür, tiyatroya gider hatta ormana dahi o nedenle gidermiş. Günün her saatinde değişik elbiseler giyermiş. İmparatorlukta adet olduğu üzere hep divanda denilirmiş: “İmparator elbise dolabında!” yerine.

Yaşadığı büyük şehirde çok eğlenilirmiş. Her gün yeni dostlar gelirmiş. Günün birinde yabancı iki adam gelmiş. Dokumacı olduklarını, hayal edilebilecek en güzel kumaşları dokuduklarını söylemişler. Sadece dokudukları kumaşların renkleri ve desenleri değil, dokudukları kumaşlardan diktikleri giysiler de olağanüstü güzelmiş, ama ne garipse ki giysiler makamına layık olmayan veya fazlasıyla aptal olanlar tarafından görülmezmiş.

Muhteşem giysiler, diye düşünmüş İmparator. Onları giydiğimde ülkemde kimlerin makamına layık olmadığını görürüm. Akıllıları aptallardan ayırabilirim. Derhal dokumaya başlansın! İşe başlasınlar diye çok para vermiş.

Düzenbazlar iki dokuma tezgâhı kurmuş, çalışıyormuş gibi yaparlarmış. Ama dokuma tezgahında dokunan hiçbir şey yokmuş. En iyi ipek iplik, altın istemişler. Verilenleri kendi ceplerine indirmişler. Gece yarısına kadar boş tezgahların önünde oturur, çalışıyormuş gibi yaparlarmış. Bir bakayım bakalım, ne kadar dokudular demiş kendi kendine imparator. Demiş ama biraz da şaşırmış, her aptal veya makamına layık olmayan giysileri göremezse diye düşünmüş.

Kendisi için bir sorun olmadığını düşünmüş. Ama yine de başka birisini göndereyim o baksın ne yapmışlar şimdiye kadar, demiş. Şehirde ne kadar insan varsa giysilerin etkisini merak edermiş. Halk hangi komşusunun kötü ve aptal olduğunu görmek için meraktan çatlıyormuş.

İmparatorun aklına yaşlı vezirini göndermek gelmiş. Durumun ne olduğunu en iyi o bilir. İşini onun kadar iyi, onun kadar layıkıyla yapan kimse yok demiş.

İyi niyetli yaşlı vezir dokumacıların yanına gitmiş. Sahtekâr dokumacılar boş tezgahların önünde oturmuş, çalışıyormuş gibi yapmışlar. Aman ya rabbim, demiş yaşlı vezir, ben hiçbir şey göremiyorum, diye düşünmüş ama bir şey söylememiş.

Düzenbaz dokumacılar yaklaşmasını rica etmiş, ne şahane desenler ne muhteşem renkler değil mi? Boş tezgâhları göstermişler. Yaşlı vezir gözlerini iyice açmış, yine bir şey görememiş. Aman Tanrım, yoksa ben aptal mıyım demiş kendi kendine. Hayır olamaz, bunu kimse bilmemeli. Makamıma layık değil miyim? Olamaz, bir şey göremediğimi kimseye söyleyemem!

Dokumacılardan biri, “Hiçbir şey söylemiyorsunuz yoksa beğenmediniz mi?” diye sormuş. Vezir, “Ah, çok güzel, çok şahane demiş!” gözlüğünün üstünden bakan vezir. “Bu desen, bu renkler! - İmparatora çok çok hoşuma gittiğini, çok beğendiğimi söylerim!”

“Teşekkür ederiz!” demiş terziler, renklerin ve desenlerin adını söylemiş, anlatmışlar. İmparatora söylenenleri aynen iletmek için vezir çok dikkatli dinlemiş. Gitmiş imparatora aynısı söylemiş.

Adamlar: Gördüğünüz gibi bu elbise henüz bitmedi. Daha çok ipek ve altın gerekiyor efendim.” demişler. Aldıklarını yine ceplerine indirmişler. Tezgâhta tek iplik yokmuş ama çalışıyor gibi yapmışlar.

İmparator sonra çok güvendiği başka bir adamını göndermiş, terzilerin işlerini bitirip bitirmediğini öğrenmek için. Adamın başına da vezirin başına gelenler gelmiş. Bakmış, gözlerini açmış, dikkatli bakmış, ama bir şey görememiş, tezgahlar boşmuş.

“Ne güzel kumaş, değil mi?” demiş adamlar, olmayan kumaşı, desenleri övmüşler.

Ben aptal değilim, ama demek makamıma layık değilim diye düşünmüş adam. Bunu kimse bilmemeli.

Görmediği şeyleri övmüş, muhteşem renkler, çok güzel desen demiş, sevincini anlatmış.

İmparatorun huzuruna çıkınca kumaşları övmüş. Bilemezsiniz ne kadar güzel demiş. Ne şahane.

Şehir halkı kumaşlardan başka bir şey konuşmuyormuş. İmparator kumaşları tezgâhta kendi gözüyle görmek istemiş.

Yaşlı vezirini ve diğer adamı da yanına alan imparator mahiyetinde büyük bir kalabalıkla kurnaz terzilerin yana gider. Terziler boş tezgahlarda canla başla kumaş dokuyorlarmış.

Yaşlı vezir ve diğer adam, herkesin göreceğinden emin, imparatora “Ne kadar güzel kumaşlar, değil mi? Haşmetlimiz renkleri ve desenleri görmek istiyorlar!” demişler boş tezgâhları göstererek. Bu da ne? demiş imparator içinden. Ben bir şey görmüyorum! Felaket! Aptal mıyım? Yoksa imparator olmaya layık değil miyim? Olamaz, böyle korkunç bir şey olamaz! “Ah, ne güzel, ne muhteşem. Bravo, aferin size!” demiş imparator boş tezgâhları göstererek. Başıyla da onaylamış. Tabii ki bir şey görmediğini söylememiş. Mahiyetindekiler sağa bakmış, sola bakmış ama bir şey görememişler. İmparator gibi onlar da övmüşler. “Ah, ne güzel, ne muhteşem kumaşlar!” Bir dahaki törende giymesini önermişler imparatora. “Şahane, muhteşem, haşmetlimiz!” demişler. Herkes mutlu olmuş, kumaşların güzelliği dilden

dile dolaşmaya başlamış. İmparator hilekâr dolandırıcılara şövalye unvanı vermiş, soylular mertebesine yükseltmiş.

Törenden önceki gece terziler bütün gece uyumamış, mumlar yakmışlar. Halk onların acele ettiklerini, giysileri törene yetiştirmeye çalıştıklarını düşünmüş. Kumaşları boş tezgahlardan alıyor gibi yapıyor, kocaman makaslarla havayı keşiyorlarmış. Kumaşları dikiyorlarmış gibi yapmışlar ve sonunda: “Bakın işte, giysiler bitti!” demişler.

İmparator en iyi adamlarıyla gelmiş düzenbaz terzilerin yanına. Terziler kollarının birini kaldırıp elbise tutuyor yapıyorlarmış. “Efendimiz bunlar alt tarafın giysileri, bunlar üst tarafın, bu da paltonuz.” Dil dökmüş, olmayan elbiseleri övmüşler. “Örümcek ağı kadar hafif! Sanki vücudunuzda hiçbir şey yokmuş gibi zannedersiniz, kumaşların özelliği bu.” demişler. İmparatorun adamları olmayan giysileri evet, diye tasdik etmişler.

“Efendimiz hazretleri, giysilerinizi çıkarır mısınız, lütfen?” demiş düzenbaz terziler. “Efendimiz hazretlerine yeni elbiseleri büyük aynanın önünde giydirelim.” İmparator soyunmuş, bütün giysilerini çıkarmış. Terziler el kol hareketleriyle imparatora yeni giysiler veriyormuş gibi yapıyorlarmış. İmparatorun belini tutup beline bir şey tutuşturuyormuş gibi yapıyorlarmış. İmparator yerde sürünen kuyruk, diye düşünmüş, onu tutuşturuyorlar. İmparator aynanın önünde sağa sola dönerken terziler, “Aman Tanrım, ne yakıştı, ne yakıştı! Bu ne desen, bu ne güzel elbise. Eşi bulunmaz giysiler!” diyorlarmış.

Kuyruğu taşıyacak uşaklar elleriyle kuyruğu taşıyorlarmış gibi yapıyorlarmış. Bir şey görmediklerini, tutmadıklarını kimseye söylemiyorlarmış.

İmparator tacıyla törene çıkmış. Sokaklara dökülen halk, pencerelerden bakanlar, “Ne muhteşem imparatorumuzun

giysileri, o kuyruk, ne kuyruk, eşsiz! Ne yakışmış!” diyorlarmış. Hiç kimse bir şey görmediğini, makamına layık olmadığını başkasının anlamasını istemiyormuş. Ya da aptal olduğunu başkasının bilmesini istemiyormuş. İmparatorun hiçbir elbisesi bu kadar alkışlanmamış.

“Aaa, imparator çıplak!” Küçük bir çocukmuş bunu söyleyen. “Şu masum sabiyi dinleyin.” demiş çocuğun babası. Halk başlamış imparatorun çıplak olduğunu fısıldamaya.

“İmparator çıplak!” demiş bir başka küçük çocuk, “imparator çıplak.”

Sonra başlamış halk bağırmaya: “İmparator çıplak!” İmparator duymuş, içinden galiba halk haklı diye geçirmiş, ama törenin sonuna kadar dayanmaya karar vermiş kendi kendine. Daha gururlu, daha kibirli görünmeye başlamış. Uşakları olmayan kuyruğu taşıyorlarmış.

Tecrübeleri nedeniyle yaşlıların hayatı daha iyi bildikleri inancı öylesine erken yaşta öğretilmiştir ki, bunun böyle olmadığını bildiğimiz halde bu inanca tutunmayı sürdürürüz. Tabii ki yaşlı zanaatkarların mesleklerinde tecrübesi daha çok, yaşlı bilim insanlarının “bilgisi” olasılıkla daha fazladır. Fakat bunun yaşamsal bilgelikle pek fazla alakası yoktur. Yine de insanlar hayat hakkında yaşlılardan bir şeyler öğrenebileceklerini umut ederler. Zira yaşlı olmaları nedeniyle daha fazla tecrübeye sahip oldukları düşünülür. Bu nedenle anne baba çoktan vefat ettiği halde rahip, psikoterapist, guru, filozof ve yazar gibi sembol figürler ziyaret edilir, onlara danışılır. Yaşlıların, hele bir de meşhurlarsa, daha iyi bildikleri düşünülür, öğütlerine uyulur. Söylenenler, öğretileri, anlattıkları ahlak kuralları doğru olmasa bu kadar tanınmaz, bu kadar çok insan tarafından önemli bulunmazlardı, denilir.

*Monika Laim Gruber: Bilder zu Hans Christian Andersen Mrchen
"Des Kaisers neue Kleider", Artemis Verlag (©Monika Laimgruber).*

Gerçekten de böyledir. Çünkü guru ve müritleri farklı kültürden de olsalar, hepsinin ortak yönü çocukluk tecrübelerinin bastırılması ve unutulmasıdır. Tüm eğitim sistemlerinde, kültürlerde ve dinlerde tabulaştırılmıştır. Şimdiye kadar kimse farkına varmamıştır. Çünkü iyi ve doğru olduğuna binlerce yıldan beri inanılanı çocukluk tecrübelerinden hareketle sorgulayan bilimsel çalışmalar, ancak İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra yayımlanmaya başladı. Öncelikle hospitalizmi keşfeden René Spitz'i, küçük çocuğun terk edilmesi

ve sonuçları üzerine yazan Bowlby'i, çocukluk öyküsü yazılarının sahibi Lloyd deMause'u, yeni doğan bebeğin hislerini keşfeden Frédérick Leboyer'i ve çocuklukta bastırılan hislerin ömür boyu etkili olduğunu kanıtlayan çığlık terapistlerini anmak isterim.

Günümüzde hâlâ birçok jinekolog az müdahaleli evde doğumun tehlikesine işaret eder. Bu sadece modası geçmiş öğrenimleri ve hastanenin gereklerinden değil, algılama yeteneklerinin körelmesinden kaynaklanır. Doğum travmalarını olasılıkla doğdukları saatte veya daha sonra bastırıp yok etmeleri nedeniyle yeni doğan çocuğun doğumda hissettiklerinin idrakinin önkoşulundan yoksundurlar. Cığerleri işlevini yerine getirmeye başladığından yürekler acısı çığlık atan çocuğa bakar ve gülümseyerek anneye *her şey yolunda* derler. Hislerin insan organizmasındaki rolü konusunda bilinen gerçeklerden bu doktorlar nasibini almamış olsa gerek. Yapılan veya yapılmayan tecrübenin değeri hakkında yaşlılığın hiçbir şey ifade etmediğinin anlaşılmasına yukarıdaki örnek yardımcı olur. Son zamanlarda milyonlarca kadın hastanelerde doğum yapmış, yeni doğan nazik varlığın işkenceye maruz bırakıldığı hazır bulunanlardan tek bir kişinin dahi dikkatini çekmemiştir. Ebenin veya jinekoloğun zor yola girip kendi doğumuna ilişkin vücudunda ve ruhunda gizli duran bilgileri hislerinin yardımıyla keşfetmesi, bastırılmış acılarını hissetmesi, en doğal olanı aniden ilk kez hissetmesi, yeni doğan bebeğin doğum odasındaki acıların ifadesi çığlığın dikkat çekmesine yeterdi (krş. F. Leboyer 1981).

Bu çok basit gerçeği algılamak için çocukluğumuzda geliştirdiğimiz engeli kaldırmak gerekir. Elimizden geldiğince kendimizi tahammül edemeyeceğimiz şeyden korumamız

gerekir, bu bizim hakkımız. Peki apaçık görünen fenomene kaşı bu prosedür gözümüzü kör ederse ne yapacağız?

Kısa süreden beri bilgisayar yardımıyla bebeklerin doğdukları andan itibaren öğrenmeye başladıkları saptanıyor. Bilim insanları bu bilgiden büyülenmiş olsa gerek. Yeni doğanların hangi konularda etkin olduklarını öğrenmeye büyük çaba harcıyorlar. Fakat bu çocukların hislerinin olduğu ve yaralanmalarının doğum öncesi bir öyküsünün olduğu ve çocuğun geleceğini belirlediği gerçeğine bilim insanlarını ikna etmek henüz mümkün değil. Yeni doğan bebeğin organlarının fonksiyonu ölçülebiliyor, davranışları gözlemlenebiliyor, etkileşimleri bilgisayarda değerlendirilebiliyor, fakat bebeğin hisleri göz ardı ediliyor; o anda hazır bulunan yetişkinler kendi çocukluk hislerine ulaşamadıkları müddetçe anlaşılması da mümkün olmaz.

Çocukluklarında gerçek hislerini görgü kurallarına kurban etmeyi öğrenen, kurban ettiklerinde gururlanan yaşlıların bilgeliği nedir peki? Hissetmeleri yasaklandığından yaşamsal olgu ve verileri algılamaktan ve ders çıkarmaktan yoksunlar. Bize bu insanlar ne verebilirler? İyi ve işe yarar olduğunu düşünür, çocukluklarında ebeveynlerinden öğrendikleri prensipleri olduğu gibi genç nesillere aktarırlar. Hissetmeleri ve algılamalarını imha eden prensiplerdir aktardıkları. Hissetme ve hislerini paylaşma yeteneğinden yoksun bu insanların tembihleri ve vaaz ettikleri ahlak neye yarar ki? Aynı şeyi paylaşmaları nedeniyle olsa olsa saçma davranışlara neden olur.

Politikacılar Hristiyan olduklarını böyle belirtir, aynı zamanda da *Hiroşima'ya atılan atom bombasından beş milyon defa daha güçlü* silah üretiminden yanadırlar. Bu tür politikacılar hissetmenin ne olduğunu çoktan unutmuş, saçma bir silahsızlanmanın zorunluluğunu savunurlar. Böylesi bir

sistemde defalarca Hiroşima faciası planlarlar, her pazar kilisede dua ederler. Yaşlarının yetmişi geçmesi yetmiyormuş gibi, kırk beş yıl önce savaşa katılmaları nedeniyle tecrübeleri olduğundan dem vurup dünyamızın kaderi için sorumluluk taşıma hakkını kendilerinde görürler. Ama kırk beş yıl önce olanın beklentimizle uzaktan yakından ilişkisi yoktur. Savaş tecrübeleri ve çocukluklarında hislerini öldüren bilge insanların bize pek fazla faydası olamaz.

Bizi faciadan kurtaracak kişinin gökyüzüne bakan, ne yaptığını bilmeyen ihtiyar Hz. İbrahim'in olamayacağını, *olasılıkla*, hissetme yeteneğini tamamen yitirmemiş, yeteneği sayesinde atom savaşını hazırlamanın anlamını hayal edebilecek İshak olabileceğini umut edebiliriz. İshak babasının akıl almaz davranışı karşısında dehşete düşer, öfkesini hissederek bastırmaz veya yaşarsa, işte o zaman babasının ömrü boyunca idrak edemediğini idrak edebilir. Doğru ilintileri kurmaya, çevremizde olup bitenleri görmeye, yaşlılığın bilgelik olduğu hayalinden vazgeçmeye hislerimizin tecrübesi sağlar. Ağrılı bu tecrübedir gözlerini açtıran, İshak'ı kurbanlıktan özneye dönüştürüp eyleme geçmesini sağlayan. Hissetmeyen tecrübelerden öğrenemez. Yanılgıları apaçık ortada duran babaların bilgeliğini devralır ve uygular. Örneğin, "Kırbacını kullanmayan oğluna kin besler."* Ve ömür boyu belirleyici tecrübelerden kaçır. Zira kendini ıstıraptan, başka bir deyişle gerçekten korumak zorundadır. Babasını asla sorgulamaz, karşı gelmez, saçları kar gibi beyazlaştığında dahi itaatkâr çocuk kalır.

Peki nereye çıkar bu itaatkarlık? Tanrı'nın isteğini yerine getirip sadakatini kanıtlayabilmek adına Hz. İbrahim'in oğlunu öldürmesine. Yaşlı birçok insanın vicdanı sızlamadan atom savaşı hazırlamasına. Pişmanlık duymadan, kurbanlarının

* İncilde devamı şöyle: ama seven (terbiye etmek için) erken döver. ç.n.

istirabını tasavvur etmeden ve vicdan azabı çekmeden hislerini çocukluğunda çoktan öldürmüş, bu arada fırsattan istifade ebeveynlerinin öldürme prensibini öğrenmişlerdir bunlar. Tasavvur edebilme yeteneğinden yoksunluklarını, bilgisizliklerini ve bihaber oluşlarını uzun süre hoş görmüş, şöyle düşünmüştük: “Çünkü ne yaptıklarını bilmiyorlar.”* İshak gibi kurban masasında yatan biz olduğumuz, atom savaşının ne anlama geldiğini tasavvur yeteneğimizi tamamen yitirmedigimiz halde hâlâ hoş görebilir miyiz? Günümüz İshaklarının, hisseden genç kızlar ve erkeklerin, kurban masasından kalkmak, savaş planlayan babalarının psikolojik realitesiyle hesaplaşmaktan başka yolu yoktur.

İshak'ın üstünlüğü, kurbanlık koyun rolünden kurtulup *durumunu* ve gereksinimlerini bilebilmeyi *tecrübe* etmesine bağlıdır. Anlamı şudur: İtaatkarlığım nedeniyle ölmek istemiyorum, başkalarını da öldürmek istemiyorum. İster maharetle paketlenmiş ister tehditlerle olsun, saçma emirlere boyun eğmeyeceğim. İtaatimden kimin çıkarı olduğuna dikkat etmeye, gözlerimi bağlatmamaya artık hazırım. Babalarımızın savaş oyunlarını tekrar etmemenin bir yolu olması gerek ve bu yolu aramak zorundayız. Örneklerimiz olmadan aramak zorundayız, zira atom imha tehdidiyle karşı karşıya olan durumumuzun örneği yok. Başkalarını katletmeden yaşayabileceğimiz dünya yaratma arzumuzu, kendi tecrübemize ve yalnız ve ancak buna dayanmak zorundayız. Bu arzumuzu sadık kalmak istediğimizden iyi bakıp iyi irdelemeye hazırız. Bizlere naif pasifistler diyenlerin psikolojik coğrafyalarına iyi bakmaya hazırız. Mantıklarının kaynağını araştırmaya, bugün hâlâ bizim için geçerli olup olmadığına bakmaya hazırız. Andersen masalında çocuğun “Ama imparatorun giysisi yok ki!” demesi insanları kitlesel

* İncilde şöyle: Tanrım onları affet, çünkü ne yaptıklarını bilmiyorlar. ç.n.

hipnozdan uyuracak, algılama ve hissetme yeteneğini verecek, otoritelerin yarattığı zihin karışıklığından kurtaracak, hükmedenlerin ve kitlelerin yuvarlandığı amansız boşluğu gösterecektir. Çocuğun tek bir cümlesiyle gerçekleşir tüm bunlar. Cümlenin sonsuz kurtuluş gücüne rağmen zorlanırsınız kurtuluş kavramıyla. Aslında müthiş rahatlatıcı olduğu halde, tüm dikkatimize rağmen görünmeyi göremememiz nedeniyle kendimizi aptal görmemek, imparatorun olmayan, yerde sürünen kuyruklu giysisini görmeye kendimizi zorlamamakta zorlanırsınız. Ama kaderimiz imparatorun elinde, onun bilgeliğine, hissetme ve algılama yeteneğine, sorumluluk duygusuna *bağlıysa* keşfimiz ilk anda bize korku verir. Tehlike anlarında bizi kim koruyacak? İmparatorun koruyamayacağı açık. Kendini beğenmişlik tutkusu o derecedir ki her türlü saçmalığı kabul edebilir. Bu çok nettir. Ama imparatora bağımlı olmayan için nettir. *Başka imparatorumuz olmadığından geleceğimiz* bu imparatora bağlı ise, onun gerçekten nasıl birisi olduğunu bilmek *istemez*, zor durumda kaldığımızda bizi koruyacağına inanırsınız. Bu inancımıza kendimizi kurban etmeye, hislerimizden kuşku duymaya hazırızdır.

Nasıl ki bir çocuk ileriye gören, aslında görmeyen babanın hayaline layık olmak için ruhsal ölümü göze alırsa, askerler de kendilerini suistimal eden Führerleri adına ölmek için savaşa yürürler. Kısa süre önce böyleydi de. Birçok insan hatırlar veya filmlerde Hitler ihtişamını, kitlelerin alkışını izleyebilir. Ama böyle kalması gerekmez. Kafa karışıklığına neden olan araç ve gereçler olağanüstü boyutlara ulaştığından böyle kalması gerekmez. Hayat kurtarıcı işlevi nedeniyle, acı da olsa artık hislerimizi inkâr edemez, gerçeklerden kaçamayız. Gücüne ihtiyacımız olan güçlü babanın olmaması korkutucu ve acı vericidir. Eğer böylesi bir

hayale tutunmak İshak'ın ölümü ve imhamız anlamına geliyorsa, yeni bir yola gitmenin ilk adımı hayale tutunmaktan vazgeçmek olur. Bu adım korku verse ve hatta korkusuz mümkün olmasa da bu adımı atmak zorunludur.

Çünkü, henüz faturasının ne olacağını kestirmekten yoksun küçük bir çocuk söyleyebilir “İmparatorun giysisi yok ki!” diye. Ayrıca bu çocuk, babası onu ciddiye aldığından Andersen masalında kendini emniyette hisseder. Hiçbir zaman böyle bir babası olmayan bir yetişkin için ise bu, hislerinin kurtuluşu olabileceği gibi, yaşamsal önem taşıyan umudunun tehlikeye atılması anlamına da gelir: korunma umudu. İmparatorun gücünü, yaşayıp yaşamayacağımıza karar verecek emirler verdiğini düşündüğümüzde imparatorun giysilerinin olmadığını görmek bizi dehşete düşürür. O andaki huzurumuz için görmemek, devlet işlerinin iyi ellerde olduğunu hayal etmek tabii ki daha rahattır. Ama geleceğimiz ve çocuklarımızın geleceği için bir çözüm değildir. Gördüklerinden sonra günümüz İshak'ı artık gözlerini kapayamaz. Babasının onu korumadığını bilir, kendi kendini korumaya kararlıdır. Görmezden gelmemeye, durumunu irdelemeye kararlıdır.

Hız. İbrahim'in yukarıya bakışı ve İshak'ın çocuksu itaati, İshak'ın daha önce edindiği ama açıklayamadığı tecrübelerin sembolü ve yoğunlaşmasıdır. Babasının onu görmesi için o ışıktaki küçük çocuğa dönüşür kendini beğenmiş naif imparator; muhteşem, altın işlemeli yeni giysilerini babasına göstermek ister. O çocuk şöyle diyebilirdi de: “İmparatorluğa yakışır ihtişam ve arkamda kitlelerle gelirken beni artık görmezden gelemezsin! Artık bana hayran olman, beni sevmen gerekir!” (Atom bombasında yanıp kül olacak bile olsak) Özgürlüğümüze önem verdiğine bizi inandırmaya çalışan politikacı, tıpkı Hız. İbrahim gibi yukarıya, çoktan ölen

babasına bakar ve çocukça sorar: “Kusursuz yapmadım mı? Değerlerini ne güzel yönettiğimi gör, altmış yıl önce tarif ettiğin dünyanın olduğu gibi kalmasına nasıl özen gösterdiğimi gör. Önemli gördüğün değerlerin kutsal sayıldığını gör! Benden memnun musun? Artık beni sevebilir misin?” Bu tür politikacıların birçok varyantı vardır: Birisinin babası olasılıkla sürekli takip edilen ve acı verilen bir baba olabilir. Günümüz politikacıları ona şöyle sesleneceklerdir: “Bütün düşmanları imha etmeden bırakmayacağım. Benden memnun musun şimdi?”

“Bunların benim kaderimle ne alakası var?” diye sorar İshak? “Yaşlı adamların babalarıyla ticaretlerini anlıyorum. Fakat benim hayatımla ilgili karar vermelerini istemiyorum. Çünkü kaybedeceğim şey gerçek bir koruma değil, sadece bir hayal!” Onlara bağımlı olduğumuzdan, inanmamızı istediklerinden, dünyanın olağanüstü karmaşıklaştığından, her zaman ve her yerde uzmanlara gereksinim duyduğumuzdan, bütün bu adamlar bizim için çalıştıklarını söylerler: Teknik uzmanlar, bilgisayar bakım uzmanları, kontrol merkezleri, dünyanın atom bombasına kurban gitmemesi için daha çok kontrol merkezleri. Kontrol merkezlerini zorunlu kılan tehlikenin korkusu durmadan yeni tehlikeler yaratırsa ne yapacağız? İnsan bastırıp unuttuğu geçmişi nedeniyle bloke olur ve geleceği göremezse ne yapacağız? “Şimdi yapmaya çalışacağım şey,” der İshak, “bakışlarını kurban masasını bana hazırlayan atalarından kurtarıp bana yöneltmesini sağlamaktır. Belki bu onun aklının başına toplamasına neden olur, olmayabilir de. Ama kurban masasına ve babama bakış benim aklımın başıma gelmesini sağladı. Ölmek istemiyorum, marşlar söylemek, uygun adımlarla savaşa yürümek istemiyorum. Savaşlar öncesinde olanları unutmak istemiyorum. Bin yıllık uyumdan uyandım.”

LITERATÜR

- Chalfen, Israel (1983), Paul Celan. Eine Biographi seiner Jugend. Frankfurt a. M.: Insel
- Deussen, Paul (1901), Erinnerungen an Friedrich Nietzsche. Leipzig: Brockhaus
- Fabre, Josep Palau J, (1981) Picasso 1881 – 1907. München: Prestel Forge, Andrew (1967). Soutine. London
- Janz, Curt-Paul (1978), Friedrich Nietzsche: Hanser
- Kollwitz, Käthe (1983), Ich sah die Welt mit liebevollen Blicken. Wiesbaden: Fourier
- Lawrin, Janko (1963), Fjodor M. Dostojewskij. Reinbek: Rowohlt
- Laboyer, Frédéric (1981), Geburt ohne Gewalt. München: Kösel
- Miller, Alice (1979), Das Drama des begabten Kindes. Frankfurt a.M.: Suhrkamp (1980), Am Anfang war die Erziehung, Frankfurt a. M. Suhrkamp (1981), Du sollst nicht merken. Frankfurt a. M.: Suhrkamp (1985), Bilder einer Kindheit. Frankfurt a. M.: Suhrkamp (1988b), Das verbannte Wissen. Frankfurt a. M.: Suhrkamp
- Nietzsche, Friedrich (1972), Werke I V, hrsg. von Karl Schlehta. Frankfurt a. M., Berlin, Wien: Ullstein (1976), Also sprach Zarathustra. Frankfurt a. M.: Insel
- O'Brian, Patrick (1979), Pablo Picasso. Hamburg: Hoffman & Campe
- Payne, Robert (1981), Stalin. München: Heyne
- Radström, Niklas (1985), Hitlers Borndom. Stockholm W & W
- Sabartés, Jaime (1956), Picasso. Gespräche und Erinnerungen. Zürich: Arche
- Tichy, Wolfram (1983), Buster Keatob. Reibek: Rowohlt
- Wiegand, Wilfried (1986), Pablo Picasso. Reibek: Rowohlt